stefan zweig

hartmut müller

yaşamöyküsü

KAV
RAM

stefan zweig / hartmut müller

KAV
RAM

Kavram Yayınları
Yaşamöyküsü: 4
Stefan Zweig
Hartmut Müller
Çeviren: Mahmure Kahraman

Birinci Basım: Haziran 2000

Kapak Tasarımı ve Uygulama: Kenan Çalıkoğlu
© 1988 by Rowohlt Taschenbuch Verlag GmbH
© Kavram Yayınları/ONK Ajans 1998

ISBN 975 366 155 X

Dizgi: Mustafa Balaban, Baskı ve cilt: Özener Matbaası
Kavram, Bekâr Sok. No: 17 Taksim, 80080 İstanbul
Tel: (0212) 244 02 85 Fax: (0212) 292 43 25

STEFAN ZWEIG

*

Hartmut Müller

Almanca'dan Çeviren: Mahmure Kahraman

Hartmut Müller (1932-1995)

Hartmut Müller, Alman Dili ve Edebiyatı, İngiliz Dili ve Edebiyatı, tarih ve felsefe okumuş ve doktora unvanı almıştır, yazar ve yayıncı olarak çalışmış, alanı ile ilgili dergilerde makaleler yayımlamış ve çeşitli yazarların toplu yapıtlarının basımına katkılarda bulunmuştur.

Yayımlanan yapıtları: *Formen moderner deutscher Lyrik* (1970, 1987), *Hofmannsthal: Jedermann* (Grundlagen und Gedanken zum Drama, 1974); *Lord Byron mit Selbstzeugnissen und Bilddokumenten* (1981); *Imperialismus und Erster Weltkrieg* (Stundenblätter 1981); *Der Nationalsozialismus: Die große Täuschung* (Stundenblätter 1983); *Predigt in Farbe. Spätbarocke Fresken von Johann Anwander und Joseph Wannenmacher in Schwäbisch Gmünd* (mit Farbfotos von Johannes Schüle, 1984); *Franz Kafka. Leben, Werk, Wirkung* (Hermes Handlexikon 1985); *Postgaul und Flügelroß. Der Journalist Christian Friedrich Daniel Schubart 1739-1791* (1985). *Schubart-Literaturpreis der Stadt Aalen. Lacht nur, Menschen lacht! Heitere, kuriose und drastische Predigten aus alter Zeit* (herausgegeben 1989); *Martin Luther – privat. Briefe an Familie und Freunde* (herausgegeben 1990); *Literaturreisen. Mörike in Schwaben* (1991). *Literaturreisen. Der Neckar* (1994).

Mahmure Kahraman

Sürmene/Trabzon'da doğdu. Lise öğrenimini Trabzon Lisesi'nde tamamladıktan sonra iki yıl Münih'te yaşadı ve orada Goethe Enstitüsü'ne devam etti. Türkiye'ye döndüğünde 1977-78 yıllarında İstanbul'da Ziraat Bankası'nda çalıştı. 1979-83 yılları arasında Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde okudu. Yüksek lisans eğitimini aynı bölümde 1986'da, doktora eğitimini ise 1992'de Ege Üniversitesi Alman Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda tamamladı. 1984-92 yılları arasında Dokuz Eylül Üniversitesi Yabancı Diller Bölümü'nde Almanca okutmanı olarak çalıştı. 1992'den beri Ege Üniversitesi Yabancı Diller Bölümü'nde Almanca okutmanı olarak çalışmaktadır. Yayımlanmış edebiyat eleştirileri ve çevirileri vardır.

İÇİNDEKİLER

Dünyaca Meşhur Bilinmeyen Kişi	7
"Düşlerdeki Saray"	11
"Erken Dönem Çelenkleri"	23
"Cephede Siperlerin Arasında, Tam Ortada"	45
"Hiç Beklemediğim Bir Konuk"	58
"Kanalizasyonlar Açıkta Akıyor"	80
"Özgür İrademle"	100
Kronoloji	113
Tanıklıklar	120
Dipnotlar	123
Adlar Dizini	133
Filme Uyarlanan Yapıtları (Seçki)	141
Türkçede Zweig'in Yapıtları	141

DÜNYACA MEŞHUR BİLİNMEYEN KİŞİ

Zweig, Brezilyalı yayımcı Koogan'a yazmış olduğu son mektupta, kendisine gösterişsiz ve sade bir cenaze töreni yapılmasını istemiş olmasına rağmen[1]*, bundan habersiz olan Brezilya hükümeti, tüm dünyanın tanıdığı, Brezilya dostu yazarın cenazesini, ona layık bir devlet töreniyle kaldırmayı görev bilmiştir.

24 Şubat 1942 tarihinde, Zweig ve eşi Lotte'nin çiçeklerle süslü tabutları Petropolis Meslek Lisesi'nde katafalka konulur. Edebiyat derneğinin başkanı Carauta de Souza, aralarında devlet başkanı Vargas, bakanlar, generaller, yayımcılar, sanatçılar ve profesörler gibi tanınmış kişilerin bulunduğu bir guruba kısa bir konuşma yapar. Sonra cenaze alayı güneşli bir günde kentin trafiğe kapalı caddelerinden geçer. Stefan Zweig'ın tabutunu sekiz yazar taşımaktadır. Onların arkasında da Rio de Janeiro'dan gelen hahamlar yürümektedir. Sayıları yaklaşık 4000 insan yolda izdiham oluşturur, aralarında beyazlar, melezler, zenciler, Kızılderililer vardır. Resmi bir emir olmamasına rağmen mağazalar kapanmıştır. Törene katılan herkesin elinde çiçekler vardır. Petropolis kiliselerinin çanları törene eşlik etmektedir. Bilim akademisi başkanı Carneiro'nun, henüz daha kapatılmamış mezarın başındaki sözleri oldukça düşündürücüdür: "Bu kadar gururlu olmasaydı, kuşkusuz yaşamın üstesinden gelebilirdi ve biz bu acıları yaşamak durumunda kalmazdık!"[2], diye üzüntüsünü dile getirir.

Zweig çifti, İmparator II. Pedro'nun yanındaki mezara gömülerek onurlandırılır. Çiftin Petropolis'te oturduğu ev,

* Adı geçen yapıtların özgün başlıkları sadece ilk anıldıkları yerde parantez içinde verilecektir.

Brezilya hükümeti tarafından satın alınıp Zweig Müzesi haline getirilir.

Stefan Zweig, yirmili ve otuzlu yıllarda Alman dilinin en çok okunan yazarlarından biridir. Kitaplarının baskısı milyonlara ulaşmıştır ve yapıtları elliyi aşkın dile çevrilmiştir. *Die Welt von gestern* (Dünün Dünyası) başlıklı otobiyografisinde gururlanarak şöyle der: *bir gün Cenevre Milletler Cemiyetinin yayını 'Coopération Intellectuelle'in yaptığı bir istatistikte, dünyanın en çok çevirisi yapılan yazarı olduğumu okudum...*[3] Başarıyı bir deneme kitabı olan *Üç Büyük Usta (Drei Meister)* ile yakalar. Bu kitabın arkasından yayımlanan öyküler *Der Amokläufer* (Amok Koşucusu) *ve Brief einer Unbekannten* (Tanınmayan Bir Kadının Mektubu) da çok sayıda basılmış ve Zweig'ın birçok düzyazısı gibi sinemaya uyarlanmıştır. İnce bir kitap olan *Sternstunden der Menschheit* (Yıldızın Parladığı Anlar) da kısa bir süre içinde 250 000 adet basılmış, yazarın herhangi bir aşk öyküsü içermediği için ilgi görmeyeceğini düşündüğü biyografik yapıt *Fouché* de bir yıl içinde 50 000 adet satmıştır. Yazarın yeni çıkan her kitabını, birçok ülkede sabırsızlıkla bekleyen sadık bir okuyucu kitlesi oluşmuştur. Kahire'den Lizbon'a, Mexico City'den Şanghay'a kadar bütün büyük kitapçılarda, yolculuk yapmakta olan herkes yazarın kitaplarını bulabilmiştir.[4] "Onun yazın dünyasındaki ünü, dünyanın öbür ucuna kadar ulaşmıştır. Fransız ve İngiliz yazınıyla karşılaştırıldığında, Alman yazınının oldukça az bir ilgi görmesi göz önünde bulundurulursa, hayli dikkat çekici bir durum. Belki de Erasmus'dan bu yana... hiçbir yazar Stefan Zweig kadar ün kazanmamıştır."[5]

Kitaplarını coşkuyla satın alan çok sayıda okuyucunun hangi sosyal sınıfa ait olduğunu öğrenmek ilginç olabilirdi. Ama deneyimsel araştırmalar yapılmadığından, insan kişisel gözlemlerle veya az ya da çok mantıklı söylentilerle yetinmek durumunda kalıyor.

Acaba Zweig, ilginç bir şekilde kaleme aldığı özyaşam öyküleriyle hem iyi vakit geçirip hem de bir şeyler öğrenmek isteyen orta sınıfın ufku geniş bireylerini mi hedeflemişti? Psikolojik yönden duyarlı ve kolay anlaşılan öyküler, öncelikle "aydın burjuva gençliği"[6] için mi yazılmıştı? Bütün bu varsayım-

lar, Helmut Scheuer tarafından ayrıntılı bir şekilde incelenip düzenlenerek günümüzle bağlantı kurulmuştur. Saptama aynen şöyle; ona göre Stefan Zweig, kentsoylu ile işçi sınıfı arasında yükselmekte olan orta sınıfa seslenir. Küçük burjuva kendisini, Zweig'ın eserlerindeki ana karakter konumundaki tarihi kişiliklerle özdeşleştirir. Bu karakterlerin yaşadıkları olaylar, kaynağını "kitle edebiyatının sınırlarında gezinen"[7] kolayca akılda kalan, derli toplu, psikolojik yönden tipik örneklerden almaktadır. Yazarın ustalığı, anımsanan fotoğrafları uygun bir biçimde sunmasında ve bunu geniş okur kitlesi için zevk haline getirmesinde yatmaktadır.

Zweig, yapıtlarını kitle yazını sınıfına sokan görüşe haklı olarak karşı çıkabilirdi. Sadece eğitimli insanlardan ve uzmanlardan oluşan küçük bir sınıf için yazdığı, yapıtlarının öncelikle yazarları ilgilendirdiği şeklindeki suçlamalara karşı çıksa daha da haklı olurdu. O, kendisini her zaman bir aracı olarak görmüştü; amacı, ilginç konuları, insanı saracak şekilde anlatarak büyük bir okuyucu kitlesinin ilgisini uyandırabilmekti. Zweig'ın, Jakob Wassermann'ın yapıtları için yaptığı değerlendirme, bir ölçüde kendi yaratısı için de geçerlidir. Wassermann *... sevilen konuları bilinçli olarak daha çok işlemiştir, çünkü ona göre, tüm öykülerin vazgeçilmez ögesi olan ve okuyucuya ilginç gelen konuların nazikçe küçümsenmesi ve sıra dışı öğenin acımasızca harcanması, bizim Alman romanında yüzyıldır sıkıntısını çektiğimiz belirgin gıdasızlığı doğurmuştur...*[8]

Yahudi Zweig'ın kitapları Nazilerce yasa dışı sayılmıştır, resmi kanallarca yakılıp, bu kitapların birçoğu kütüphanelerden çıkarılmıştır. Sadece "Zehir Dolabı" ("Giftschrank") denilen yerde birkaç kitap gizlenmiştir – "bilimle ilgilenenler" içindir bu, yani genelde bu yapıtları "aşağılamak amacı"[9] güdülmüştür. Bu baskı uyandıran önlemler, yazarın Alman dilinin konuşulduğu bölgelerdeki etkinliğini ortadan kaldırmıştır. Fakat Zweig'ın şöhreti ölümünden sonra demokratik ülkelerde de sönmeye başlamış, bu durum sonraki yıllarda daha da belirginleşmiş ve Stefan Zweig'ın popülaritesi azalmıştır. Resmi edebiyat tarihi onun yaratısına çok az yer vermiştir. Bazı eleştirmenler onu, sadece dünün dünyasına kısılmış, etkileme gücünden emin, varsıl dünyaya yönelik, eğlendirmeyi amaçla-

yan bir yazar olarak görmüşlerdir. Yapıtları, okulların ve yüksekokulların okuma listelerinden silinmiştir ve bugün bile edebiyat incelemelerine nadiren konu olmaktadır. Yapıtları en azından bir süre için neredeyse ortadan kaybolmuştur.

Her ne kadar inandırıcı gibi görünse de, bu saptamaya arkadaşı ve aynı zamanda geride bıraktığı eserlerin yöneticisi Richard Friedenthal şiddetle karşı çıkmıştır: 1976'da öykü kitabı *Erstes Erlebnis* (İlk Deneyim)'in sonsözünde "Stefan Zweig asla yanlış anlaşılmamıştır.", der ve şunları ekler: "onun gereksindiği tek şey, sadece (savaştan sonra) kâğıt ve baskı izni çıkar çıkmaz kitaplarının yeniden basılmasıydı."[10] Doğru olan bir şey var: O da Zweig'ın yapıtlarının kitap piyasasından hiçbir zaman yok olmadığı, kitaplarının yeni baskılarının çok sayıda okuyucusuna daima ulaştırıldığı ve ulaştırılacağıdır.

Stefan Zweig çok üretken bir yazardı, şiirler, sanat ve kültürle ilgili yazılar, meslektaşlarının yazmış olduğu yapıtlara giriş bölümleri, çeviriler, öyküler, bir adet bitmiş, iki adet bitmemiş roman, biyografiler ve monografiler, denemeler, tiyatro oyunları ve söylenceler ve bir de libretto yazmıştır. Bunlardan başka sayısı 20.000 ile 30.000'i bulan mektubu vardır. 20. yüzyılın ilk yarısındaki Alman edebiyatının en çok mektup yazan yazarları arasındadır.[11] İnsel Yayınevi'nin sahibi, "İnsel'in Kralı" Anton Kippenberg, kendi yayınevinin yazarı Zweig'ın bir fabrikanın ortağı olduğunu öğrendiğinde, espri olsun diye şöyle demişti: "Ne, Zweig'ın bir de fabrikası mı var?"[12]

Viyana'daki Uluslararası Zweig Derneği'nin Zweig Arşivi ve New York-Fredonia'daki State University College'ın Zweig Center'ı, bir süredir yazarın tüm yapıtlarını bilimsel olarak yeniden değerlendirmeye çalışıyor. Bu çalışmaları yapanlar, daha çok, yazarın yapıtlarına ve kişiliğine duyulan ilgiyi yeniden canlandırmaya çalışan Amerikan germanistlerinin temsilcileri. Ayrıca Stefan Zweig'ın 100. doğum yıldönümü nedeniyle, Donald A. Prater'in, yazarın şimdiye kadar yayımlanmış birçok mektubunu değerlendirip önde gelen çağdaşlarıyla konuşarak hazırladığı, oldukça geniş kapsamlı ve olaylar açısından zengin bir Zweig biyografisi de yayımlanmıştır.

"DÜŞLERDEKİ SARAY"

Zweig ailesinin kökeni hakkında, Julius Röder'in 1932'de düzenlediği soyağacı oldukça detaylı bilgi vermektedir: "Moses (Josef) Zweig'ın Gelecek Nesilleri"[13]. Stefan Zweig'ın büyükbabası Hermann (1807-84), Mähren'deki Proßnitz'de tüccardı ve manifatura ticareti yapardı. Ortodoks Yahudi inancı ile bağlarını koparmış Yahudilerdendi ve o sıralarda "çağdaş" olma inancının tutkulu bir üyesiydi.[14] Politik açıdan kendini liberaller safında görüyor, Alman büyük burjuva sınıfı ile ilişki kurmaya çalışıyordu. Daha sonraki yıllarda Viyana'ya gitmişti. Yahudi tüccarlarından birçoğu, çok önceleri İngiltere'den ithal edilen dokuma makinelerinin geleneksel el tezgâhlarından daha iyi olduğunu anlamıştı. Küçük bir sermaye ile tekstil fabrikaları kurup, on dokuzuncu yüzyılın yetmişli yıllarında Avusturya'nın ekonomik yönden gelişmekte olmasından faydalanmışlardı. Stefan'ın babası Moritz de (1845-1926) dönemin avantajlarından faydalanarak Kuzey Bohemya'daki Reichenberg'de, daha sonraları büyük bir emekle Avusturya'daki en önemli tekstil işletmelerinden biri haline gelecek olan küçük bir dokuma atölyesi kurmuştu. Moritz Zweig, çok şey vaat eden ama o ölçüde de riskli olan ticari spekülasyonların garantili ekonomik gelişmesinden kaçınan, ekonomik maceraların her çeşidinden uzak duran dikkatli ve ilkeli bir işadamıydı. *Yaşamı boyunca ne bir borç senedinde ne de bir çekte adının asla geçmemesi, bir bankanın hep alacaklı tarafında yer alması –elbette bunlar Rothschildbank, Kreditanstalt gibi en saygın bankalardı– yaşamında en çok gurur duyduğu şeylerdi.*[15] İnsan bu hassas ve saygı uyandıran sözleri okuduktan sonra, oğlu Stefan'ın da yaşamını güvence altına almak gibi yüce bir amacı nasıl tümüyle be-

nimsediğini daha iyi anlayabiliyor. Moritz Zweig, talihin yüzüne güldüğü, bir milyon Avusturya kronu gibi göz kamaştıran servetin sahibi bir işletmeci değildi sadece. Okumuş, görgülü, İngilizce ve Fransızca dillerine hakim, müzikle ilgilenen, piyano çalan biriydi. İnsanların dikkatini çekmeyen, gösterişsiz ve özgür bir yaşam tarzını benimsemiş, kararlı bir şekilde tüm ödülleri ve saygı gösterilerini reddetmişti. Stefan da birçok yönden babasına benzerdi; maddi konularda bir yazardan beklenmeyecek kadar gerçekçiydi, hem özel hem de toplumsal yaşamında

Ebeveynleri Ida, kızlık soyadı Brettauer ile Moritz Zweig

özgürlüğüne düşkündü. Mesafeli kişiliğini babasından almış gibiydi, özel notlarında aile üyelerine ilişkin notlara çok seyrek rastlanır. Yirmi dört yaşındayken güncesine şu notu düşmüştü: *Salı 28.12.1915. Babacığın 70. doğum günü. Sadece birkaç insan, ne bir duygu gösterisi, ne bir hoşluk... Kim bilir, belki ben de böyle olacağım. Onun gibi olmak istemesem de, bazen bu yaşlı adamı anlıyorum.*[16] Güncesine yazdığı bu notta, kısmen bir mesafe söz konusu olsa da, Stefan'ın yaşamı boyunca babasından gördüğü anlayış, kararlı tavırlarıyla onu inatçı itirazlara sürükleyen annesininkinden daha büyük olmuştur.

Stefan'ın annesi İda, kızlık soyadı Brettauer (1854-1938), Yahudi bir banker ailesinden geliyordu. Brettauerler 1774'ten beri Hohenems-Vorarlberg'de Yahudi gettosunda yaşamışlar, daha sonraları uluslararası banka işine girmeyi başarmışlardı.

Doğduğu ev, Viyana I, Schottenring 14

Joseph Brettauer ikinci kızı İda'nın doğduğu Ancona'da yirmi yıl kadar yaşamış, banka işlerini büyütmüştü. Müşteriler arasında Vatikan bile vardı; Brettauerler gittikçe varsıllaşmışlardı. Joseph Brettauer zenginliğini göstermeyi sevmezdi, ama onu akıllıca kullanmayı bilirdi: Kızı İda, sanayici Moritz Zweig'la evlenirken, eşini önemli sayılabilecek bir drahomayla sevindirmişti. İda Zweig, toplumsal açıdan ihtiraslı bir kadındı, varlıklı yaşamdan hoşlanır, layıkıyla yaşamayı, gösterişli mobilyaları, pahalı ve moda giysileri, yolculuk yapmayı severdi.[17] Oğlunun kibirli olarak tanımladığı, *saygınlığına toz kondurmayan*[18] aile geleneğine uygun olarak, o da bir ölçüde kendini beğenmiş biriydi. Her ne kadar kocasının büyük sanayici olması kendisinde saygı uyandırmışsa da, toplumsal açıdan Brettauerlerin, Zweiglara göre daha üst sınıfa ait olması düşüncesi içine işlemişti. İda Brettauer, aristokrat olarak doğmuş olmanın verdiği gururu ve ön yargıları taşıyor olmakla birlikte lütufkâr birisiydi. Zweig, *Bir Yüreğin çöküşü (Untergang eines Herzens)* başlıklı öyküsünde, çok çalışan Yahudi bir tüccarla, onun zor yaşamına karşı pek de anlayış göstermeyen, şımarık, sefa düşkünü, ince düşünceden yoksun eşiyle arasındaki zıtlığı işlemektedir. Yoksa Bayan Salomonsohn, İda Brettauer'in abartılı bir karikatürü müdür?

Zweig çifti Viyana'da Schottenring 14 numaraya taşınmıştır. Stefan Zweig bu evde 28 Ekim 1881 tarihinde ikinci erkek çocuk olarak dünyaya gelir. Fabrikatörün çocukları, Viyanalı Yahudi büyük burjuva sınıfına özgü tipik bir eğitimden geçerler. Çocuklarla, mürebbiyeler ve dadılar ilgilenir, görgü kurallarına ve disiplinli davranışlara çok önem verilir. Büyükler çocuklara söz hakkı vermedikçe sofrada konuşmak yasaktır. Aile yaz tatiline çıktığında anne ve baba pahalı bir restoranda yemek yerken, çocuklar ve bakıcılarının ucuz bir restoranda yemek yemeleri olasıdır, bu Stefan'ın yıllar sonra bile öfkeyle anımsadığı bir tasarruf önlemidir. Çocuklar yaşıtlarıyla ender olarak bir araya gelirler, güvenlikte ama yalnızdılar. Stefan altı yaşında Werdertorgasse'deki ilkokula, 1892'de de Viyana Wasa Lisesi'ne gider.

Otobiyografisinin ikinci bölümü *Geçen Yüzyılda Okul* başlığını taşıyor. Bunlar kısmen konuyla ilgili olarak yazarın aklına gelen ve pek de hoş olmayan anılardır. Sıkıcı ve monoton ders saatlerinden, öğretmenlerin soğukluğundan ve resmi-

yetinden, bütün okul sisteminin gençliğe düşman tavrından yakınır. Öğrenciler sadece nesnedirler, öğretmenler ve öğrenciler arasında kesinlikle bir samimiyet yoktur. Genç insanların okul eğitimi sırasında kendilerini iyi ya da kötü hissetmesi, kimseyi ilgilendirmiyor gibidir. Dönemin anlayışına göre, okulun tek önemli görevi ... *bizi geri bırakmak değilse de, ileriye götürmek de değildir*...[19] İnsanın kendini güvencede hissettiği bir çağda genç nesil, içtenliği, cesareti ve hesapsız kitapsız davranışlarıyla, güvensizlik unsuru olarak görülür. İhtiyar imparator Franz Joseph I'in "Çok memnun oldum." tümcesi ile resmi görevlerinin çoğunu hallediyor olmasıyla insanlar alay eder, onun ihtiyar bakanları da yüzyıl sonundaki İmparatorluk ve Krallık Monarşisi'nin manevi havasını şekillendirmeye uğraşırlar. O zaman

Kardeşi Alfred'le (sağda), tahminen 1886

genç olmak, mesleki açıdan olumsuz bir özelliktir. Zweig, o sıralar 38 yaşındaki Gustav Mahler'in operanın başına getirilmesinin büyük bir sansasyon yarattığını anımsamaktadır.[20]

Wasa Lisesi, ellinci kuruluş yıldönümü kutlanırken eski parlak öğrencisinden ve şimdiki ünlü yazar Stefan Zweig'dan bu vesile ile bir konuşma yapmasını ister. Zweig bunu reddeder, çünkü dürüstçe ifade etmek gerekirse, sadece eleştirel görüşlerinin söz konusu olduğu liseyi övmek durumunda kalacaktır. Uzlaşmacı biri olan Zweig'a bu isteği tamamen reddetmek zor geldiği için, kutlama törenine bir şiir ile katılmaya karar verir. Şiirin başlığı şöyledir: *Biz "okul" diyorduk...* Şiirinde Zweig *korku, disiplin, sıkıntı, baskı ve tutukluluktan* bahseder, ama şiirini barışçıl dizelerle bitirir, ancak dünyada, bir öğrencinin yaşamında olduğundan daha da sert kuralların egemen olduğuna okuyucuyu pek ikna edemez.[21]

Okul çağının can sıkıcı monotonlukta bir dönem olmamasını genç Zweig, öğretmenlerinden çok sınıf arkadaşlarına ve kitapçıları, tiyatroları, müzeleri ve konser salonlarıyla Viyana kentinin sunduğu olanaklara borçludur. On dört ya da on beş yaşındaki delikanlı, sanata edebiyata ve müziğe olan ilgisini keşfeder. Viyana'nın önemli gazetelerinde, sanat eleştirilerine ve kültürel etkinliklerle ilgili haberlere geniş yer verilmektedir, kültürlü insanlar Burg Tiyatrosu'ndaki oyunların sahnelenmesi veya operadaki sahne uygulamaları üzerine tartışırlar. Büyük sanatçılar, özellikle de Burg Tiyatrosu oyuncuları tapma derecesine varan saygı gösterilerinin tadını çıkarırlar, Richard Strauss'un operalarının prömiyerleri ve Gerhart Hauptmann'ın oyunları Viyanalılara günler süren sohbet malzemesi oluşturur. Stefan ve okul arkadaşları büyük bir prömiyerden önce, ayakta izlemek için bilet almak uğruna sabahın saat üçünde kuyruğa girerler. Filarmoninin provalarına gizlice giderler, üniversitedeki konferanslara girmeye uğraşırlar ve cafelerde bulundurulan "Mercure de France", "Neue Rundschau", "Burlington Magazine" gibi yerel ve uluslararası gazeteleri istekle okurlar ve bu gazetelerdeki sanat eleştirileri üzerine hararetli tartışmalar yaparlar. Sanatsal olaylarla ilgilenme, sonuçta sadece çocukça bir kendini beğenmişlikten ileri gelmez[22]; sanattan anlamayan çevre, anne-baba ve öğretmenler küçük gö-

rülür. Ama bu biraz da rastlantısal coşkunun arkasında aslında daha çok şey yatmaktadır. Yüzyıl sonuna rengini veren entelektüel ve sanatsal ortamdaki değişime Zweig tümüyle açıktır, *bu değişimleri algılayacak muhteşem bir sezgisi*[23] vardır.

Toplumun değer yargıları alt üst olup, zevkler değişince, denenmiş ve eski olan her şey arka plana itilir, yeni konular yeni anlatım biçimleri gündeme gelir. Gençlerin ilgisini artık sadece Gottfried Keller'in düzyazıları, İbsen'in oyunları, Brahms'ın müziği, Leibl'ın resimleri, Eduard von Hartmann'ın felsefesi çekmez. Değerli, saygı duyulan yazarlardan, ağarmış sakallı ve *şiirsel kadife ceketli*[24] çok ilgi gören varsıllaşmış edebiyat rahiplerinden uzak durulur: Wilbrandt, Ebers, Dahn, Heyse gibi. Yeni isimler dikkat çekmeye başlar: Baudelaire, Whitman, Valéry, Mallarmé gibi –ancak on yıl sonra isimleri duyulacak ve ünlenecek olan şairler–, bunların yanı sıra Zola, Strindberg, Hauptmann, Dostoyevski ve Almanya'da da birkaç genç şairin adı duyulur: George, Rilke ve Viyana'da Hermann Bahr, Richard Beer-Hofmann, Arthur Schnitzler ve Peter Altenberg'in de dahil olduğu "Genç Viyana" grubu sesini duyurur. Ama bunların arasında özellikle genç Zweig'm büyülendiği ve hayranlık duyduğu bir yazar vardır, benzersiz ve olağanüstü biri, Hugo von Hofmannsthal[25].

Stefan Zweig, Hofmannsthal'i çok beğenir, özellikle de "Bahar Öncesi" ("Vorfrühling"), "Fanilik Üzerine Üçlü Kıtalar" ("Terzinen über die Vergänglichkeit") ve şiir formunda yazmış olduğu oyun "Tizian'ın Ölümü" ("Der Tod des Tizian")[26] gibi ilk dönem dizelerini ve Hofmannsthal'in ses tınılarını ön plana çıkararak seçtiği edebi kullanımlarını (sabah aydınlığı, sevimli, tatlı, gizemli, değerli). Kendinden yedi yaş büyük bu şairin kişiliğinde Zweig genç bir yazarın ilk modelini görmektedir, kendi sanatçı gelişimi için bir örnek, kendisini öğrencisi olarak gördüğü bir ustadır o. Anılarında, Hofmannsthal'in "Bilim Kulübü"nde verdiği Goethe hakkındaki bir konferanstan söz eder. Zweig, bu dar çevrede, sıradan bir insan gibi sıradan insanlara seslenme alçak gönüllülüğünü gösteren bir dahiye karşı, *bir liselinin tapma ölçüsündeki sevgisini*[27] hisseder. Daha sonraki yıllarda o, resmi davetlerde Hofmannsthal'den, Avusturyalı ve Viyanalı bir yazar olarak öv-

güyle söz edecektir.: ...*Hofmannsthal, dörtte biri Yukarı Avusturyalı, dörtte biri Viyanalı, dörtte biri Yahudi ve dörtte biri İtalyan biri olarak, yeni değerlerin, estetik olguların ve hoş sürprizlerin böylesi karışımlar sayesinde nasıl da ortaya çıkabileceğini açık ve sembolik olarak göstermektedir. Hem şiirlerinde hem düz yazılarında kullandığı dil, Almancanın yakaladığı, Latin ve Alman dehasının sadece Avusturya'da ulaşabileceği uyumun en yüksek melodisidir*[28] Özel yazışmalarındaysa Zweig, biraz daha farklı ifadeler kullanır. Otto Heuschele'ye yazdığı bir mektupta, onun (Hofmannsthal'in) *trajik yaşamına* karşı duyduğu üzüntüyü dile getirir. *Büyük bir eseri bitirme gücünü* gösteremeyiştir Hofmannsthal, son romanı onun *sinir zafiyetinden* ve *son raddesindeki keyifsizliğinden*[29] etkilenmiştir. Daha gençliğinde yazınsal açıdan edebi mükemmelliği yakalamıştır, ama sarhoşluğun büyülü havası, genç dahinin yeteneğini sömürmüştür. Hofmannsthal ise arkadaşlarına, maddi açıdan oldukça iyi durumda bir yazar olan Zweig'dan, "Erwerbs-Zweig" ("Tüccar Zweig") diye söz ederek ondan intikamını alır ve onu, kendi edebi yaratıcılığını birtakım yazınsal yöntemlerle taklit etmeyi denemekle suçlar.[30]

Zweig'ın anılarında bu kişisel çekişmelerden ve farklı görüşlerden söz etmemesi bir rastlantı değil, çünkü onun doğası, uyumsuzlukları dengeleyen, beraberlik ruhu taşıyan, başka dünya görüşlerinin ve fikirlerinin de olduğunu kabul eden bir öze sahiptir, aynı şekilde onun yaşam iksiri olan iyi geçinme Avusturya'ya özgü tipik bir davranış biçimidir. Fikir çatışmaları, entelektüel kavgalar, dedikodular, kirli çamaşırların ortaya dökülmesi, doğru olarak bilinen bir şeyin baskıyla kabul ettirilmesi, zıt görüşlerin kabul görmemesi, her tür saldırı, özellikle de politik kavgalarda açıkça taraf tutulması, ona çok yabancı şeylerdir.

Avusturya'nın politik ilişkileri de, uyumlu denge idealine örnek sayılabilir. Zweig büyük bir üzüntü ve kederle Habsburg İmparatorluğu'nun sağlam çatısında, çatlaklar oluşmaya başladığını hisseder. Ona göre, liberal burjuvanın müdahele görmemiş yönetimi, uzun süre politik çıkarları huzurlu bir dengeye oturtmaya çalışmıştır, ama şimdi kitlelerin de talepleri vardır ve yönetime katılma hakkı istemektedirler. Victor

Adler'in öncülüğünde işçi sınıfı için, genel ve eşit seçme hakkı talep eden sosyalist bir parti kurulur. 1890 yılının 1 Mayıs günü, Avusturya tarihinde işçiler ilk kez Prater'de yürüyüş yaparlar. Yurttaşlar kanlı ve "Jakoben usulü" kargaşaları göze alırken devleti tamamen çökerteceklerini umarlar.[31] Silahlı bir polis ekibi, düzeni sağlamak için hazır bulundurulur, ama hiç-

Stefan Zweig öğrencilik yıllarında, tahminen 1901

bir şey düşünüldüğü gibi olmaz. İşçiler disiplinli bir düzen içinde yürüyüşe geçip şarkılarını söylerler... polislerle askerlerse onlara sempatik sempatik gülümsemekle yetinir[32].

Daha sonra Viyana belediye başkanı olan Yahudi düşmanı Dr. Karl Lueger önderliğindeki küçük burjuva partisi Hıristiyan Sosyal Parti daha tehlikeli olmaya başlar. Ama Zweig'a göre "Yakışıklı Karl"ın yönetimi, adil ve demokratiktir ve önceden dost olduğu Yahudilere karşı hep vefalı kalmıştır. Son olarak da Milliyetçi Alman Partisi vardır, amacı, karşı devrimci, terörist yollara baş vurarak, sert tehditlerde bulunarak, kaba güç kullanarak Avusturya Monarşisi'ni yıkmak ve Avusturya'yı Alman İmparatorluğu ile birleştirmektir. Milliyetçi Alman Partisi'nin milletvekillerini Zweig anılarında *Avusturya parlamentosunun ayıbı*[33] olarak adlandırır. Bu partinin taraftarlarının sayıca az, politik açıdan önemsiz oluşu ve sadece Alp dağlarına komşu ülkelerin sınır bölgelerinde kabul görmesi sevindiricidir!

Stefan Zweig'ın 20. yüzyılın başlarındaki felaketleri yaşamak durumunda kaldığı ve anılarında politik ve sosyal gerçekleri yumuşatıp hafifletemeden aktaramadığı görülmektedir. "Savaş öncesi dünyayı, savaş öncesini yaşayan birinin gözleriyle"[34] görür, ilk eşi Friderike de, Zweig'ın, *Dünün Dünyası*'nda eski Avusturya betimlemesini fazlasıyla öznel ve uyumlu bulduğu için eleştirir. Örneğin Zweig, Yahudi düşmanlığının sadece Hıristiyan Sosyal Parti'nin programında yer alan bir madde olmakla kalmayıp aynı zamanda çoğunluğun fikrini etkilediğini anlamazlıktan gelmiştir. Milliyetçi Alman Partisi'nin parlak öğrencileri, Yahudi arkadaşlarının özürlerini kabul etmezler. Hukuk profesörü Eugen Dühring tüm kamuoyu önünde "Yahudiler gettoya, eşitliğe son!" talebinde bulunur. İmparator Franz Joseph, başbakan Taaffe'yi uyarmak zorunda kalır: "İmparatorluğumda Yahudilere saldırılmasına tahammül edemem. Her antisemitik hareket daha doğmadan yok edilmelidir... Yahudiler yurtsever insanlardır, canlarını imparatorları ve yurtları için seve seve feda ederler."[35] Stefan Zweig, merkezden uzak güçlere sahip çok uluslu devletin sorunlarını, Slavların gittikçe daha kararlı bir şekilde "dualizm" (Alman-Macar) yerine "trializm" (Alman-Macar-Slav) istemelerinden

ve sırf bu yüzden 1867 yılında Macaristan ile Avusturya arasında ilan edilen "reelunion"un (hukuk açısından bağımsız devletlerin kurumları arasındaki birlik) çözülemeyen sorunlarını yanlış değerlendirir. Ekonomik kriz, işsizlik, sınıflar arasındaki ayrım konularında hiçbir fikri yoktur, yaklaşmakta olan akıl dışı akımın tehlikelerini küçümser ve karanlık noktası çok az olan sağlıklı bir dünyadan söz eder. Stefan Zweig, kendini politik ve sosyal konularda taraf tutmak için yetkili görmez, aslında bunu istiyor da değildir, çünkü *politikaya girmeyi hep reddetmiştir.*[36] Politikayla ve dogmayla ilgili şeyler, onun için aynıdır, ikisinden de *hiç* [37] hoşlanmaz. Bir kez bile oy kullanmamıştır.[38] Bu tutumuyla Zweig yalnız değildir. Politik yaşama katılmayı reddetmek, bir ölçüde 1933 yılına kadar olan dönemde ve ondan sonra da birçok burjuva aydını için tipik bir davranıştır. Aynı şekilde, örneğin Gerhart Hauptmann birçok sanatçının sözcüsü olarak, kendisini belli bir partinin taraftarı olarak görme eğilimindeki eleştirmenlere karşı kendisini şu görüşle savunur: "Sanatçı politikayla uğraşmamalıdır."[39] Politika ve kültür özenle birbirinden ayrılmalıdır. Bu, "Neue Freie Presse"nin sanat ve kültür sayfalarında, politika ile ilgili bölümü, kültürle ilgili bölümden kalın siyah bir çizgiyle ayıran yaygın bir görüşün sembolüdür.

Zweig'm, gençliğine dönüp baktığında "Hermann Broch'un bir defasında 'neşeli felaket tellallarının' yaşam tarzı diye adlandırdığı o tehlikeli Viyana naifliğine"[40] karşı gösterdiği büyük anlayış hiç de şaşırtıcı değildir. Otobiyografisinde şunlara rastlıyoruz: *Politik ve sosyal konulara biraz olsun ilgimiz yoktu. Yaşamımızdaki bu gürültülü kavgalar ne anlama geliyordu?*[41] Bu konularla ilgilenmek yerine genç Zweig ve arkadaşları kitaplara, resimlere ve müziğe bayılırlar, kozmopolit yapısıyla yaşlı imparatorluk kentinin sıkıntısız ve cazip yaşamının, doğdukları kent Viyana'nın jouissance'ının tadını çıkarırlar. Kendilerini politik açıdan tam anlamıyla tanımlanamayacak şekilde Habsburg devletine bağlı hissetmemelerine rağmen, onların gerçek yurtları, Altın Çağ, sanatı ön planda tutan imparatorluk[42], zaman ve uzamın ötesine geçmiş ve bu dünyadan çoktan göçmüş olanların bir adası, sanat tanrıçalarının yazın dünyası, özlenen ütopya ülkesi, görkemli ama hep tehlike

altında, I. Dünya Savaşı'nın tahrip edip İkinci'sinin tamamen yıktığı bir *düşlerdeki saray*[43] dır.

Zweig'ın anıları başlangıçta şu başlığı taşır: *Benim Üç Yaşamım*. Onun ilk yaşamı tahminen 1914 yılında son bulur, ikincisi ise Nasyonal Sosyalistlerin "iktidara geçmesi"yle, üçüncüsü de 1933'ten başlayıp içinde bulunduğu dönemde yani 1939'da sona erer. Aslında söz konusu olan şey, dar anlamda bir özyaşam öyküsü değildir. Yazarın kaderi değil, onun kuşağının deneyimleri ve yaşamla ilgili duyguları yansıtılacak ve bir dönemin anatomisi gözler önüne serilecektir. Zweig'ın amacı, kendini yansıtmaksızın kaybolmuş bir yaşam tarzını belgesel olarak yazabilmek ve Avrupa uygarlığının sonsuz şey borçlu olduğu çökmüş bir imparatorluğa tanıklık edebilmektir.[44] Böylelikle hemen hemen hiç de özel olmayan bir otobiyografi çıkar ortaya. Zweig, iki eşinden de, yani Friderike ve Lotte'den, arkadaşları Felix Braun, Victor Fleischer, Erwin Rieger'den bir kez olsun söz etmemiş, kendi kişisel duygularından bahsetmeyi belirgin bir şekilde arka plana atmıştır. Yazın dünyasındaki arkadaşlıkları ve karşılaşmaları ile ilgili anlatımlar özellikle vurgulanmıştır; ama bunlar da eleştirel bir çatışmaya ve psikolojik bir çağrışıma yol açmayacak şekilde tasarlanmıştır. Zweig'ın, T. S. Eliot, Ezra Pound ya da Gottfried Benn gibi modern yazarlarla değil, her şeyden önce Henri Barbusse, Georges Duhamel, Romain Rolland, Maxim Gorki, William Butler Yeats gibi geleneğe bağlı kalmış yazarlarla ilişki içinde olduğunu öğreniyoruz. Okuyucu Zweig'ın yapıtları hakkında derin bilgi edinemiyor.[45] Böylesi eleştirilere rağmen otobiyografisinin değeri tartışmasız kabul edilmiştir. Zweig'ın anılarını topladığı kitap, 19. yüzyılın sonundan İkinci Dünya Savaşı'nın başlangıcına kadar, bütün bir dönemin resmini çok canlı bir şekilde aktarır, normları ve değerleri, o dönemin burjuvazisi için tipik olmakla kalmayıp yazarın yaşamını ve yaratısını etkileyen imgeler ve sınırlamaları yansıtır. "Bu, tümüyle gelenek ve tarz sunan, doğduğu günden ölümüne kadar şekillenmiş, düzgün tümceler ve duygularla anlatılmış klasik bir yazarın yaşamı (ve kitabı)..."[46]

"ERKEN DÖNEM ÇELENKLERİ"

Zweig henüz daha bir lise öğrencisiyken şiir ve öykü yazmaya başlar, ilk şiirlerini Berlin'de çıkan "Die Gesellschaft" dergisinde yayımlama olanağı bulur ve yorulmaksızın yazmaya devam eder, kendi saptamalarına göre, neredeyse yarısını "Berliner Morgenpost", "Prager Tageblatt", "Magazin für Literatur" ve "Südwestdeutsche Rundschau" ile "Badische Landeszeitung"da basılı olarak okuyabildiği 300 ila 400 şiir ortaya çıkar.[47] Ama onun gözü daha yukarılardadır. Yazın dünyasına girmiş biri olarak, bu konuda söz sahibi olan ve Viyana'daki en yüce makam olarak bilinen, Viyana'nın en önemli gazetesi "Neue Freie Presse"nin sanat ve kültür sayfalarının redaksiyonu tarafından onaylanmak ve kabul görmek ister. Bir gün sanat ve kültür sayfalarının yöneticisi Theodor Herzl'le görüşmeye karar verir. Herzl, zeki bir gazeteci, akıllı bir eleştirmen ve deneyimli bir yazar olarak isim yapmıştır. Söylediği her şey Viyana'nın edebiyat çevresinde önemli görülmektedir. Paris'te "Neue Freie Presse"nin muhabiriyken, Yahudi düşmanlığını körükleyen fanatik tahriklerin baskısı altındaki mahkemenin ön yargılı kararıyla Yahudi yüzbaşı Alfred Dreyfus'un kamuoyu önünde küçük düşürülmesine tanık olmuştu. Böylesine aşağılanan bu adam, suçsuz olduğunu boşuna anlatmaya çalışmıştı. Bu olaydan sonra Herzl, Yahudi sorunu için mücadele vermeye ve halkının dışlanmasına son vermeye karar vermişti. "Yahudi Devleti" başlıklı dava yazısında, Yahudilerin ulusal bir devlete kavuşmasını istemiş, Filistin'in yurtsuzların yurdu olması gerektiğini söylemişti. Oysa kendisini Avusturyalı olarak hisseden ve ticarethanelerini, muayenehanelerini avukatlık bürolarını ve oturdukları villaları, bir doğu ülkesindeki ilkel

konutlarla değiştirmeyi akıllarının ucundan bile geçirmeyen bazı siyonizm karşıtı varlıklı Yahudiler, Herzl'le "Zion Kralı" diye alay etmekteydiler.

Yirmi yaşındaki Zweig, ilk kez redaksiyon odasında siyah sakallı heybetli bu adamın karşısında otururken, insanların alay etmek için kullandıkları bu lakabın derin bir anlam içerdiğini anlar. Herzl'in saygın ve gösterişli görünümünde gerçekten de biraz hükümdarvari bir hava vardır. Zweig'ın aklına elinde olmadan dalgalanan, beyaz ehramı içindeki bir bedevi *çöl şeyhi*[48] gelir. Redaktör, çekingen bir ifadeyle kısa bir metin çalışmasını masasına koyan genç konuğu ile resmi bir nezaketle konuşur. Çöl şeyhi, koltuğuna yaslanır, susar ve Zweig'ın metnini itina ile yavaşça okumaya başlar. Bitirdiğinde elyazmalarını özenle bir zarfa koyup üzerine not düşer. Etkileyici bir bekleyişten sonra, nihayet Zweig'a dönüp sesindeki teatral ciddiyetiyle şunları söyler: *"Güzel çalışmanızın 'Neue Freie Presse'nin sanat ve kültür sayfalarına alındığını söyleyebildiğim için mutluyum."*[49]

Sütunlarında, genelde bir Anatole France, bir Gerhart Hauptmann, İbsen, Zola, Shaw veya Strindberg gibi saygın kalemlere yer veren bu büyük gazetenin kültür sayfalarına girmek –genç yazarlardan sadece Hofmannsthal bu yüce onura layık görülmüştü–, geleceğin yazarına bir çeşit şövalyeliğe kabul töreni gibi gelir. Otuz yılı aşkın bir süre Zweig, "Neue Freie Presse"nin üretken bir elemanı olarak kalır ve en başarılı, en önemli makaleleri ve araştırma yazıları bu gazetede yayımlanır. Herzl, genç Zweig'ı tüm gücüyle destekler ve genç Avusturya Edebiyatı hakkındaki bir yazısında, Zweig'ı çok şey vaat eden bir yetenek olarak gördüğünü belirtir. Himayesine aldığı kişinin, kendisinin ideallerine yürekten inandığı örgütte aktif olarak çalışmak için kararsız olduğunu gördüğündeyse, herhalde hayal kırıklığına uğramıştır. Stefan Zweig, siyonist hareketin başarıya ulaşma şansından hayli kuşkuludur. Yaşadıkları ülkeler ve yörelerin, kültürel alt yapısıyla farklı şekillerde yetişmiş olan inançlı, inançsız, kapitalist ya da sosyalist Yahudilerin, tek bir Yahudi milleti oluşturmak üzere bir araya gelebileceklerine pek ihtimal vermez. Kendini, Yahudi topluluğu içindeki taraf kavgalarından dışlanmış hisseder; Yahudilerin, politik önderleri Theodor Herzl'e karşı gerekli saygıyı duy-

maktan yoksun olduklarını düşünür. Buna, kişiliğine ve sanatçı özgürlüğüne zarar verebileceği düşüncesiyle bağımlı olmak zorunda kalmaktan korktuğu için Zweig'ın yaşamı boyunca bir parti ya da başka bir örgüte üye olmaya karşı sert bir tavır sergilemesi de eklenir.

Zweig ailesi, Viyana'nın önde gelen gazetesinin ilk sayfasında oğullarının ismini gittikçe daha sık okumaktan oldukça etkilenir ve genç Zweig, yazar olma arzusunu dile getirdiğinde, durumun önemini kavrayan bir anlayışla karşılanır. Böylece aile meclisinde, kendisinden yaşça büyük olan erkek kardeşi Alfred'in ilerde Reichenberg'deki tekstil firmasının yönetimini ele almasına karar verilir. Yine de Stefan'dan, herhangi bir dalda üniversite eğitimi alması –herhangi bir bölümde okuması ve ailesi için doktora yapması– istenir.

Büyük burjuva Yahudi ailelerinde, sanat ve bilimle uğraşmak tam bir asimilasyona giden yolda ileri bir adım olarak görülmektedir. Birinci adım ekonomik başarıdır, Fries, Pereira ve Arnstein gibi bankalar, tekstil, mâkine ve çelik sanayiinin (Wittgenstein) başarılı işletmeleri, bu tabakanın ticari yeteneğinin canlı birer kanıtıdır. Yine de Yahudi burjuvazisi, zenginliği sadece bir ara basamak olarak görmektedir, yaşamlarındaki asıl hedefleri, zihinsel kapasite gerektiren meslek alanlarında ve kültürle ilgili her alanda yükselmektir. Bu nedenlerden dolayı Zweig'ın sahip olmak istediği meslek, parasal sorunlar ailenin durumundan dolayı göz ardı edilebileceği için, çevresi tarafından oldukça iyi karşılanır. Söz dinleyen bir çocuk olarak akademik eğitim alma konusunu benimser ve okuyacağı branşın seçimi kendisine bırakıldığı için, kendisini olabildiğince yazın uğraşlarına verebileceği ve boş zamanlarını sınırlamayacak bir branş seçer: Felsefe ve edebiyat bilimi. Sonraki üç yıl boyunca Viyana Üniversitesi'nin öğrencisi olur, ama bu sadece görünürde böyledir. Gerçi konferanslara katılır ama derslerde çok seyrek görünür.

Kendisini, aile bağları nedeniyle Viyana'da gittikçe daha sıkışmış hisseder, ama aynı zamanda düzenli olarak görüştüğü ve genelde kendisi gibi Yahudi burjuva sınıfına ait tanıdıkları ve arkadaşlarından oluşan çevrenin de üzerindeki etkisi aynıdır. Genç öğrenci şimdiye dek sosyal gerçekliğin çok dar bir ke-

sitini yaşamış olduğunu anlar. Bu yüzden Viyana'dan ayrılmaya, Berlin'de eğitimine devam etmeye karar verir. Berlin'de, *özgürlüğün daha yüce ve daha mükemmel bir biçimini* [50] bulacağı umudunu taşımaktadır. Prusya İmparatorluğu'nun başkenti, o sıralar bir dünya kenti olma yolundadır. Berlin'de eksik olan şey, mimari şıklıktan ve Viyana'yı benzersiz kılan yapıların mükemmelliğinden yoksun oluşudur, ancak inanılmaz bir ekonomik gelişme söz konusudur ve Max Reinhardt ile Ottto Brahm yönetimindeki tiyatrolar, zengin donanıma sahip müzeler, metropol olma yolunda ilerleyen Berlin'e kültürel açıdan bir ihtişam kazandırma yolundadır. Zweig, Berlin'e ilginç insanlarla karşılaşmak üzere gelmiştir ve bunun için de ona, Ludwig Jacobowski tarafından kurulmuş olan "Gelenler" derneği en iyi olanakları sunacak gibidir. Nollendorfplatz'daki bir cafede Rus öğrenciler, Şlezyalı Yahudiler, sınıf atlamak isteyenler, sonradan görmeler ve hayatta başarısız olmuş kimseler, yazarlar, mimarlar, gazeteciler Prusyalı aristokratlar, ara sıra şiirlerini okuyan yetmiş yaşındaki yazar Peter Hille ve antropozofinin geç dönem kurucusu Rudolf Steiner bir araya gelirler; bunların içinde, güvenceli ve düzenli bir ülkeden gelmiş olan genç adamı büyüleyip ona daha sonra yazacağı novel ve öykülerindeki aşırı duygulu, takıntılı, ahlaki çöküş içindeki kişiliklere esin kaynağı olan alkolikler, madde bağımlıları, homoseksüeller ve alt sınıfa ait insanlar da vardır. Siyonist "grafik sanatçısı" Ephraim Mosche Lilien'in kişiliğinde, o, ilk kez doğu Yahudilerinin bir temsilcisiyle karşılaşır, genç bir Rus ona, Dostoyevski'nin henüz daha Almanya'da bilinmeyen "Karamazof Kardeşler" adlı romanından çeviriler yapar, Edvard Munch'un resimlerine hayran kalır ve bir ruh çağırma seansına katılır.

Bir sonraki yıl Zweig'm ilk şiir kitabı *Silberne Saiten* (Gümüş Teller) Schuster & Löffler yayınevinde basılır. Kitabın kapak düzenlemesini Hugo Steiner yapar. Dehmel, Liliencron ve diğer bazı eleştirmenler içtenlikle beğenilerini belirtirler, sadece "Berliner Tageblatt"tan Sigmar Mehring'in olumsuz eleştirisi genç şairi derinden etkiler. Zweig şiirinin, 1906'da İnsel Yayınevi'nde yayımlanan ikinci şiir kitabı *Erken Dönem Çelenkleri* için de geçerlidir bu, pek bir özgünlüğü yoktur. Biçim ve konu olarak onun şiirleri Goethe'yi, Heine'yi, Hofmannsthal'i, Geor-

ge'yi, Rilke'yi anımsatmaktadır. Yeni romantik ve dışa vurumcu öğeler iç içedir, bol miktarda sıfat kullanılıp, benzetmelere yer verilmiştir, erotik duygular baştan çıkarıcıdır. Ama kafiye düzeni ustalıkla kurulmuştur, şair çeşitli şiir biçimlerine hakim durumdadır, üçlü kıtalar, baladlar, soneler, kahramanı "ben" olan şiirler, hiç aşırı bir zorlama hissedilmeksizin kıvrak ve akıcı bir üslupla yazılmıştır. *Neue Fülle* (Yeni Bolluk) ve *Ein Drängen ist in meinem Herzen* (Yüreğimdeki Sıkışıklık), *(Gümüş Teller* kitabından) başlıklı şiirlerinin, hem de Max Reger'in şarkılar kitabı için (op. 97 ve 104) seslendirilmesi yazar için büyük mutluluk kaynağı olur. Her iki şiir kitabının yayımlanmasından sonra Viyana'da Zweig, şiirde ümit veren bir yetenek olarak görülmeye başlanır. Şiir kitabı *Erken Dönem Çelenkleri* hakkında Rilke, diplomatik olduğu kadar özenli bir dille, hem onaylamaktan kaçınan hem de yumuşak ve üstü kapalı övgüleri esirgemeyen ifadelere örnek gösterilebilecek mektubunda düşüncelerini şu şekilde dile getirir: "Bu kitaptan, her ne kadar siz ondan hızla uzaklaşmaya çalışsanız da, hep hoşlanmaya devam edeceksiniz. Gelişiminiz ne yönde olursa olsun: yerini koruyacaktır, ilk karşı çıkılan yerini, yani sessiz olağan yükselişinden önce tutkulu sınıflaması olarak bir gövde içinde görünür bir şekilde kalan yerini. Bununla iyi ve önemli bir şeyden söz ettiğimi anlıyorsunuz; ilk kitaplardan biri hakkında söylenebilecek belki de en iyi şeylerden söz ettiğimi."[51] Stefan Zweig ise sonraları kendi şiiri hakkında oldukça sert eleştirilerde bulunur, kendi şiiri olgunlaşmamıştır, duygu yüklüdür, sadece *biçim üzerinde ukalaca oynanmış oyun oynama zevki*'nin ürünü olan el sanatından başka bir şey değildir.[52] Hermann Hesse'ye yazmış olduğu bir mektupta pek de özenli olmayan ifadelerle şu açıklamayı yapar: *Şair olarak kendimi çok büyük görmüyorum...*[53] ve şiir yazma yeteneğinin zorlandığı konuları ise şöyle ifade eder: *...o zirveyi oluşturan coşku bende yok: sarhoşluk duygusu veren heyecan. Her zaman aklım duygularıma biraz baskın çıkıyor.*[54]

Stefan Zweig kısa bir sürede kendi ifade tarzını bulmak istiyorsa, yazarlık mesleğini tüm ayrıntılarıyla öğrenmek zorunda olduğunu anlar. Richard Dehmel, ona dostça, kendi dilindeki ifade olanakları konusunda duyarlılığının gelişebilmesi için yabancı dildeki yazın ürünlerini çevirme öğüdünü verir.

Bu özendirmeye teşekkür borçlu kalan Zweig, John Keats'in, William Morris'in şiirlerini, Charles van Lerberghe'in bir oyununu, Camille Lemonnier'nın bir romanını ve Baudelaire'le Verlaine'in şiirlerini aynen söylediği gibi *pour me faire la main* [55] [ustalaşmak için] çevirir. Böylece Zweig, tüm yaşamı boyunca sürecek olan Lilien'in yapıtları hakkındaki bir monografi üzerine çalışmaya başlar. Edebi yapıtların ve plastik sanatların bir tutkunu olarak, Avrupa'nın yaratıcı insanları arasında elçi olmak arzusu vardır.

Kendisi daha öğrenciyken Zweig, Almanya'da ve Avusturya'da hemen hemen kimsenin tanımadığı Belçikalı bir yazarın kitabını keşfeder: Émile Verhaeren'in, içinde kendi Flaman yurdunu yücelttiği kitabı "Les Flamandes" Büyük bir coşkuyla birkaç şiirini çevirdiği Belçikalı yazarın yaşama coşkusu ve canlılığı onu öylesine hayran bırakır ki, onunla hemen ruhsal bir yakınlık kurar. Verhaeren'de o, Avrupa'nın Walt Whitman'ını görür, modern yaşamın, çağın teknik kazanımlarının, Avrupa'daki bilimsel gelişmelerin, büyük kentlerin, fabrikaların şiirini yazan şairi görür, yapıtlarındaki öncü, sanatçı, bilgin ve serüven peşinde koşan kişilerde, yaklaşmakta olan yeni çağın kahramanını, yeni insan tipini hisseden şairi görür. Verhaeren'de Tanrıya inancın yerini özgür, akıllı, yaratıcı insana inanç alır. Seçme sözleri eleştiriye yer vermeyen bir iyimserliğin sözcülüğünü yapmaktadır: "Yaşamın anlamı kalkınmada yatıyor" ('toute la vie est dans l'essort'), "hayran olmak yükselmektir" ('admirer c'est grandir'); "birbirinizi beğenin" ('admirez - vous les uns les autres'). Onun, modernin henüz keşfedilmemiş olanaklarını yakalayan sınırsız coşkusu, sayısız dışavurumcu kare, içten gelen heyecanlar, ateşli duygularla belirlenen ritmik ve coşkulu bir üslupta ifadesini bulur. Dışavurumcu şiirlerinde gözyaşlarından, çığlıklardan, önüne geçilmez özlem duygularından, ateşten, kandan ve unutulmaması gereken cinsel haz ve istekten söz edilir.[56]

1902 yılında Zweig, yaz tatilinde Belçika'ya gitmeye karar verir, çünkü uzun zamandır saygı duyduğu ustaları şahsen tanımak istemektedir. Ama Brüksel'e geldiğinde, Verhaeren'in nadiren küçük villasından çıkıp kente geldiğini öğrenir. O arada Zweig, Constantin Meunier ve genç Almanı evine davet eden

dost canlısı tombul yanaklı Charles van der Stappen gibi heykeltıraşları ziyaret eder. Tam bu misafirperver aileye veda edecekken zil çalar ve kaba saba bir adam ağır adımlarla odaya girer, Verhaeren. Zweig üzerinde neşeli ve alçak gönüllü bir insan etkisi bırakan Belçikalı şair, aynı bir işçi gibi giyinmiştir: içinde kravat gömleği olmayan kadife bir takım, bol bir pantalon, ayaklarında tahta terlikler, *bir burjuvadan çok Amerikalı bir çiftçi veya işçiye benziyordu*[57]. Cildi kayış gibiydi, alnı geniş, Vercingetorix benzeri muhteşem bıyığı ince dudakları üzerinde asılıydı. *Onu tanıdığımda aşağı yukarı yirmi yaşındaydım ve şahsen tanıdığım ilk büyük şairdi.*[58] İlk zamanlar, kendisiyle kişisel bir ilişki kurmak istemediği Hofmannsthal gibi Verhaeren de genç Zweig için çok büyük bir örnektir. Onun sadece şair yönüne değil, aynı zamanda tüm canlıları seven, hiç bitmeyen coşkusuyla kendi üzerinde derin bir etki bırakan yaşam ustası, mükemmel insan tarafına da çok saygı duyar: *Hayatı seviyordu, kendisini seviyordu, kendi varlığından hoşnuttu...*[59] Verhaeren'in yaşamındaki en büyük amaç bireysel özgürlüktür; hayatından hoşnut olduğu için bağımsızdır, çalışmayı günlük bir gereklilik olarak görmektedir, kendini beğendiği için ya da hırslı olduğu için değil, aksine yaratıcılık gerektiren işinde entelektüel ve ruhsal yeteneklerinin gelişmesini sağlamak için çalışmaktadır. Zweig, *Avrupa'nın övgü şiirleri yazan şairinin* kişiliği ve eserleri üzerine çalışmaya karar verir. İki yıl boyunca kendi yazınsal çalışmalarını bir yana bırakır ve Verhaeren'in yapıtlarını çevirir. 1910 yılında "Seçilmiş Şiirler" İnsel Yayınevi'nde, aynı yıl Verhaeren'in "Oyunlar"ı, coşkulu ama eleştirel bir bakışla yazılmış bir monografi çalışması *Émile Verhaeren*'le birlikte, ve iki yıl sonra yine aynı yayınevinde geç dönem şiirleri toplu olarak "Yaşama Övgü Şiirleri" başlığıyla yayımlanır. Zweig, Almanca konuşulan bölgelerde Verhaeren'in tanıtımını yapar, Kainz ve Moissi gibi sanatçılar onun şiirlerini Zweig çevirilerinden okurlar ve Zweig, Belçikalı yazar için Hamburg, Berlin ve Viyana'da okuma günleri düzenler. Hesse, Dehmel ve Johannes Schlaf dikkatleri şair üzerine çekerler. *Büyük Verhaeren Baskısı*, Zweig'ın Richard Dehmel'e yazmış olduğu mektupta okuyoruz bunu, *benim gözümde, benim yazınsal ve dünyevi varlığımı onaylıyor. Gereksiz olmadığım duygusunu yaşıyorum.*[60]

1902 sonbaharında Zweig Viyana'ya geri döner. O zamana kadar üniversite öğrenimi için pek bir şey yapmamıştır, çünkü onun yapmak istediği meslek artık bellidir. Buna rağmen anne babasına söz verdiği için doktorasını yapacaktır, böylelikle bir önceki yıl büyük bir çaba gösterip doktora çalışması üzerine yoğunlaşır. Bir sınıf arkadaşı Hans Müller-Einigen, öğrenci Zweig'ı o zamanın süslü ifadeleriyle şöyle anlatır: "Solgun, mavi siyah. Fildişi ve kadife. Köşeleri, kirişleri yok. Zarif. Çok zayıf. Çok genç. Ama duruma hakim. Özellikle de kendisine... Dik, kent solgunluğuna sahip porselene benzer yanaklarının üzerinde koyu siyah yumuşak canlılığıyla bir çift siyah göz."[61] Viyana Felsefe Fakültesi'nde yaptığı doktora çalışmasının başlığı şudur: *Die Philosophie des Hippolyte Taine* (Hippolyte Taine'nin Felsefesi). Kendi değerlendirmelerine göre, özgüven duygusunun oldukça zayıf olduğunu düşünen Zweig, kendisine ve yapmış olduğu işlere karşı hayli eleştirel-dir. Sistematik düşünce yönteminden yoksun olduğu görüşündedir. Oysa doktora çalışması bu iddiayı çürütmektedir; doğru kurgulanmıştır ve mantık yönünden inandırıcıdır, Taine'nin tezlerini olması gerektiği gibi işlemiş, kanıtlar göstererek sorgulamış ve bir esasa dayandırarak kendi yorumlarını ortaya koymuştur.[62] Doktora yeterlilik sınavında, yazın çevrelerinin etkisinde kalan profesörleri tarafından zora koşulmaz, çok detaylı sorular sormaktan kaçınılır ve o da sınavı derece ile alır.

Bu arada dört öyküden oluşan kitabı yayımlanmıştır: *Die Liebe der Erika Ewald* (Erika Ewald'in Aşkı). Karakter incelemeleri –burada da söz konusu olan budur– biraz bulanık ve belirsiz kalmasına ve asıl anlatılmak istenen konunun dikkat çekecek şekilde anlatının arkasında kalmasına rağmen, Zweig'ın anlatı sanatının esas teması bu ilk dönem metinlerinde açıkça görülür. Onun özel yeteneği, yarattığı figürlerin farklı iç dünyalarının ayrıntılı betimlemelerinde ve onların psikolojik motiflerinin özenli ve duyarlı bir biçimde yansıtılmasında ifadesini bulur. Geç dönem öykülerinden biri olan *Amok Koşucusu*'nda Zweig, anlatıcıya şunları söyletir: *Anlaşılması zor psikolojik olaylar benim üzerimde açıkça huzursuzluk yaratan bir etkiye sahip, nedenleri hissetmek... benim ilgimi çekiyor, garip insanlar sadece varlıklarıyla bile, bende onları tanıma isteği uyandırabili-*

yor...[63] Bu tümce Stefan Zweig'ın yazınını özetleyebilecek bir epigraf olarak düşünülebilir.Yakın olma ve mesafeli kalma durumu arasındaki önemli ilişki içinde o, anlatı figürlerinin gizemli davranışlarının ipucunu bulmaya ve onların hareketlerinin ve acılarının köklerine inmeye çalışır. Neden öyle olmak zorunda olduklarını, nasıl olduklarını okuyucuya anlatabilmek ister.

Üniversite yaşamının başarılı sonucundan dolayı Zweig, kendisini bir Paris gezisiyle ödüllendirir. Bu, onun 1904 ve 1914 yılları arasında – zaman zaman Viyana'da bulunmak kaydıyla– Avrupa içinde ve dışında birçok ülkeye gitmesine neden olan gezgin yıllarının başlangıcı olur. Yerleşik bir yurttaş değildir, iç dünyasında gerilimli ve huzursuzdur. Ara sıra alışmış olduğu çevrede garip bir huzursuzluk duygusuna kapılmaktadır, her gün gördüğü insanlar ondaki tedirginliği ve bir türlü peşini bırakmayan yolculuğa çıkma arzusunu fark ederler. Zengin çocuğu ve oldukça çok kazanan bir yazar olarak gezilerinde lüks bir yaşam tarzı sürdürüp uluslararası otellerin verdiği huzurlu ve titiz hizmetten rahatlıkla faydalanabilen "happy few"a (mutlu azınlığa) dahil olduğu için bu yolculukları gerçekleştirmek ona zor gelmez. Birçok öyküsünde Zweig kozmopolit müşterileri olan büyük otellerin iç dünyasını gözler önüne serer. Çıktığı sayısız gezide, yazar ve tutkulu bir dünya gezgini olarak yazın çalışmaları için konu ve malzeme arar. Sokak kahvelerinde işsiz güçsüzmüş gibi oturmayı ya da sıradan insanları, bohemleri, şık bayanları ama aynı zamanda toplum dışı insanları, asosyalleri, hayat kadınlarını ve hırsızları da tanımak için saatlerce bulvarlarda dolaşmayı sever. Bir keresinde *Bir Meslekle Umulmadık Tanışma (Unvermutete Bekanntschaft mit einem Handwerk)* başlıklı öyküsünde, kişiliğine ve yaşamına çok yakından tanık olduğu Parisli bir yankesiciyle karşılaşmasını anlatır. Zweig, mekan değiştirme güdüsüne sadece kendi iç dengelerini kurmak için değil deneyimlerini arttırmak ve ruhen gençleşmek için de gereksinim duyar: ...gezide *olduğum zaman bütün bağlar birdenbire kopuyor, kendimi sıkıntılarımdan arınmış, bağımsız ve özgür hissediyorum... Bütün geçmiş yıllar geri geliyor; hiçbir şey önemini kaybetmiş geçmiş değil, her şey tüm çekiciliği ile en başta.*[64] Bu sözler gitmiş olduğu birçok yer için geçerli ama özellikle de Paris için, çünkü Paris

onun için, anılarında yer vermiş olduğu ve bir bölüm başlığına yazdığı gibi *Ölümsüz Gençliğin Kenti*'dir.[65] Yirmi üç yaşındaki gencin hoşuna giden şey, Paris'in dünya kenti olması nedeniyle sahip olduğu hoşgörülü ortamdır, orada kimse, sıra dışı alışkanlıklar, ırk ayırımcılığı, farklı sınıflara ait olma gibi şeylerle ilgilenmemektedir. Paris gezgini, Verlaine'in Café "Vachette"de oturduğu yeri görmek ister, o sıralar Saint-Cloud'da oturan Verhaeren'i her hafta ziyaret eder, Renoir'ın atölyesine gider, genç Fransız yazarlarıyla buluşur, salt şair olması nedeniyle hayranlık duyduğu ve sadece sanatı için yaşayan bir yazar olan ve yaşamını da estetik anlamda yüce bir yapıta dönüştüren Rilke'yle karşılaşır. Birlikte Paris caddelerini adımlayan ve genellikle yazınla ilgili konular üzerine konuşan bu iki adam arasında samimi ve yakın bir ilişki kurulamaz, çünkü doğal yapıları birbirinden çok farklıdır. Canlı ve konuşkan Zweig'la, içinden geçen duyguları açığa vurmak istemeyen veya açığa vuramayan, daha çok melankolik kendi içine çekilmiş Rilke birbirlerine yabancı kalırlar. Zweig için, Rodin'in atölyesine yapmış olduğu ziyaret de önemli bir deneyimdir. Ünlü heykeltıraş kendini öylesine işine vermiştir ki, yaratma sarhoşluğu içinde gelen ziyaretçilerinin varlığından bile haberdar değildir.

1906 yılının mayıs ayında Zweig Londra'ya gider. İngiltere'den gönderdiği haberler oldukça renksizdir, çünkü orada yeterince ilişki kuramamıştır. Bu durum bir ölçüde gerilemiş olan İngilizcesine bağlanabilir, ama sohbetlere hakim olan konular da –spor ve politika– Viyanalı esteti pek ilgilendiriyormuş gibi görünmemektedir. Bu nedenle genellikle British Museum'un kütüphanesinde kendisi için çalışır ya da görevi gereği Londra'nın turistik yerlerini dolaşır. İngiliz yazarlardan, kendisini, zevkle dinlenen ve insanda yüce duygular uyandıran W. B. Yeats'in kitap okuma gününe davet eden Arthur Symons'la tanışır. Yazar, yaşayan İngiliz yazarlarından çok, seksen yıl önce ölmüş olan ressam, gravür sanatçısı ve mistik-fantastik, mitolojik-evrensel konuların yazarı, nadir rastlanan büyücü William Blake'ten etkilendiğini hisseder. Archibald G. B. Russell'ın Blake hakkında yazmış olduğu monografiyi daha sonra Almancaya çeviren Zweig, arkadaşı sayesinde ustanın güzel bir karakalem çalışmasını edinme olanağını bulur. Sha-

kespeare'in King John'unun resmidir bu. Kralın, ifadesi sert, büyüleyici, ileriyi gören bakışları, otuz yıldan fazla bir süre, Zweig'ın oturduğu farklı evlerin duvarlarından aşağıya bakmayı sürdürür: *Sahip olduğum şeylerden uzakta olanlar veya kaybolanlar arasında gezgin dönemimde en çok yokluğunu hissettiğim bu resimdir.*[66] Bu resimde Zweig, *İngiltere'nin dehasını* gördüğüne inanmaktadır. Yurt dışına yaptığı geziden döndükten sonra yerleştiği Viyana Kochgasse 8 numaralı yeni evinde, Blake'in kara kalemi, şeref köşesindeki yerini alır. Zweig kendisini hâlâ bağlanmak istemeyen ve bağlanamayan bir çırak, bir öğrenci, olarak görmektedir. Bu yüzden geçici olanı sever. Ona bağımsız bir yaşam olanağı sunan yeni evi de onun için bir dinlenme yerinden, büyük yolculukları arasında bir kaçış noktasından başka bir şey değildir. Yazarın o zamanlar nasıl yaşadığı hakkında, onunla birlikte Viyana'da aynı liseye gitmiş olan arkadaşı Felix Braun şunları söylüyor: "Stefan Zweig ... Kochgasse' de zevkli döşenmiş küçük bir dairesi olan genç bir adamdı. Kibar ve ağırbaşlı bir uşak, konukları kırmızı deri koltukların ve az sayıda resmin bulunduğu salona alırdı... Yan taraftaki kapıdan hareketli, canlı, gülümseyen genç ev sahibi gelir, onun hakimiyetinde sürdürülen konuşma, hemen bir canlılığa bürünürdü. Daha o zamandan kendine has bir dünyası vardı."[67] Ev sahibi coşkuyla Avrupa'da yaptığı seyahatlerden söz eder, *zamanın ağzı* olarak gördüğü Verhaeren'in yapıtlarına duyduğu beğeniden bahseder, tam o sırada üzerinde çalıştığı dünya edebiyatına ait yapıtlar hakkında konuşur. Goethe'nin yazdığı anlamda bir dünya edebiyatı onun gözünde edebi biçim açısından ulaşılacak en yüce hedefti. Ama diye devam ediyor Braun yazısına, Zweig salt yazar değildi, "yaşamı severdi" Sabahın erken saatlerinde Prater'de ata biner, hoş sohbetlerden hoşlanırdı, varsıl oluşu, onun hoş bir yaşam sürmesine olanak sağlamıştı. Parasını başkalarının ihtiyaçları için kullanmaktan kaçınmazdı; zor durumda olanlara bu konu hakkında fazla konuşma gereği görmeden yardım ederdi.[68]

Bu yıllar zarfında Zweig, hiçbir zaman boş kalmamış, tutkulu bir şekilde çalışmış ve sahip olduğu zamanı çalışmak için kullanmıştı. "İlyada"yı okurken ilk tiyatro oyununu yazmasına esin kaynağı olan bir bölüme rastlar. Homeros, burada Truva'yı

kuşatan Yunanlıların ordusu toplandığı sırada, çirkin ve kambur bir adamın ortaya çıktığını, susturuluncaya kadar kırbaçla dövülürken nasıl akılsızca çıkışlar yapıp prenslere küfrettiğini anlatır. Tersites adındaki bu küçük düşürülmüş adamı Zweig, aynı adı taşıyan tiyatro oyununun ana kişisi yapar. Biçim ve üslup yönünden eskiye bağlı, serbest vezinle yazılmış oyun, her halinden kurgu ürünü olduğu belli olan trajik çatışmasıyla yapay, gerçeklikten uzak, sahne teknikleri düşünülmeden yazılmış bir tiyatro eseridir. Ama iyi kurgulanmış dizeler yüksek sesle gayet iyi okunabilir, en azından içerik sıra dışıdır. Çektiği acılar sayesinde ince bir ruha sahip olan ve herkes tarafından küçük görülen Tersites, ölüm tehdidinden korkmaksızın gerçeği itiraf etmeye hazır olduğu için rakibi Akhilleus karşısında daha üstün görünür. Mutluluktan şımarmış, ama tam da bu yüzden ruhen katılaşmış Akhilleus ise, insanlık dışı barbar tutumu ile ortaya çıkar. Tiyatro oyunu 1906 nisanında tamamlanır. Bazı eleştirmenler dikkati elden bırakmayarak "yetenek denemesi"nden bahsederler, şair ve oyun yazarı Franz Theodor Csokor ve Sigmund Freud da oyundan övgüyle söz ederler.[69] Oyunun ilk sahnelenişi 1908 yılının martında Berlin'deki Kraliyet Tiyatrosu'nda yapılacaktır. Almanya'nın en önemli oyuncularından, Romeo ve Hamlet rolleriyle parlamış bir aktör olan Adalbert Matkowsky, Akhilleus rolü için düşünülür. Zweig, çoktan Berlin'e giden yataklı vagonda yerini ayırtmıştır ki, Matkowsky'nin ani rahatsızlığını bildiren telgrafı alır. Bir hafta sonra da büyük sanatçı ölür. *Tersites*'in prömieri aynı yılın 26 Kasımında, aynı anda Kassel ve Dresden saray tiyatrolarında yapılır. Halk ve eleştirmenler tarafından oyun kötü karşılanmaz, ama oyunun sahnelenmesi coşku yaratan bir başarı da sağlamaz. Burg Tiyatrosu'nun müdürü Paul Schlenther de Zweig'ın hayal kırıklığına neden olan bu oyuna karşı sıcak duygular beslemez. O anda bir umut ışığı doğar: Sanatçı kişiliğine ve konuşma kültürüne daha öğrenciyken inanılmaz ölçüde büyük bir hayranlık duyduğu, –ya da Zweig'ın yetkin diliyle ifade etmek gerekirse–, *bir tanrı gibi saydığı*[70] Joseph Kainz, genç oyun yazarı Zweig'dan planladığı turne için tek sahnelik bir oyun yazmasını rica eder. Böylece rokoko tarzı zarif, esprili ve neşeli bir oyun olan *Dönüşmüş Komedyen (Der verwandelte Komödiant)* ortaya çıkar. Sanatçı

birkaç hafta sonra Almanya'da yaptığı turneden döndüğünde, Zweig, onu Sacher Oteli'nde ziyaret etmek ister. Saray sanatçısının hastanede yattığını öğrenir. Kanser nedeniyle ameliyat olmak zorunda kalmıştır. Birkaç hafta geçmez ki Zweig onun mezarı başında bulur kendini. Onun yazdığı tiyatro oyunları lanetlenmiş gibidir, daha uzun süre etkisi sürecek olan *mistik bir aforozun*[71] varlığını hissettiğini düşünür. Üçüncü bir darbe onun batıl inancını güçlendirir. Burg Tiyatrosu'nun yeni müdürü Alfred Berger, Zweig'ın trajik oyunu *Deniz Kenarındaki Ev*'in (Das *Haus am Meer)* sahnelenmesi için rejisini üstlendiklerini açıklar. Duygusal sahneler ve vurgulu diyaloglarla seyircinin ilgisini çekmeyi hedefleyen ve sahnelenme açısından etkili bir biçimde kurgulanmış olan oyunun konusu Amerikan bağımsızlık savaşları sırasında geçer ve oyunda asker ticareti eleştirilir. Garip bir biçimde Berger de prömiyeri göremez, provaların başlamasından on dört gün önce beklenmedik bir şekilde ölür. Yirmi dört yıl sonra Alexander Moissi, Zweig'ın Almancaya çevirdiği Pirandello'nun oyunu "Nasıl Olduğu Bilinmiyor"un ("Non si sa come") Viyana'daki ilk sahnelenişinde başrolü üstlenecektir, ama korkutucu olay yinelenir: Moissi, provalar henüz daha başlayamadan önce ağır bir gribe yakalanır.

Gerçi bu tuhaf rastlantılar, Zweig oyunlarının, dönemin önemli sanatçıları tarafından hemen değerlendirilip uluslararası düzeyde başarılı olmasını engellemiştir, ama zaman içinde daha uygun şartlar altında sahnede daha büyük başarı elde etmeleri olanak dışı mıydı, acaba? Zweig, ne özgün bir şair ne de duygularından emin bir oyun yazarıdır. Oyunlarında eksikliği hissedilen şey, oyunun "esası" (Schiller), yani kaçınılmaz olarak ön plana çıkması gereken olaydır. Bu daha sonra yazdığı, yazarın hemen bütün diğer oyunları gibi kısa bir süre başarılı olan *Bir Yaşam Söylencesi (Legende eines Lebens) (1919)* ve *Yoksulun Kuzusu (Das Lamm des Armen) (1926)* gibi tiyatro denemeleri için de geçerlidir. Sadece bir komedisi için durum farklıdır, hırslı suç ortağı tarafından aldatılan bir dolandırıcının para hırsı üzerine yazılmış esprili, topluma zarar veren davranışlara değinen bu fars, ses getiren bir başarı elde eder ve tüm dünyadaki önemli sahnelerde yerini alır ve bugüne kadar da tiyatro repertuarlarında bulundurulur: Zweig, Ben Johnson'ın

komedisi *Volpone*'u yeniden işlemiştir. Zweig'ın metni, özgün metinle karşılaştırıldığında bazı bölümlerde, özellikle de üçüncü sahnede hayli büyük değişiklikler gösterir. Bu değişimler, kişilerin psikolojisi yönünden inandırıcı, tiyatro etkinliği ve eski oyunun sahneye koyulabilirliği açısından da yararlı olmuştur.

Zweig, kendi asıl mesleğinin düzyazı, daha açık olarak söylemek gerekirse öykü yazmak olduğunun bilincindeymiş gibi görünür. *İlk Deneyim* başlığı altında 1911 yılında dört öyküsünü yayımlar: *Alacakaranlık Öyküsü (Geschichte in der Dämmerung), Mürebbiye (Die Gouvernante), Yanan Sır (Brennendes Geheimnis)* ve *Yaz Noveli (Sommernovelette).* İkinci öykü kitabındaki öykülerin ortak konusu, cinsel bilgisizlikle fiziksel aşkın gizemli ilk tasarımları arasındaki ve belirsiz özlem duygusuyla vaktinden önce gerçekleşen hayal oyunu arasındaki sınırda bulunan çocukluk günlerinin şiirsel bir anlatımla betimlenmesidir. Zweig, *çocuk dünyasının dört öyküsünü* birkaç yıl önce İtalya'da tanımış olduğu "Çocuğun Yüzyılı" isimli meşhur eserin yazarı İsveçli pasifist, kadın hakları savunucusu ve pedagog Ellen Key'e adamıştır.

Bir başka önemli yakınlığı Zweig, Maximilian Harden'in "Zukunft" adlı dergisine düzenli olarak gönderdiği çalışmalara borçludur. Bu dergide Walther Rathenau'nun çok zekice düşünülmüş mükemmel aforizmaları yayımlanmıştır. 18 Eylül 1908 tarihli "Neue Freie Presse"de Zweig, *coşkulu bir duyguyla* Rathenau'nun düşüncelerini beğendiğini ve onların *deneyimlerin psikolojiye* başarılı dönüşümü olarak beğenisini kazandığını vurguladığı bir söyleşi yayımlar. Daha bir yıl önce Berlin'de filozof sanayici ve sonraları Weimer Cumhuriyetinin dışişleri bakanı ile Zweig arasında şahsen tanışma fırsatı doğar. Bu tanışmayı Maximilian Harden sağlamıştır. Gecenin on birinden sabahın ikisine kadar devam eden uzun sohbet esnasında Rathenau konuğuna Hindistan'a bir seyahat yapmasını önerir. Onun fikrine göre, İngiltere'nin politik gücünü ölçmek ve doğru olarak anlamak için Büyük Britanya'nın Avrupa dışında egemen olduğu bölgeler hakkında bilgi sahibi olması gerekmektedir.

Stefan Zweig, bir sonraki gezisini Hindistan'a yapmaya karar verir. Seylan, Madras, Kalküta, Rangun'a gider, Benares'te kutsal ırmağın kenarında cesetlerin yakılmasını tüyleri

ürpererek seyreder ve işi başından aşkın insanlarla inançlı insanlar arasında yatmış, ortada ölmekte olan yaşlı bir adama karşı Hintlilerin gösterdikleri umursamaz tavır onu şaşkına çevirir: *burada onu, insanı can çekişirken ve yalnız başına ölürken kendi haline bırakıyorlar*[72]. Gezgin, Hint kültürüne karşı duyduğu yabancılık duygusunun üstesinden gelmeyi başaramaz ve Gwalior'da karşısına çıkan *korkunç bağnazlıkların*[73] karanlık simgelerine karşı anlayış gösteremez. Kitlelerin yoksulluğu, ırk ayrımcılığı, İngiliz emperyalizminin Hindistan'daki halkların kendi değer yargıları üzerindeki yıkıcı etkileri, tüm bu sarsıcı deneyimler Hindistan ve Seylan'da bulunmaktan duyduğu keyfi kaçırır. Gazetecilikle ilgili birkaç çalışmasının yanı sıra, bu yolculuk sırasında edindiği deneyimler daha uzun bir öyküde ifadesini bulur. Bir söylenceyi anlatan *Ölümsüz Kardeşin Gözleri*'nin *(Die Augen des ewigen Bruders)* konusunun geçtiği yer Hindistan'dır, kişiler Hintlidir, "Bhagavadgita"dan yapılan bir alıntı, edebiyata konu olan metinde değerlendirilir.

Çok az bilinen bu söylence, Zweig'ın önemli bir eserine malzeme oluşturma yönünden ve getirdiği başarı açısından, bir kapı açtığı için önemlidir. Öykü onun apolitik tavrının bir savunmasıdır ve aynı zamanda savaş karşıtı olduğunun itirafıdır. Ana kişi Virata, ayaklanan gruplara karşı verilen mücadelede Kral Rajputas'ı destekler ve bu nedenle erkek kardeşini döverek öldürür. Bu olaydan sonra her tür şiddetin karşısında durur, çünkü bir insanı öldürmenin kardeşini öldürmekle aynı anlama geldiğini anlar. Kral ona başka bir görev verir, onu en üst düzeyde yargıçlık makamına atar. Ölüm cezalarına karşı çıkan Virata, adalet kavramının ne olduğunu öğrenmek için hafif bir cezaya çarptırmak istediği bir mahkûmun yerine bir ay süreyle hapse girer. Adaletten söz eden kişinin adil olamayacağını öğrenir. Dünyadan elini ayağını çeker ve münzevi yaşamı sürmeye başlar. Ama onu başkaları da izlediği ve ailelerini acı içinde bıraktıkları için yeni bir suç işlemiş olur. Eylemde ve acıda, çalışırken ya da otururken Tanrı insanı suçlu kılmaktadır. Ancak kralın köpeklerinin aşağılanan yalnız koruyucusu olarak kendisini suçsuz hissedebilir. Virata yeniden kendi iç dünyasına yönelir; zamanın karmaşası içinde tutunacak tek bir şey vardır: Birey ve onun iç dünyası.

1911 baharında Zweig, ilk kez Yeni Dünya'ya gider. New York o zamanlar hiç sonu gelmeyen trafik selinin aktığı pırıltılı bir kent görünümünde değildir; devasa gökdelenler daha henüz inşaat halindedir. Ama Amerikan metropollerinin hızlı gelişimi, yaşam ritmi, büyük bir canlılığa sahip olması turistleri hayran bırakmaktadır: *Burada insan kitlesi, doğanın gücüne dönüşüyor...*[74] New York onu bir yandan çekerken diğer yandan da iter. Amerikalıların önyargısız ve hoşgörülü oluşlarını beğenir, ama bir Avrupalı olarak kendisini dışlanmış ve yalnız hisseder. Sırf bir gözlemci olarak kenti ve insanlarını hiçbir zaman yeterince doğru tanıyamayacağını anlar. Bu yüzden işçi bulma bürolarının önünde iş arayan insanların oluşturduğu kuyruklara girer, gerçek bir yabancı gibi iş bulmak için başvuruda bulunur. Sonunda beşten fazla (teorik olarak) iş bulması, ona çocuksu bir gurur verir. Sonra Philadelphia, Boston, Baltimore ve Chicago'ya gider. Küçük bir gemi onu Bermuda ve Haiti üzerinden Panama'ya götürür. Panama boğazındaki küçük bir tepe üzerinden –o zaman kanal inşaatı henüz daha bitmemiştir– bir bakışta iki okyanusu da görebilir, Pasifik ve Atlantiği. Kanal yatağında aşağı yukarı dolaşır ve bir parça *dünyanın yaratılış öyküsünü*[75] yaşar. Kolay anlaşılır bir biçimde yazılmış, titiz bir araştırmaya dayanan "Neue Freie Presse" için hazırladığı haberlerde, işçilerin başardığı büyük işleri, mühendisleri, akıllıca bulunmuş makineleri över ve *kahramanca* bulduğu, düşman doğa üzerindeki insanın zaferini, *zeka kültürünün zafer kutlayan gücünü, Avrupa'da olduğundan daha kuvvetle hisseder*[76] Daha önceki nesiller böyle bir görevi üstlendiklerinde başarısız olmuşlar, ancak kültürel, bilimsel ve teknik gelişmelerle yeni çağ, vahşi ve öldüren doğa üzerinde egemen olabilmiştir. Doktora çalışmasının önsözünde Zweig, çağın doğal duygulardan yoksun olduğu için, yaratıcılığın kalmadığından ve kahramanların eksikliğinin hissedildiğinden şikayetçidir: *Napoleon, Goethe, Beethoven ve Byron ölmüştür.*[77] Şimdi içinde bulunduğu yıllarda, Birinci Dünya Savaşı'nın öncesinde, yeni ve birçok şey vaat eden bir dönemin başlangıcını yaşamaktadır. Teknik buluşlar, uçaklar, zeplinler, otomobiller, telefon, telgraf, deniz aşırı ülkelerle haberleşme gibi modern çalışmalar ve kazanımlar iyimser olmak ve gurur duymak için

yeterli nedenlerdir. Yeni nesil kırk yıldır barış içinde yaşamaktadır. Savaşlar, ataların zamanında kalmış bir şey, karanlık tarih öncesi dönemin çoktan aşılmış barbarlığı olarak görünmektedir. Çağdaş insanın hayal dünyasını güzel sanatlar ve bilim beslemektedir, dünya daha güzelleşmiş, daha özgürleşmiş, daha gençleşmiştir. *Avrupa Üzerindeki Pırıltı ve Gölgeler* başlığını taşıyan, otobiyografisinin sekizinci bölümünde üstüne basarak ifade edilen Zweig'ın iyimserliği, Schiller'in, yeni yüzyılı ümitle karşılayan ("Sanatçılar", "Die Künstler", 1789) "çok yönlü", asil, gururlu ideal insan tipini anımsatmaktadır. 18. yüzyıl aydınlanmacıları gibi o da, o dönemde aklın her şeyin üstesinden gelen gücüne inanır. Talleyrand'ın bir keresinde söylediği gibi, ancak Fransız devriminden önce yaşamış kişi yaşamın ne olduğunu bilir, 1914 yılından önceki dönem ima edilerek, bu söz, çağdaş insanların düşüncelerine uyarlanırsa 1914 yılından önceki dönemle bağlantı kurulabilir. Dolu dolu yaşanan parlak yıllardır. Sınır ötesine taşan kültürün yönlendirdiği, isimlerinin birçok ülkede iyi çağrışımlara yol açtığı insanlar tarafından da biçimlendirilen Avrupa topluluğu fikri gelişmeye başlamıştır. Stefan Zweig, kendisini, dünya görüşünü ve yaşam tarzını, düşünce yapısını ve yazınsal çalışmalarını derinden etkileyen Émile Verhaeren'le sürekli ilişki halindedir. "Jean Christophe" romanının yazarı Romain Rolland ile Rolland'ın Paris, Montparnasse bulvarındaki mütevazı evinde karşılaşır. "Jean Christophe", Zweig için Avrupa bilinci taşıyan ilk romandır. Avrupa'nın çeşitli uluslarından birçok insan bu eserde, kendi özelliklerini koruyarak hoşgörü içinde ele alınmaktadır. Olayın akışı içinde bu insanlar Avrupa dayanışmasının sembolü olarak değerlendirilebilecek kardeş bir topluluk oluşturmak üzere birbirine bağlanırlar. Zweig'ın fikrine göre "Jean Christophe", Avrupa halklarının *kardeş olmaları için yapılmış ilk önemli çağrıdır.*[78] Konu üzerine düşünmesi için Zweig her yeni kitabını, Sigmund Freud'a gönderir, Avrupa düşüncesine sahip diğer bir yazar Maxim Gorki ile de birkaç yıl sonra Moskova'da arkadaşlık kurar.

İnsanın yaratıcılığı, Zweig için insana ilişkin en önemli şeydir. Özellikle, öncüleri ve kaşifleri (Macellan), teknik adamları ve bilim adamlarını (Amerigo) bu tasarım içinde dü-

şünür. Bütün bu insanlar, insanlığın gelişmesi doğrultusunda anlamlı özverilerde bulunmuşlarsa yaratıcıdırlar ve kahraman niteliklerine sahiptirler. Ama insanlığın daha üst bir derecesi de vardır. Romantikler için olduğu gibi Zweig için de sanatçı, insanın kendisidir. Yaratıcılık olayı her zaman Tanrı fikriyle bağıntılıdır. Ama zamanın ötesine geçen yapıtlar,sanat yapıtları, *bizi hayretler içinde bırakan en kutsal şeylerdir.*[79] Sanatçının dinsel bir görevi vardır. Zweig, Rolland'ın *havariliğinden*[80] söz eder, bir kez de Verhaeren'in yazınsal mesajlarından *adeta dinsel bir güç* ortaya çıktığını iddia eder.[81] Sanatçılar arasında şair, etik yönden *tüm ulusların ve kendi ulusunun sözcüsü*[82], ruhani lideridir. Yönetimi elinde bulunduran topluluk içinde, Avrupa ruhunun hakimiyeti yapılanmıştır. Bu düşünceyi, Klopstock'un Alman "bilgin cumhuriyeti" fikrini, yeniden benimser ve insanın gelişimine ve gelecekteki mükemmeliyetine hizmet edecek önemli kişiliklerin ulusal kimliği düşünülmeksizin Avrupa birliği fikrine doğru bir gelişim gösterir.

Aslında Zweig'ın özerk insanın otoritesine olan iyimser inancı, toplumun çok sınırlı bir kesimini kapsamaktadır. İnsanın mükemmelliğine olan inancı, süre giden mevcudiyete, tartışılmaz haklara, eğitim gören burjuva sınıfının önlenemeyen yükselişine, kendi görüşüne göre tüm toplumun yararına olacak gelişmelere olan inancıyla kaynaşmıştır. Bu sınırları belirlenmiş durumdan yola çıkarak çağının sorunlarını değerlendirir. Onun burjuva hümanizmi demokrasi öncesi ve apolitiktir. İnsana olan tutkulu inancı ve onun henüz keşfedilmemiş olanakları, insan gelişiminin heyecanla beklediği ideal hedefe ulaşıldığında bin yıl sürecek bir düzen içinde zirveye ulaşacaktır: *Tanrılar insana dönüşecekler, dış görünümü ile yaşam yüreklerde belirecek, içlerinden kutsal olanlar insanların kardeşi olacak ve cennet de yeryüzünden başka bir yer olmayacaktır.*[83]

Seyahatini tamamladıktan sonra Zweig, 1912'de Viyana'ya döner. Bir gün orada sıra dışı bir kadınla tanışır. Friderike Maria von Winternitz birkaç yıldır, kendisinin dil ve edebiyata karşı ilgisine yeterince karşılık veremeyen sefa düşkünü ve savurgan bir erkekle evlidir. Alix Elisabeth ve Susanne Benedictine adlarında küçük iki kızı vardır. Friderike, Katolik dinine geçmiş Yahudi bir aileden gelmektedir. Yazarlıkta bazı ba-

şarılar elde etmiş enerjik ve akıllı bir kadındır, evliliğinde düşünsel yönden bir zafiyet hissetmektedir, hem fiziksel hem de ruhsal yönden bağımsız olma arzusundadır. Çok yıllar önce, Rodaun'daki sanatçı Alexander Girardi için verilen veda partisinde Stefan Zweig'ı görmüştür ama yalnızca uzaktan. 1912 yazında onunla yeniden bir rastlantı sonucu "Riedhof" adlı restoranın bahçesinde karşılaşır. Anılarını topladığı kitabında, bu ikinci karşılaşmadan ve otuz üç yaşındaki Zweig'ın üzerinde bıraktığı etkiden şöyle söz eder: "Çok genç, bir bohem olmaktan çok bakımlı, yakışıklı bir erkek görünümünde; görünüşe göre de, bir kadına söyleyeceklerini, sözcükleri gereksiz kılan bir bakışla anlatmaya alışmış biri. Duygudan eser yok... *Tersites*'in yazarı değil artık, daha çok *Dönüşmüş Komedyen*'nin neşelisi"[84]. Bu karşılaşma sırasında özel bir konuşma olanağı doğmadığından Friderike girişimde bulunmaya karar verir. Önce ona (isimsiz) bir mektup yazar, sonra da telefonlaşırlar. Eylül ayında Zweig, Bayan Winternitz'i Döbling'de ziyaret eder ve ona ithaf ettiği kitabı *İlk Deneyim*'den bir adet getirir. O sıralar güncesine şunları yazar: *Pazartesi 24 (= 23.) Eyl. (1912). Öğleden sonra Bayan von Wi... insanın düşünebileceği gerçekten hassas bir kadınla yapılabilecek en zarif sohbet, ama onu asıl büyük yapan içten gelen samimiyeti ve enerjisi.*[85] Friderike ona çaresiz, çekingen ve kırılgan biri gibi görünür. Bu, daha sonra doğru olmadığı anlaşılacak bir izlenimdir. *Cinsellikle ilgili bir davranışta bulunmaya cesaret edemiyorum...* Aralarında gittikçe güçlenen özel ilgi, birçok buluşmaya, beraber programlar yapmaya ve sonunda da birlikte yaşamaya zemin hazırlar. Friderike eşinden ayrılır, ama o zamanki Avusturya hukukuna göre Katoliklerin tekrar evlenmesi olanak dışıdır. Zweig, kız arkadaşına zaman zam..n *büyük tavşanım* diye seslenir, çok anlamlı bir hitaptır bu, çünkü Friderike zamanla, Stefan'ın tam anlamıyla "homme à femmes" olduğunu ve çıkmış olduğu birçok gezinin hemen hepsinde sayısız "küçük tavşan"la birlikte olduğunu anlar. Bir defasında Zweig, maskeli bir baloda bir kadından hoşlanır, kadın gerçekten ne olup bittiğini anlamadan sabahın dördünde kendisini yatakta onun yanında bulur. *Sanki gerçek değilmiş gibi gözlerini nasıl da bana dikti, bu sadece fiziksel olarak tanıdığı bir insanın yanındaki bir kadının uyanmasıydı...*, diye günce-

sine not düşer.[86] Bir başka sefer de güzel vücutlarına sahip olmak ve iç huzursuzluğundan kurtulmak için iki kız arkadaşını eve davet eder.[87] Paris'te uzun süre Marcelle adında bir kadınla yaşamış ve onunla yaşayacağı zevkin önsezisi ile şunları yazmıştır: *Gece fırtınalı ve güzel olacak.*[88]

Önceki yıllarda Zweig, sıklıkla seyahate çıktığı gibi, 1914 temmuzunda da yaz aylarını Verhaeren'in yanında geçirmek üzere Belçika'ya gider. Brüksel'de onunla beraber kaldıktan sonra, Ostende'deki Belçikalı arkadaşlarıyla da keyifli birkaç gün geçirmek ister. Bir gün huzur içinde dinlendikleri sırada alışılmamış gürültülerle irkilirler, önlerinden geçen askerlerin ayak sesleri ve davul sesleri duyulur. Belçika ordusunun ilginç bir uygulaması olarak köpekler küçük arabalarda makineli tüfekleri taşımaktadırlar. Herhangi bir yanılgı söz konusu değildir, Belçika seferberlik ilan etmiştir. Almanların, Belçikalıların tarafsız ülkesine girmesine çok az kaldığı söylentisinin ortalıkta dolaştığı ona heyecanla anlatılır. Zweig bunu tamamen saçma bulur: *Eğer Almanya, Belçika'ya bir kez olsun girecek olursa beni şu sokak fenerine asabilirsiniz.*[89] Bu özverili öneriye rağmen gelişmelerin arkası kesilmez, tehlike önlenecek gibi değildir, gazete haberleri gittikçe daha tehdit edici boyutlara ulaşır. Zweig, Ostende'den Almanya'ya giden son trene zar zor yetişir. Tüm peronlar heyecanlı insanlarla doludur, can sıkıcı haberler ortada dolaşmakta, anlaşılamayan olaylar zihinleri meşgul etmektedir. Tren yola koyulduğunda, yanlarından gürleyerek, tıka basa yüklenmiş yük trenleri Belçika'ya doğru ilerler. Kaput bezlerinin altında top namlularının olduğu açıkça görülmektedir. Alman İmparatorluğu'nun, Belçika'ya başlattığı saldırının devletler hukukuna aykırı olduğunu şimdi herkes anlamıştır. Yeni çağın ideal insanı yenilenme fırsatını elinden kaçırmış ve silaha sarılmıştır.

Viyana'da Zweig, insanların savaşın ilanı üzerine coşku dolu sarhoşluklarını, yaptıkları kutlamaları yakından görür. İnsanlar kitleler halinde evlerinden dışarıya fırlarlar, kendiliklerinden şarkı söyleyerek uzun kuyruklar oluştururlar, yurt sevgisinin yarattığı coşkuyla bayraklarını dalgalandırırlar, kısaca *gerçekten nedenini bilmeden, sevinç çığlıkları atıp gösteriler yaparlar.*[90] Genç erkekler gönüllü yazılmak için askerlik şu-

belerinin önünde izdiham yaratırlar. Eğer savaşa katılmakta gecikirlerse, muhtemelen gönülleri yücelten savaş macerasını kaçıracakları endişesini taşımaktadırlar. Savaş halindeki tüm ülkelerdeki insanlar, o zamanki hükümetlerine duydukları güvenle, ülkelerini fetih düşkünü düşmanlarına karşı ellerinde silahla savunurken, adil bir iş yaptıklarından ve meşru müdafaa içinde olduklarından hiç şüphe etmemektedirler. Birçok aydın ve sanatçı da yaklaşmakta olan "devletler savaşını" yeni sosyal

Friderike Maria von Winternitz, tahminen 1912

bir amaç edinmek için insanı arındıran "çelik banyosu" olarak, özel sorunlarından ve dar görüşlü egoizmlerinden kurtulmak için uzun zamandır beklenen bir fırsat olarak karşılar. Şair Georg Trakl da, katliam sesleri arasında huzura kavuşacağını umar: "Yaşasın savaş!"[91] Gönüllü asker olarak savaşa gitme planlarını kafasından geçiren Prag'daki hassas Franz Kafka bile, kendisine çoktan önlem olsun diye ağır asker çizmeleri almış, savaşa gitme şansına nail olan harekete hazır askerleri kıskançlıkla izlemiştir.[92]

"CEPHEDE SİPERLERİN ARASINDA, TAM ORTADA"

Giderek yayılan savaş isterisine karşın, dünya yurttaşı ve tam bir Avrupalı olan Stefan Zweig, soğukkanlılığını korumaya devam eder. Patlak veren kitle çılgınlığının insanı yolundan etmesine karşı kendini savunmak, belli bir çaba gerektirse de, o sıralarda kendisini kolektif savaş sarhoşluğundan uzak tutan birkaç akıllı ve eleştirel aydından biridir. Dünya savaşı çıktığında aldığı tavrı, anılarını yazdığı kitapta böyle ifade etmiştir. Oysa gerçekler, bu döneme ait birkaç belge bunun tam tersini söyler."Neue Freie Presse"de, *Almanya'dan Bir Söz* (Ein Wort von Deutschland) başlığıyla 5 Ağustos 1914 tarihinde Zweig'ın olayı tümüyle resmi ağızdan, yurtsever bir görüşle ele alan bir yorumu yayımlanır. Almanya ve Avusturya arasındaki *silah kardeşliğine* övgülerde bulunur, düşmanların tehdit edici kuşatmasından kurtulmak için, Almanya'nın şimdi *iki yumruğunu* birden savurmasını, *yüce halkının* her bir kasının gücünü kullanmak zorunda kalmasını anlayışla karşılar.[93] Lüttich olayından güncesinde coşkuyla söz eder[94], kendini kahramanlıklarla dolu Napoleon döneminde hisseder, o zamanlar kendi halkının değil de Almanların parlak zaferler kazanmasından utanç duyar.[95] Bu yüzden, kıskandığı yayımcı Kippenberg gibi Fransa'da subay olarak zaferler kazanmanın çok hoş olacağını düşünür, *hoşlanıldığı için savaşılan Fransa'da*[96]. "Berliner Tageblatt"ta yayınlanan *An die Freunde im Fremdland* (Yabancı Ülkelerdeki Dostlara) başlıklı açık mektupta Belçika, Fransa ve İngiltere'de bulunan arkadaşlarına veda eder ve beraber geçirdikleri saatleri ve tüm ülke sınırlarından daha güçlü buldukları kardeşlik düşüncelerini onlara bir kez

daha anımsatır. Ama bunların arkasından yazısını şöyle sürdürür: *Benim dilimi konuşanlar ve sizinkini konuşanlar, silahlı olduğu sürece, gücünü bize tehlike olarak gösteren o beraberlikler tehlikede olduğu sürece, sizin sevginiz geçmişte, artık geride kaldı. ...Şimdilerde sizinle beraber olmuş kişi değilim artık, sanki karakterim değişti, ruhumda Alman olan ne varsa, bütün duygularımı etkisi altına alıyor... adil olma iradesini gösteremiyorum artık. Bugün ölçüler değişti ve her insan ancak kendi ulusu sayesinde gerçek*[97] Başka sözlerle ifade etmek gerekirse: Bu savaş ortamında, dünya yurttaşı Zweig için bile, anayurt fikri, Avrupa dostlarının oluşturacağı topluluktan ve Avrupa'ya duyulan sevgiden daha üstündür. Kesintiye uğramış özel ilişkilerin, ancak savaştan sonra yeniden kurulabileceğinden emindir. Aynı ay içinde Romain Rolland, bu açık mektuba acı bir yanıt verir: "Sevgili Stefan Zweig, ben Avrupa'mıza sizden daha sadığım, arkadaşlarımdan hiçbirine Adieu demem."[98]

Bu arada Zweig, cephede yapılan askerlik görevinin tehlikelerini ve zorluklarını yaşamak zorunda kalmadan askerlik görevini yerine getirebilmenin bir yolunu bulur. Aslında bir hastanede çalışmayı çok istemektedir, ama bu planı suya düşünce, yakından tanıdığı yüksek rütbeli bir subayın aracılığı ile Viyana'daki savaş arşivinde çalışacak olmasına sevinir. Orada bir sürü eski arkadaşına rastlar, Franz Karl Ginzkey, Franz Theodor Csokor, Paul Stefan, Alfred Polgar, Albert Ehrenstein, Siegfried Trebitsch gibi yazarlara. Daha sonraları Rilke de savaş basını binasındaki "edebiyatçılar grubu"na katılır. Üzerine oturmayan üniforma içinde şaşkın bir durumda olan şair, zevksiz giyinmiş bir sivil gibi görünür, yüzünde düşünceli bir ifadeyle kendine teslim edilen kartotekleri düzene sokar. Yazarların asıl görevi, milliyetçi görüşe sahip iki gazeteyi "Österrreich –Ungarn in Waffen" (Silahlanmış Avusturya - Macaristan)– şakacı birisi de "Ungarn"daki "a" yerine "e" koymayı önerir*– ile "Donauland" (Tuna Ülkesi) gazetelerini yayıma hazırlamaktır. Bir de, herhangi bir askeri olayla ilgili haberin, Avusturya' ya ait kahramanlıkların, örnek oluşturacak şekilde

---

* Almancada "Ungarn" Macaristan, "ungern" ise istemeyerek anlamına gelir. (Ç.N.)

yazılması gerekmektedir. Her gün altı saat çalışır Zweig, askerlik görevinin yanı sıra edebiyatla ilgili uğraşlarıyla da ilgilenebilir. "Bir yıllık gönüllü Dr. Stefan Zweig'a, 1 Ağustos 1915 tarihinde Başçavuş" ünvanı verilir ve bundan kısa bir süre sonra da özel bir sözleşmeyle görevlendirilir. Avusturya'nın imparatorluk sınırları içinde bulunan ülkenin durumunu ilk ağızdan aktarmak üzere Galiçya'ya gitme emri alır. Galiçya Ruslar tarafından işgal edilmiştir ve ancak kısa bir süre önce Orta Avrupa güçlerinin başarılı bir karşı saldırısıyla yeniden kurtarılmıştır. Zweig, trenle ülkenin içinden geçerken, savaşın bu bölgede arkasında bırakmış olduğu yıkıntı ve harabeleri görünce şaşkına döner, her yerde boş kovanlar, mezarlar, tahta haçlar vardır; korku dolu insanlar bodrumlarda sığınacak yer aramaktadır, köyleri yangın yerine dönmüştür. Grodek'ten Stry'e, gezici hastane görevi yapan bir trenle gidebilir. Peronda memleketine nasıl gideceğini bilmeyen böbreklerinden hasta Budapeşteli genç bir öğretmenle karşılaşır. Görevli olmayan kişilerin, birlikte yolculuk yapmaları kesin olarak yasak olmasına rağmen, başçavuş Zweig hastanın, hastane-trende yolculuk yapabilmesini sağlar. Onunla ilgilenir ve ona yiyecek bir şeyler bulur. Kompartımanda, Karpatlar'daki can kaybının çok olduğu çarpışmaları anlatan sekiz ağır yaralı Macar vardır. Hemen onların yanında ilkel sedyelerde veya samanların üzerinde yatan kollarından ya da bacaklarından vurulmuş askerler yatmaktadır. Ayaklarındaki çizmeler bıçakla kesilerek çıkartılmak zorunda kalınmıştır. Zweig, onların korkunç yaralarına tüyleri ürpererek bakar. Mesanesinden vurulmuş bir başka ağır yaralının yüzü bembeyazdır, can çekişirken inlemektedir. Bir sonraki istasyonda trenden indirilecektir. Aslında Macaristan'da bir kasabada diş doktoru olan ilgisiz görünümlü bir doktor yardımcısı, viziteye giderken Zweig'ı da yanına alır. Büyük bir üzüntüyle, *acılarına ortak olarak*[99], içlerinden birçoğunun ölmek üzere olduğu, eziyet çekmekte olan insanlara bakar. Bandaj malzemeleri ve morfin bulunamamaktadır. Yaşlı rahip de, ölüm döşeğindeki hastalara ayin yaparken kullanılan zeytinyağının bulunamaması nedeniyle zeytinyağı dağıtamamaktadır. Yaşlı adamın öfkeyle söylediği sözleri Zweig asla unutamaz: "*Altmış yedi yaşındayım*", der ve şöyle devam eder

rahip, *"çok şey gördüm geçirdim. Ama insanlığın böyle bir suç işleyebileceğini hiç düşünmemiştim."* Zweig, elinden geldiğince yardım etmeye çalışır. Tren istasyonundaki hastalara su taşır, yere akan kanları temizler, ama aslında yaşanan korkunç acı karşısında yardımcı olmaya çalışan herkesin eli kolu bağlıdır.

Savaşın yerle bir ettiği Galiçya'da geçirdiği günler, onun için travmatik deneyimlerdir. Hastane-trendeki insanların çektiği korkunç acılar, savaşın anlamsız bir şey olduğunu ve sorumluların vicdansızlıklarını gayet açık olarak gözler önüne serer. Bilinen milliyetçi sözlerine rağmen Zweig savaşlardaki çatışmaların anlamından şüpheye düşmüştür. Bu bağlamda 1915 baharında güncesine düştüğü notlar hayli ilginçtir. Bu notlar, "apolitik" Zweig'ın o sıralarda Almanya'nın politik durumunu nasıl şaşırtıcı bir netlikle ve yanılgıya olanak tanımayacak şekilde değerlendirdiğini gösterir. Savaştan nefret eder, Orta Avrupa güçlerinin zaferine inanmaz, Avusturya'nın özgür olamayışından yakınır, Avrupa'yı mahveden *aptal diplomatları*, monarşi taraftarlarının dar görüşlülüklerini ve her şeyden önce de bölgeden çekilmeyi kesinlikle reddeden örümcek kafalı politikacıları eleştirir: *bugün hâlâ barışın en büyük düşmanıdırlar, çünkü Belçika'dan çekilseler her şey yoluna girebilir.*[100] Ancak, Galiçya'ya yaptığı yolculuktan döndükten sonra da, resmi görüşü savunmaya devam eden bir yazı yazmış olmasını anlamak da oldukça güç. 31 Ağustos 1915 tarihindeki yazısı "Neue Freie Presse"de *"Galiçya'nın Sağlığına Kavuşması"* başlığıyla yayımlanır. Yazar, yeniden yapılanmayı sağlayan güçlerin övgüye değer olduğunu, ümidini yitirmemiş ülkenin, canlılığını kendiliğinden gösterdiğini, kullanılmaz hale gelmiş silahların insanlar tarafından el aleti olarak yeniden kullanıldığını söyler. Hatta geriye dönüp baktığında, insana dehşet veren hastane-tren, tıbbi açıdan bakılırsa bir sağlığa kavuşma merkezidir.[101]

Kamuoyu önünde gösterdiği bu aşırı uyumcu tavra rağmen, ancak birkaç yıl sonra yayımlanan bir öyküsü, hastane-trende acı çeken insanlar karşısında kendi çaresizliğinin farkına varmasıyla, Zweig'ın düşüncelerini değiştiren bir sürecin başladığını gösterir. Galiçya'da gördükleri savaşa karşı tavır almasına neden olur ve tutarlı bir biçimde savaş karşıtı görüşe

yönelmesini sağlar. Öykünün başlığı *Zorlama*'dır (Der Zwang). Ressam olan Ferdinand adındaki ana kişiyle Zweig'ın kendisini betimlediği, tüm öykülerde olduğundan daha belirgindir. Ferdinand'ın karısı Paula da, Friderike'nin bir yansımasıdır. Bu nedenle, bu küçük kitabın kapak resmi olarak Frans Masereel'in elinden çıkmış yoğun bir ifadeye sahip son derece sade ahşap oymanın kullanılması, okuyucunun gözleri önüne Stefan ve Friderike'nin portrelerini getirmesi nedeniyle doğru bir seçim olmuştur.

Ferdinand, savaşın yapıldığı ülkeden İsviçre'ye gelir ve orada yeni keşfettiği özgürlük duygusunun tadını çıkarır. Ama postacı bir gün ona, Avusturya makamlarının gönderdiği, askerlik görevini yapmak üzere kıtaya teslim olma emrini getirir. Akıllı ve özgür ruhlu bir kadın olan Paula, ısrarla askere çağrılma emrine uymaması için ona yalvarır, çünkü savaşa giderse, inandığı şeylerin aksine kitle katliamı çılgınlığına katılmaktan başka çaresi kalmayacaktır. Ama kahraman olmayan –Zweig da kendisinden aynen böyle söz eder– Ferdinand, emre karşı gelmeye cesaret edemez ve Avusturya konsolosluğuna gider. Gerçi ilgili memurlara, gelen resmi emri şimdilik yerine getiremeyeceğini açıklamak ister, ama bunu yapamaz; gerekçelerini söylemeyi başaramaz. Zayıf kişiliğinden ötürü utanç duysa da iktidara karşı gelemez. Paula düşüncesini değiştirmez: *"Ben ya da onlar!"* der. *"Üçüncü bir tercih şansın yok!"*[102] Ferdinand, karısını dinlemez ve tren istasyonuna koşar, çünkü kendini anavatana hizmet etmekle yükümlü hissetmektedir. Paula onu yolundan alıkoymaya boşuna uğraşır. Ferdinand yanma bir bavul bile almadan Almanya'ya gitmek üzere perona giren trene atlar, ama sınırda Fransız askerlerini taşıyan hastane-tren beklemektedir. Aynı Zweig'ın Galiçya'da yaşadıklarına benzer bir şekilde Ferdinand da ancak şimdi, acı çekerek ölmekte olan insanlara bakarken şimşek hızıyla gelişen bir bilinç değişimine uğrar. O anda, her savaşın, insanlığa ve insan onuruna karşı işlenmiş bir suçtan başka bir şey olmadığını anlar. Askere çağrılma emrini yırtar ve karısına geri döner. 1915 yılından itibaren hiçbir zaman kendi inançlarından ödün vermeme kararı alır ve kendi elinde bulunan silahı sözcüklerle, kitle katliamlarına karşı savaşmaktan, anlaşma, barış içinde

yaşama, uzlaşma davalarını kendi davası olarak kabul etmekten kendisini sorumlu tutar. Romain Rolland'ın önerisi üzerine Charles Baudouin tarafından yayımlanan savaş karşıtı dergi "Le Carmel"e katkıda bulunmak ister. 1916 yılının bahar sayısında, Zweig'ın bir anlamda, *Yabancı Ülkelerdeki Dostlara* başlıklı açık mektubunu yalanlayan *Babil Kulesi (Der Turm zu Babel)* başlıklı yapıtı yayımlanır.

Zweig, eski söylenceyi başka şekilde yorumlar. Zweig'da, en değerli malzemelerden, yani zeka, ruh ve yaşam deneyimlerinden inşa edilmiş olan kule, artık insanın yaratıcısına karşı kendini beğenmiş tutumunu simgelemez. Kule, tüm Avrupa uluslarının temsilcilerini içine alan barış içindeki işbirliğinin sembolüdür. Ama bir araya gelmiş insanların gücünden korkan acımasız Tanrı, insanların arasını bozar. Büyük bir savaş başlar ve insanlar gittikçe artan şiddet duygularıyla bugüne kadar birbirlerine karşı savaşırlar. Akıllarını başlarına toplasalar, tüm ümitler henüz daha kaybolmuş değildir. Birbirleriyle kavga edip birbirlerine düşman olan insanların ne yapması gerektiği konusunda ise yazar, parabolün sonunda şunları söyler: *Eğer herkesin eski nefret duygularından kurtulmalarını sağlayabilirsek kule yeniden yükselecek ve uluslar birbirlerini yükseklerde bulacaklardır.*[103]

1916 yılının baharından sonbaharına kadar Rodaun yakınlarındaki Kalksburg'da, Stefan ve Friderike, rokoko tarzı yan yana iki küçük evde yaşarlar. Zweig, buradan savaş arşivindeki bürosuna zorluk çekmeden gidip gelir. Görev saatleri dışında, 1917 yılının paskalya bayramında Kalksburg'da İnsel Yayınevi'nden çıkacak olan *Jeremias* adlı tiyatro oyunu üzerine çalışır. *Kitaplarımın içinde benim diyebileceğim*[104] ilk yapıt. Eski Ahit'in peygamberi, Yahudilerin kralı Zedekia'yı, Nebukadnezar'a karşı yapılması planlanan savaşa karşı uyarır, çünkü Tanrı ona, Jeremias'a Kudüs'ün yaşayacağı çöküşü haber vermiştir. Ama Mısırlılarla müttefik olmakla kendilerini güçlü hisseden Yahudiler, savaş heyecanıyla coşkuya kapılırlar ve Keldanilere karşı savaşmak isterler. Peygamberin ısrarlı uyarılarına rağmen Zedekia, halkın savaş isteğinin oluşturduğu baskıya boyun eğer. Onları uyaran huzursuz peygamber hapse atılır. Savaş kaybedilir, Nebukadnezar'ın askerleri Kudüs'ü fet-

hederler; Zedekia'nın oğullarını öldürürler, Zedekia da kör olur. Bu son haddine varan çaresizlik içinde, kendilerini güçlü hissettikleri zamanlarda küçümsedikleri Jeremias, yardımcı ve kurtarıcı olarak ortaya çıkar. Felakete uğramış, Kudüs'ü terk edip yabancı diyarlara gitmek zorunda kalan ülkesinin savaştan sağ kurtulmuş insanlarını ve kralı teselli eder ve yenilgi, yenilgiye uğramış olanları ruhsal yönden zenginleştirir; tarihî Kudüs kaybedilmiştir ama insanların ruhundaki Kudüs onlarla birlikte gider ve azınlık olarak yaşayacakları yerlere giderken onlara eşlik eder. Oralarda da bu güçlerini yitirmezler, çünkü: *İnsan, görünmeyen bir şeyi yenemez! İnsan insanı öldürebilir ama içlerinde yaşayan Tanrı'yı öldüremez. Bir halk yenilgiye uğratılabilir ama halkın ruhu asla.*[105] Gittikleri ülkeler Zweig'ın fikrine göre, Yahudiler için hem bir felaket, hem bir şans olmuştur, bir Yahudi devletinde bir araya gelip bir de gerekli özeni göstermezlerse kaybedecekleri bir şanstır bu. Zaten sırf bu yüzden, Theodor Herzl, Max Brod ve Martin Buber gibi şahsiyetlerin sözcülüğünü yaptığı anlamda bir siyonizm, ona, Yahudi halkı ve bu halkın tarihsel görevi için yanlış görünmektedir. 24 Ocak 1917 tarihli mektubunda Martin Buber'e şunları yazar: *Kendimi başka hiçbir zaman, milliyetçilik duygularının çılgınlık raddesine ulaştığı şu zamanda olduğundan daha özgür hissetmedim – sizden ve sizin gibi düşünenlerden beni ayıran şey, Yahudilerin tekrar bir ulus olmasını ve böylece gerçekliğin rekabetine maruz kalmalarını istemiyor olmamdır. Bir ülkede azınlık olmayı sevmemin nedeni, onun idealizminin içerdiği anlamı, dünya yurttaşlığını ve tüm insanlığı içine alan yönünü içten gelen bir ilgiyle benimsememden ileri geliyor. Ruhların birleşmesinden başka birlik istemiyorum...*[106]

Stefan Zweig, asimile olmuş bir aileden dinsel bir eğitim görmeden büyümüş olmasına rağmen çocukluğundan beri kendi Yahudi kökenini benimsemiştir. Bu, onun Yahudi kimliğinden dolayı gayet doğal ve anlaşılır bir şeydir. Yahudiliğin ona nasıl bir duygu verdiğini bir keresinde şöyle anlatmıştır, *aynı kalp atışlarımı anımsayınca hissetmem ama düşünmediğim zaman da hiç farkına varmamam gibi*[107]. Aynı şekilde Yahudilerin ruhani görevleri ve sorumlulukları da onun için gayet doğal ve anlaşılır şeylerdir. Geçmişleri ve başlarından geçenler yü-

zünden, belli bir ülke ve belli bir dile bağlı olmak zorunda değillerdir. Onlar uluslararasıdır, anayurtları ise, daha evrensel ve iç dünyası daha zengin olan doğanın kendisidir. Geçmişte kök salmadıklarından, genel anlamda ilerlemeye açık yeni fikirler sayesinde ve ülkelerinin sınırları içinde, milliyetçiliğin yıkıcı güçlerine karşı koyma erkine sahip özel bir yetenek geliştirmişlerdir. Dünya yurttaşı oldukları, olmak zorunda kaldıkları için, Zweig'ın düşüncesine göre, Yahudi milliyetçiliğinin her şekli, onların tarihsel kaderleriyle çelişkiye düşmektedir.[108]

Tersites isimli oyununda Zweig, artık unutulmuş bir sorunu tartışır. Ana kişi patolojik, mazoşist özelliklere sahiptir. Şimdi de, çağın insanını bunaltan sorunları ele alan tiyatro oyununun merkezinde Tersites, insanlık tarihinin büyük bir şahsiyeti Jeremias'la birlikte durmaktadır. Aslında paylaştırılmış rollerle, operadaki gibi retorik bir şiir olan oyun, çok sayıda yanlış yola saptırılmış insanın çektiği acıları ve ölümlerinden sorumlu olan devletlerin milliyetçilik anlayışını, kültüre düşman, insanları küçük düşüren bir hastalık olarak ortaya koyar. Ama yine de bir umut ışığı vardır ve tüm acılara, yenilgilere ışık tutmaktadır: Yenilgiye uğrayanlar, zihinsel ve psikolojik yönden üstün olanları canlandırırlar; çünkü güce sahip olma durumu, zaferi elde edenleri kötü yola saptırmaktadır.

Bu fikir, Zweig'ın bir dizi yapıtının çekirdeğini oluşturur. Ona ait olan tarz, *Tersites* oyunundan başlayarak birçok biyografik çalışmasından, *Der begrabene Leuchter* (Gömülmüş Şamdan) söylencesine kadar uzanır. Zweig, her şeye rağmen galip gelen, kazançlı çıkan yenilgiye uğramışları, yüceltilmiş küçük görülmüşleri, aşağılanmışları ön plana çıkarır. Sempatisi Luther'den yana değil, Erasmus'tan yanadır (*Rotterdam'lı Erasmus'un Zaferi ve Trajedisi – Triumph und Tragik des Erasmus von Rotterdam*), Calvin'den yana değil, Castellio'dan yanadır *(Calvin'e Karşı Castellio ya da Zorbalığa Karşı Özgür Düşünce – Castellio gegen Calvin oder ein Gewissen gegen die Gewalt),* Kraliçe Elizabeth'ten yana değil Maria Stuart'tan yanadır *(Maria Stuart).* Bunların hepsi, dışardan bakıldığında başarısız ya da yazgıları çöküş olan kişilerdir, ama daha farklı bir düzlemde ele alınırlarsa, haklı olan onlardır ve ayrıca etik değerlere sahip kişiliklerdir.

Bu düşüncenin kökleri nerede yatmaktadır? Biyografinin kendisinde mi yoksa yazarın kişiliğinde mi? Yoksa dönemin politik olaylarında mı? Yanıt, Zweig'ın *Jeremias* adlı oyunundadır. Bu yapıtıyla yazar, açık ve net bir şekilde halkının topluluğundan yana tavır alır. Düşünce ve fikirleriyle hizmette bulunan ve o zamanki güç sahiplerinin yelpazesini genişleten bazı takibe uğramış kişilerin yazgısının, Yahudilerin yazgısına örnek oluşturduğunu düşünür. Acı çekerek daha da güçlenirler, aynı tüm halkları saracak insanlık idealini, daha ileriye taşımak ve tüm insanlarda bu ideali etkin kılmak görevini yerine getiren Yahudi halkının olayında olduğu gibi.

Jeremias oyununun ilk baskısı kısa sürede tükenir. Rolland, Rathenau, Dehmel, Thomas Mann ve Rilke oyunu beğenirler, Zweig kendi eserinin çağdaşları tarafından kabul görmesinden mutlu olur. Doğal olarak yenilgiyi göklere çıkaran bir tiyatro eseri, savaşın ortasında hiçbir sahnede oynanmaz. Bu yüzden Zweig, oyunu sahnelemeye hazır olduğunu belirten Zürih Şehir Tiyatrosu'nun müdüründen aldığı mektuba sevinir. Aynı zamanda yazar oyunun ilk sahnelenişi nedeniyle Zürich'e davet edilir.

O sıralarda Avusturya-Macaristan İmparatorluğu savaştan yorgun düşmüştür. Bir milyondan fazla Avusturyalı, savaşta ölmüştür, Tuna Monarşisi'ni tehdit eden çöküşü son anda önlemek isteyen genç İmparator Karl, itilaf devletleriyle barış antlaşması yapmaya çalışmaktadır. Tarafsız bir ülkede konferanslar verip *Jeremias'ı* sahneleyerek barışa hazır, uzlaşmacı kültür ulusu olan Avusturya'yı temsil etmesi için, savaş karşıtı doktor Zweig'a İsviçre'ye gitmesini sağlayacak yurt dışına çıkış izninii vermek, politik programa hayli uygun düşer.

1917 yılının kasım ayı ortalarında Zweig, Friderike von Winternitz ile Feldkirch'te Avusturya sınırını geçerler ve tren Buchs'ta istasyona girerken onlara barış adasıymış gibi gelen bir ülkeye ayak basarlar. Her ikisi de, tarafsız ülke İsviçre'de ilk kez gördükleri şeyler karşısında çok etkilenirler. Onlar, yurttaşlarını birçok yönetmelik ve yasayla bürokratik açıdan düzen içinde tutmaya çalışan, ekonomik yönden bitmiş, açlık sıkıntısı çeken bir ülkeden gelmektedirler. Burada soluk alabileceklerdir. Burada onlar, sansürsüz gazeteleri, özgür fikir alışverişini,

huzurlu bir yaşam zevkini ve çeşitli uluslardan hareketli, zeki ve özgür birçok insanla tanışma ortamını bulurlar. Tüm takibe uğramışların kaçış noktası olarak, uluslar üstü ülke İsviçre, Zweig'a barış içindeki Avrupa için ideal bir örnek olarak görünür. İsviçre'nin ilkelere dayanan, kesin tarafsızlığı, yazarın kendi politik tavrına da uygundur. Yıllar sonra *ona uygun olan yerin yalnızca cephedeki siperlerin arasında tam ortadaki yer olduğunu, ateş açan değil toprağı süren insanlardan olmak istediğini,*[109] söylemiştir. Romain Rolland'ın oluşturduğu örnek de onun bu tavrının doğru olduğunu göstermektedir. Politik açıdan kararsızlığın söz konusu olduğu kısa bir süreden sonra, Rolland'ın makalesi "Au dessus de la mêlée"[110] (Kargaşa Üzerine) gözlerini açmıştır. Fransız yazar, azınlıkların korunmasını istemektedir, Orta Avrupa'da yapılan savaşı anlamsız kılan ortak Avrupa değerlerini anımsatır, neredeyse verilen emir üzerine tüm bir ulustan nefret etmeye karşı çıkar, savaşa hizmet eden zihniyeti küçümser ve daha savaş öncesinde teslim olabilecek her iki tarafa, Hıristiyanlara ve sosyalistlere karşı suçlamalarda bulunur. Bir zamanlar, yedi yıl önce, Zweig'ın, bu Fransızla Paris'te kısa bir tanışıklığı olmuştur. Şimdi onun için önemli olan bu tanışmayı, yeniden canlandırıp derinleştirmeye karar verir. Zürich'ten yola çıkarak Villeneuve'e gider ve Rolland'ı, Leman Gölü kıyısında "Byron" otelindeki odasında ziyaret eder. Bu dönemde, bir Fransızı öldüren her Almanın ve her Avusturyalının, vatanı uğrunda bir görev yerine getirdiğine inanılırken –bunun tersi de aynı şekilde geçerlidir–, her ikisi de tutarlı birer savaş karşıtı olan biri Avusturyalı biri Fransız iki yazar, kardeşçe ellerini birbirlerine uzatırlar. Zweig'a, her zaman Latin yaşam tarzı, özellikle de Fransız kültürü, Fransa ve Fransızlar cazip gelmiştir. Üç yıl boyunca bir Fransızla konuşma fırsatı olmamıştır, şimdiyse kendisiyle aynı düşünceleri paylaştığını düşündüğü bir Fransız aydınıyla karşı karşıya oturmaktadır. Rolland onun için, *Avrupa'nın etik vicdanı*[111] ahlak felsefesi bakımından bir merci demektir. Bu büyük insanın onun üzerinde ne ölçüde etkili olduğunu güncesinde dile getirmiştir. Rolland alçak ses tonuyla, dikkatli, hiçbir kesinlik içermeyen ama etkili sözlerle konuşan biridir. Yüzü ince hatlara, vücudu zarif ve azla yetinen bir görünüme sahiptir. Onu izleyen

kişiye, ruh dünyası sanki zayıf gövdesine hükmediyormuş gibi gelir. Yukarıya kadar iliklenmiş siyah takım elbisesi ona bir İngiliz din adamı havası vermektedir, mektuplar, gazeteler ve tüm elyazmaları ile tıka basa dolmuş otel odası aynı bir keşiş kulübesi kadar yoksul görünümlüdür. Rolland'da tinsel anlamda tutku haline gelmiş arzusunun tek büyük bir hedefi vardır: Güçsüz düşmüş Avrupa'nın yeniden yapılanması.[112] Yardım talebinde bulunan herkese teselli edici, cesaret verici bir mektup yazar; ulusları birleştirmek isteyen düşüncelerini, sayısız makale ve gazete yazısında yaygınlaştırmaya çalışır. Hümanist düşünceleri asla salt teori olarak kalmaz. Kızılhaç yararına çalışmak için büyük bir özveri göstererek kendi yazın çalışmalarını bir kenara bırakmıştır. Şimdi Cenevre'deki Rath Müzesi'nde bulunan işlenmemiş ahşap bir masada –bir ay sonra "Neue Freie Presse"de çıkacak bir makalesinde Zweig, aynen böyle bir hatırlatmada bulunur– Rolland, her gün Alman ve Fransız tutuklularının değiş tokuşuna hizmet etmek için çalışmaktadır, kendisine verilen Nobel Barış Ödülü nedeniyle aldığı paranın tamamının, sözünün eyleme, eylemin de söze döküldüğünün kanıtı olarak[113], hayırsever işlerde kullanılmasını sağlamıştır.

Romain Rolland, kendisini ziyaret edenler hakkında notlar almamış olsaydı, belki de yazar olamayacaktı. Savaş yıllarında tuttuğu güncesinde Zweig'm üzerinde bıraktığı etkiden söz eder, onun yüzündeki kurnazca ifadeden hoşlanmadığını yazar ve sonra arkasından şöyle devam eder: "Konuşmasının hiçbir cazibesi yok; Fransızca konuşurken oldukça hiddetli ve monoton. Ama insan onunla konuştukça karakterinin ne ölçüde dürüst ve yüce gönüllü olduğunu anlıyor... İradesinin, asil ruhu üzerinde büyük bir payı var. Çok insancıl ve aynı zamanda 'insanlığın' saygı duymadığı her şeye karşı da asil bir kararlılığı var."[114]

Verhaeren, bir yıl önce trajik bir biçimde ölmüştür. Onun övgü ve coşkuyla söz ettiği makineler, bu kez basit bir lokomotif, Belçikalı şairi tren raylarını dalgın bir şekilde geçmek isterken ezmiştir. Zaten çok önceden Zweig ve Verhaeren arasında büyük bir yabancılaşma yaşanmıştır. Almanya'nın kendi ülkesine saldırmasından sonra, milliyetçilik duyguları iyice kabaran Belçikalı, Alman olan her şeyden tüm kalbiyle nefret etmeye

başlamıştı, anlatıldığına göre, Alman askerlerinin kestiği çocuk ayakları hakkında söylentiler yaymaktan da geri durmamıştı. Şimdi Zweig her türlü nefret duygusundan uzak Romain Rolland'la dostluk kurmuştur. Yıllar önce Verhaeren'in yazın dünyasında isim yapmasına nasıl uğraşmışsa, şimdi de çağdaşlarını büyük Fransızın yapıtları ve kişiliği hakkında bilgilendirmek ister. Birçok ulusun bir arada yaşadığı bir yerde *gözle görülmeyen zekaları birleştiren Avrupa cumhuriyetine* katkıda bulunan bir insan olarak saygı duyduğu Rolland üzerine bir monografi yayımlar.[115] Onun bazı eserlerini de Almanca'ya çevirir. Zweig, ona duyduğu güvenin bir kanıtı olarak 36. doğum gününde *manevi vasiyetname* olarak adlandırdığı bir kararı arkadaşına bildirir. Yazısında, açık bir şekilde onun ülkesine hizmet etmeye hazır olduğunu, ama kendisi her türlü şiddete karşı olduğundan eline silah almamaya kesin kararlı olduğunu bildirir.[116]

Cenevre ve Zürih'te, Zweig ve Friderike, Fransa, Almanya, Avusturya, İngiltere ve Belçika'dan gelen ve kendilerini yeni Avrupa'nın öncüleri olarak tanımlayıp aynı Rolland gibi "kargaşanın dışında" tutarak gerçekliği net olarak görme yetilerini kaybetmemiş aydınlar ve sanatçılarla bir araya gelirler. Bu Avrupalı arkadaşlar grubuna Jean-Pierre Jouve, René Arcos, Henri Guilbaux, Fritz von Unruh, Leonhard Frank, Wilhelm Friedmann, Annette Kolb, René Schickele, Oskar Fried, Hermann Hesse ve müzik adamı Ferruccio Busoni ile Zweig'a özellikle içten bir dostlukla bağlı olan genç Belçikalı grafiker, ressam Frans Masereel de dahildir. Küçük bağımsız gazeteler etrafında toplanmışlardır: "La Feuille" ve "Demain" "Friedenswarte"de Zweig, *korkaklığı* cesurca *itiraf* eden bir yazı yayımlar: *Şu sözlerle savaş düşmanı olduğumuzu tüm dünyaya haykıralım. Bu acımasız dönemde bozguncu olalım!* [117]

Zweig'ın İsviçre'de oturma izni iki ay sonra bitecektir. Bu nedenle Friderike Viyana'ya gider ve bu cesaretli kadın, Zweig'ın savaş hizmetinden tamamen muaf tutulmasını "Neue Freie Presse"nin müdürüne yaptığı ısrarlı başvurularla sağlar. Sorumlu olduğu tek şey: Her ay bu gazete için sanat kültür sayfalarını hazırlamak olacaktır.

27 Şubat 1918 tarihinde *Jeremias*, Zürich Şehir Tiyatrosu'nda ilk kez sahnelenir, "Neue Zürcher Zeitung" bu olay

hakkında şunları yazar: "Prömiyerde, sahnemizde daha önce hiçbir yazar böylesine bir coşkuyla karşılanmamıştır."[118] İçinde devrimcilerin, dünyayı düzeltmeye çalışanların, sahte ve gerçek diplomatların, ajitatörlerin, casusların ve ajanların kol gezdiği kentte rahatsız edilmeden çalışmak olanaklı olmadığından Stefan ve Friderike, bir ay sonra Zürih'ten ayrılırlar. Zürich Gölü'nün yakınlarındaki Rüschlikon'da "Belvoir" adlı bir otele yerleşirler. Bu arada düşman güçler arasında barış antlaşması imzalanmıştır, bunun üzerine Zweig, Avusturya'ya dönmeye karar verir. Bu kararı almak çok zor olur, çünkü Zweig, orada kendisini hangi acılar ve sıkıntıların beklediğini gayet iyi bilmektedir. Ama uluslararası düzeyde tanınan barış dostu olarak, manevi yaralar sarılırken, mahvolmuş ülkesi yeniden yapılanırken yardımcı olabilmek ümidiyle, kendini, yenilgiye uğramış halkına destek olmakla sorumlu hisseder. 1919 Martında, sadece bir devlet kalıntısı olan yoksul düşmüş ve cesareti kırılmış Avusturya'ya geri dönerler. Üstü başı yırtık, açlıktan ölmek üzere olan insanlar, yıkık dökük trenlerde çöküp kalmışlardır. Enflasyon hızla yükselmiş, karaborsa alıp başını gitmiştir. Zweig Viyana'ya önce yalnız gider. Friderike bu arada savaş sırasında satın almış oldukları Kapuzinerberg'deki büyük evle ilgilenmek zorunda kalır. Büyük zorluklar içinde, çatının geçici olarak tamir edilmesini, elektrik tesisatının yenilenmesini, evin genel olarak oturulacak hale gelmesini sağlar. Yaşamı boyunca varlıklı bir evin şımartılmış oğlu olarak sıradan sorunlardan mümkün olduğunca kaçmasını bilen Stefan, Friderike'ye iyi önerilerde ve övgülerde bulunarak sadece uzaktan destek verir. *Senin ne kadar güçlü olduğunu biliyorum, bu durumun da üstesinden gelmesini bileceksin...*[119], bir sonraki mektubunda özeleştiri içeren bir ifade yer alır: *Stefan Paşa*[120].

Savaş sonrasının tüm sorunlarına ve zorluklarına rağmen Avusturya'daki politik devrim en azından Stefan ve Friderike için olumlu bir değişikliğe neden olur. Yeni yasalar 1920 Ocağında nihayet evlenmelerine olanak tanır.

"HİÇ BEKLEMEDİĞİM BİR KONUK"

Zweig yaşamının daha sonraki 15 yılını geçireceği Salzburg'da Kapuzinerberg'deki ev, 17. yüzyılda bir arşidükün av köşkümüş. Muhteşem yapı, güzel, saygın ama hiç de kullanışlı olmayan gerçek bir eski eserdir. Yüzden fazla basamağı olan merdivenli yaya yolu, dağın yukarısına doğru çıkmaktadır, araç yolu yoktur, ama eski kentin çeşitli mimari özelliklere sahip çatılarının manzarası konuklara, insanı terleten yokuşu unutturmaktadır. Zweig'ın kütüphane odası, Dofour duvar kâğıdı ile ve Sandringham halısıyla oldukça gösterişlidir. Evin dokuz odası, romantik, küçük bir kulesi ve zemin katta bulunan ve kapısı seraya açılan, antika ahşapla kaplanmış konuk odası vardır. Büyük kütüphane odasında, saygıyla korunan Beethoven'in yazı masası durmaktadır ve Zweig, yangına dayanıklı bir sandıkta özenle, kapsamlı el yazmalarını korumaktadır.

Yazarların el yazmalarını daha öğrenciyken toplamaya başlamıştır, fakat zamanla sadece yakından tanıdığı yazarların yapıtlarıyla ilgili yazılar üzerine yoğunlaşır. En değerli eşyası, daha Kochgasse'de otururken çerçevelettiği Goethe'nin "Mayıs Şarkısı" ("Mailied"), ("Buğday ve Mısır Arasında" – "Zwischen Weizen und Korn"), çok sevdiği Blake'in, King John'unun hemen yanında asılıdır. Daha sonraki yıllar ve onyıllar içinde Balzac'ın "Ateistin Ayini"nin el yazmalarını eline geçirir; bundan başka birkaç isim daha sıralanacak olursa: Dostoyevski'nin kaleminden çıkmış bazı yapıtlar hakkındaki orijinal yazılar, Flaubert, E.T.A. Hoffmann, Novalis ("Heinrich von Ofterdingen" in son bölümü), Lichtenberg, Nietzsche, Schiller, Verlaine, Chamisso, Eichendorf, Hölderlin, Kleist, Whitman gibi. Yaşayan yazarlardan Rolland, Rilke, Thomas

Mann, Gorki ve Sigmund Freud ona bazı el yazmalarını hediye etmişlerdi. Ayrıca nota koleksiyonları (Bach, Beethoven, Mozart, Schubert) ve yazarların el yazmalarının kataloglarını (hepsi 400 adet kadar) toplamıştır. *Volpone* üzerine yapacağı çalışma için aldığı hiç de önemsiz olmayan yıllık kazancını, el yazmaları koleksiyonunu artırmak için harcar. Zweig bu alanda uluslararası düzeyde bir otorite olur. Yazdığı öykü *Görünmeyen Koleksiyon*'daki *(Die unsichtbare Sammlung),* tutkulu koleksiyoncu gibi, o da antika eserlerin ateşli müşterisi olarak devamlı az bulunan eserler peşinde koşar ve aynı onun gibi, konukları böyle anlatıyorlar, eserlere duyduğu saygıdan değerli eşyalarına dokunmaya bile cesaret edemez. Neredeyse dinsel duyguları güçlü birinin, bir peygamberden kalan kutsal eşyalara saygı duyması gibi, o da değer biçilemeyen eşyalarına saygı duymaktadır. Aynı ismi taşıyan öyküsündeki doğulu Yahudilerden seyyar kitap satıcısı *Buchmendel*'e benzer bir şekilde, el yazmalarını ve kataloglarını incelerken etrafındaki dünyayı tamamiyle unutabilmektedir. Yaratıcı bir insanın her el yazısı, *çok küçük bir kısaltma*'da bile onun kişiliğinin özünü ona açımlayabilmektedir. El yazmalarının buluşması ona, *fizyonomik bir dünya bilgisi, yaratıcı ruhun bir tipolojisi* gibi gelir.[121]

Kapuzinerberg'deki ev, Zweig'a yoğun bir çalışma ortamı sunar. Karısı onu rahatsızlık duyabileceği her şeyden uzak tutar, oldukça yabancı kaldığı üvey iki kızını da önceleri kendisine pek dert ediyor görünmez. *Yaratıcı Ruhun Tipolojisi* yazarı yıllarca uğraştıran kapsamlı bir deneme programıdır. 1920 ve 1928 yılları arasında, *Dünya Fikir Mimarları (Baumeister der Welt)* dizisini tamamlar. Birinci cilt *Üç Büyük Usta*'da, kurgusal bir dünyanın çok yönlü kişileri, dünya görüşleriyle örnek alman büyük yazarlar ve 19. yüzyılın büyük nesir ustaları olarak Balzac, Dickens ve Dostoyevski, yalnızca roman yazarı tiplemesi için betimlenmeye çalışılır. Bu üç yazarın daha birkaç yıl önce dünya savaşında hem de ittifak devletlerine karşı savaşan ulusların yurttaşları olmaları gerçeği, metinlerin dönemin sorunlarıyla en azından dolaylı bir ilişki içinde olduğunu açıkça göstermektedir. Zweig'ın biyografik denemeleri, geçmişteki düşmanlıkların aşılmasına ve ulusların gelecekteki akıl-kültür birliğini kurmaya katkı olarak düşünülmüştü. Beş yıl sonra bu

dizinin ikinci cildi *Kendileri İle Savaşanlar (Der Kampf mit dem Dämon;* Hölderlin, Kleist, Nietzsche) ve son cilt olarak da *Kendi Hayatının Şiirini Yazanlar (Drei Dichter ihres Lebens;* Casanova, Stendhal, Tolstoy) başlığıyla çıkar. Denemelerinde Zweig, yazarların karakterlerini ve yapıtlarını inceler; bunu yaparken duyduğu heyecan ve onları yüceltme ihtiyacı, zaman zaman onun eleştirel analizler ve psikolojik incelemeler yapma çabasıyla çelişir. Yazarlara yaklaştıkça, onların karakterlerine ve dünya görüşlerine kendini yakın hissettikçe, anlatım tarzı o ölçüde zenginleşir. Coşkulu bir ifadeyle hepsinden çok Dostoyevski'yi, Kleist'ı ve Hölderlin'i över. Bu yazarların, sözüm ona radikal öznellikleri, ara sıra onu, Verhaeren'in örneğine göre pek açık olmayan semboller kullanması yolunda kışkırtmaktadır. Kullandığı mecazlar, genelde fizyoloji alanıyla, ama aynı zamanda deneme yazarının mitolojik anlamda yüce bulduğu (volkan, deniz, kasırga, fırtına gibi) insanın dış dünyasındaki doğa olaylarıyla da ilgilidir. Kendisini coşkuya kaptırdığında ise, yansıtıcının, yansıtılmak istenenden daha önemli olma tehlikesi doğar. Sonra buharlar anıtı örtmeye kalkar. Bu dil ve üslupla ilgili fazlalıklar, zaman zaman dikkatli okuyucunun, yazarın bazı novellerini anlamasını güçleştirir. Bunun bir başka şeklini Zweig, en azından başlangıçta, yabancılıklarının üstesinden gelmeye çalıştığı kişileri ve konuları işlerken veya kişiliklerine karşı saygı duyduğu çağdaşlarını anlatırken yaşar. Böyle durumlarda içten gelen anlık sezgilere yer vermez ve buna uygun olarak anlatım tarzı daha nesnel, daha sade ve daha gösterişsiz bir hal alır. Örneğin bu durum, Dickens ve Stendhal üzerine ayrıntılı kanıtlara dayanarak yazmış olduğu denemeleri ve özellikle de Sigmund Freud'un yaşamı ve yapıtlarını anlattığı, özenle ele alınmış makalesi *Die Heilung durch den Geist* (Akıl Yoluyla İyileşme); (Mesmer, Baker-Eddy, Freud) için geçerlidir. Saygı duyduğu önemli düşünürlerden Freud'un öğretisine karşı eleştirel bir dil kullanmıştır. Zweig, daha giriş bölümünde psikanalizin hem teorik hem de uygulama açısından kendisini tümüyle ikna edemediğini açıklar. Freud'un esas itibariyle tamamen seksüel güdülerin hakimiyetinde olan "libido" tezine şüpheyle bakar, ayrıca kastre edilme korkusu, çocukluktaki ensest arzular ve oidipus kompleksi gibi öğretileri-

nin, sözde geniş alana yayılan geçerliliğinden kuşku duyar. Ona göre Freud, cinselliği fazla abartmıştır, ayrıca teorisinde psikanalizden *psikosenteze* giden önemli adım eksiktir. Yine de sağladığı yararı tartışılmaz bulur: *Sigmund Freud, insanlığın... kendisini daha iyi anlamasını sağlamıştır; daha iyi anlamasını diyorum, daha mutlu olmasını değil.*[122]

Kitap yayımlanır yayımlanmaz Freud'a bir adet gönderilir. Her zamanki gibi Zweig, görüşlerine büyük değer verdiği okuyucularının tepkilerini merakla beklemektedir. 7 Şubat 1931 tarihli mektubunda Freud, gerçi yazarın kendi bilimsel çalışmalarını aynı zamanda kişiliğinin bir ürünü olarak yüceltmesine sevindiğini, ama şu noktalara eleştirel gözle bakmadan da edemediğini söylemiştir: Yaradılışında var olan küçük burjuva disiplini, Zweig'm anlatımında ona aşırı vurgulanmış gibi gelmiştir; ayrıca Zweig psikanaliz öğretisini yeterince bilmemektedir, bu yüzden kendisinin serbest çağrışım yöntemine yüzeysel olarak değinmiş, bir de rüya yorumlarını yanlışlıkla çocukluk düşlerine bağlamıştır.[123] Yapılan eleştiriye cevap olarak verilen açık eleştiri, iki erkek arasındaki dostluğu kesintiye uğratmaz, mektuplaşmaya devam ederler, Zweig, zaman zaman bilim adamını ziyaret eder ve her biri diğerinin eserlerini ve yaşamla ilgili çalışmalarını içtenlikle onaylar.

Her ne kadar Zweig, Freud'un teorilerine karşı eleştirilerde bulunmaktan vazgeçmese de, onun öğretisi ile ilgilenmek, tanıdığı birini örnek alarak veya kurgulayarak, anlattığı figürlerin psikolojik dünyalarına ve ruhsal gerçekliklerine bakışını güçlendirir: *İnsanda ortaya çıkan psikoloji, benim gittikçe artan tutkum haline geldi ve ben bunu bazen gerçek –tarihsel bazen de şiirsel– düşsel objelere bakarak öğreniyorum...*[124] *İç dünyaları araştıran bilim dalına* yönelmesiyle Zweig, Viyana anlatı geleneğinde yerini alır. Onun realist psikolojik öykülerinde, her şeyden önce sosyal ve erotik tabuları kıran, anlatı figürlerinin iç dünyalarında geçen olayları çeşitli şekillerde betimleyen ve davranışlarının nedenlerini eleştirel bir gözle inceleyen Arthur Schnitzler'in etkisi görülür.

O ana kadar sıradan ve geleneksel bir yaşam süren insan, birdenbire onu mahvetmekle tehdit eden saplantı haline gelmiş bir tutkuya yenik düşer. Ama güçlü bir duygunun peşinden

koşmak, ona hem patolojik bir deneyim kazandırır hem de gerçekliği derinden algılamasını sağlar. Bu, Zweig'ın düzyazı türündeki yazınının ana temasıdır. *Yaşamın içinde bulunduğu her duruma büyük bir coşku gösteren...*[125] insan, onun için etik yönden en değerli insandır. Hatta o bir de *tutkuların etiğinden* söz eder. İnsanlığın gelişiminde aklın gücüne tüm varlığıyla inanan bu insan, bir defasında Jules Romains' la yaptığı bir konuşmada kendisi hakkında şunları söylemiştir: *Biliyor musunuz, esasında benim korkunç güçlü tutkularım vardır ve her tür şiddet duygusunu içimde taşırım. Ancak, kendimi kontrol altında tutarak biraz akılcı olanı elde edebiliyorum.*[126] Belki de bu yüzden yazar Zweig, dizginlenmemiş tutkularıyla aşırı olaylar yaşayan insanları, öykülerinin kahramanı yapmaktan hoşlanır?

Duygularına kapılmış bu insanlara, Zweig'ın birçok kez sinemaya uyarlanmış öyküsü *Korku*'daki *(Angst)* bir avukatın karısı olan İrene de dahildir. Bir gün gelip kurtulacağı sıradan ama ılımlı bir evlilik sürdürmektedir. Kendisine karşı hiç de derin duygular beslemediği genç bir müzisyenle ilişkiye girer. Buluşmalarının birinde tanımadığı bir kadın onu gözetler ve ona şantaj yapar. Kadın, her buluşması için, susmasına karşılık daha çok para ister. Kısa bir süre sonra İrene'nin mali olanakları tükenir. Kendini öldürmekten başka çıkış yolu bulamayacak kadar, ruhsal direnişini yok eden çılgınca bir korkunun çeşitli safhalarını yaşar. Ama o anda sürpriz bir gelişme yaşanır: Kocası tam zamanında felaketi önleyebilir. Ona –aynı zamanda şaşkın okuyucuya da– işsiz bir sanatçı olan kadını, şantaj yapması için bizzat kendisinin tuttuğunu itiraf eder. Yararlı şok sayesinde eşine ve çocuklarına dönmesi için İrene'nin darboğaza sürüklenmesi gerekmiştir.

Novellen der Leidenschaft (Tutku Öyküleri) kitabının başına koyduğu *Amok Koşucusu* adlı uzunöykü, Zweig'ın en çok bilinen öyküsüdür. *Dünya Fikir Mimarları* adını taşıyan deneme kitaplarında olduğu gibi, yazar bu dizide de bir tür tipoloji vermeye çalışır. Öykülerindeki tipler, egemen güçlerin boyunduruğu altına girmişlerdir. Zamanla tüm varlıkları için belirleyici olan tek bir tutku, uyanan bütün duyguların, gösterilen çabaların ve güdülen amaçların karşısında üstün duruma geçer. Saplantıları olan çeşitli insanların başkalarına örnek olabile-

cek toplu bir bakışını vererek yazar, onların tarzları, varoluş biçimleri ve etkileri hakkında genel bir panorama sunar.

Yazınsal anlamda bir tipoloji fikri, Zweig'ın Balzac okuduğu günlere kadar uzanır. Balzac'ın sanat açısından amacı, eserlerinde tipik davranış biçimlerinin, ruhsal ve fiziksel durumların genel görünümünü çizebilmektir. Onun kurguya dayalı düzyazıları, insanla ilgili olasılıkların evreni, "comédie humaine" olarak anlaşılmalıdır. Balzac'ın eserleri, Zweig'ın örnek aldığı eserler arasında yer alır. 1913 Nisan tarihli bir günce notundan, Paris'te kaldığı dönemlerden birinde Fransız roman yazarı ile ilgilendiğini öğreniyoruz: *akşamları Balzac'tan yine sessiz sakin öğrenilecek şeyler.*[127]

Amok Koşucusu başlıklı uzunöyküsü, anlatıcı ile bir doktorun bir geminin güvertesinde rastlantısal karşılaşması ile başlar. Doktor, yolcuya yaşam öyküsünü anlatır. Bir yolsuzluk nedeniyle Hollanda kolonilerinde gözden kaybolmuştur. Orada, kürtaj yaptırmak için muayenehanesine gelen zengin bir İngiliz kadınına aşık olmuştur. Ama kadının kendini beğenmiş havası canını sıkmıştır, kadının ona vermek istediği yüksek miktardaki parayı rüşvet olarak algıladığı için operasyonu gerçekleştirmeyi reddetmiştir. Kadın çıkınca, birden farkına vardığı ve kendisini çılgın bir şehvetin kucağına atan tutkunun baskısıyla sürüklenerek onu izlemiştir. Aynı bir amok koşucusu gibi, kolonilerde yaşayan beyaz erkeklerin bayan arkadaşlarıyla buluşmayı alışkanlık haline getirdikleri her yerde İngiliz kadını aramıştır. Sonunda onu yoksul bir evde bulmuştur. Kocasından korktuğu için evlilik dışı çocuğun kürtajını, tıbbi eğitimi olmayan bir şarlatanın eline bırakmış, bu operasyon sırasında da ölmüştür. Ölümünden kısa bir süre önce doktor ona sırrını saklayacağına dair söz vermiştir ve şimdi Avrupa'ya gönderilen ölünün içinde bulunduğu madeni tabuta eşlik etmektedir. Burada doktor yaşamı ile ilgili öyküyü bitirir. Geriye dönüş sona ermiştir, anlatı şimdi içinde bulunduğu olaylara yönelir. Gemi bir Avrupa limanına geldiğinde, doktor demir atma manevrası esnasında tabutu içindeki sevgilisinin cesediyle birlikte suya atmayı başarır. Sonra kendisi de intihar eder. İçinde çarpıcı ve etkileyici doğa betimlemelerinin yer aldığı gözyaşı döktüren öykü, aşırı duygusallığından ötürü kendine

zarar veren sıra dışı bir insanın başına gelenleri, dramatik bir coşkuyla ve de retorik yönden etkili bir dille anlatmaktadır.

Karışık Duygular (Verrwirrung der Gefühle) başlıklı uzunöyküde, ruhsal uçurumlar ve karşı konulmaz içgüdüler anlatılır, ama aynı zamanda sıra dışı insanı ikiyüzlülüğe zorlayan topluma yönelik bir eleştiri de söz konusudur. Bir öğrenci, dengesiz hareketleriyle kendini gittikçe daha çok rahatsız eden bir İngiliz dili ve edebiyatı profesörünün evinde bir oda bulur. Bir kez ona olan ilgisini belli eder, ama sonra onu kaba davranışlarıyla kırar. Profesörün mutsuz olduğu her halinden belli olan karısıyla bir aşk gecesi yaşar. Sonrasında durum ona katlanılmaz göründüğü için taşınmaya karar verir. Dostça yapılan bir konuşma sırasında, bu eğiliminden dolayı şaşkın halde olan profesör, uzun zamandır boşuna saklamaya ve bastırmaya çalıştığı sevgisini genç adama açar. Öğrenci durumu şimdi anlamaya başlar. Bu itiraf yaşlı adama karşı duyduğu sempatiyi güçlendirir, ama evi sonsuza kadar terk etmesinin daha iyi olacağını düşünür.

Zweig novellerinin merkezinde, olayın akışında beklenmeyen bir dönüm noktası oluşturan ve sıradan olaylara farklı bir ışık tutan "o ana kadar duyulmamış bir olay" (Goethe) vardır. Böylelikle bildik bağıntılar birden yeni ve ilginç bir görünüme bürünür. O ana kadar gizli kalan olay açıklığa kavuşur, psikolojiyle ilgili meraklar giderilir. Henüz tamamlanmamış, bu nedenle de tamamlanmayı bekleyen şeyler olayı sürükler ve edebi bir tür olan öyküye uygun olarak dramatik bir gerilim yaratır. 19. yüzyıldaki realist öykü geleneğinde, Zweig'ın özellikle geç dönem öykülerinde tercih ettiği, çerçeve anlatı ve iç anlatı karşı karşıya getirilir, anlatılan olaylara nesnel kalmaya ve mesafeli olmaya yarayan bir yöntemdir bu. İlk dönem öykülerinde, iç monolog ve diyalog salt anlatı karşısında baskınken, geç döneminkilerde günah çıkartmaya benzer detaylı geriye dönüşlerle sıklıkla karşımıza çıkar. Kurgu ürünü anlatıcı figür, kendisine güven duyan ve gerçekten yaşanmış etkisi uyandıran ben –anlatı ile yaşamöyküsünü anlatan ilginç bir insanla karşılaşır. Genelde tek bir olay, olayın başına gelen kişinin içine işler ve öznel anlatımla duygusal yönden zenginleştirilip bakış açısı bakımından da daha renkli hale getirilir. Öykülerin hepsinin yazarla özyaşamsal bağı çok azdır. Gerçi anlatı kişilerinin

hemen hepsi, Zweig'ın yaşamla ilgili meraklarını paylaşırlar ve büyük bir çaba göstererek psikolojik bir bilmecenin çözümü için uğraşırlar. Başlarına gelen olayı derin etki bırakan güzel sözlerle yorumlarken hepsi de aynı şekilde sözünün ehlidir. Keman virtüözleri, özel danışmanlar, yazarlar, avukatlar, profesörler, doktorlar, tüccarlar, üst düzey memurlar, subaylar gibi, Zweig'ın öykülerindeki insanların çoğu "iyi tabaka" diye bilinen büyük burjuva sınıfına mensuptur. Küçük burjuva sınıfı da at tüccarları, mürebbiyeler, garsonlar, uşaklar, işçiler ve küçük memurlarla temsil edilir. Sade ama çarpıcı bir şekilde, iyi ve merhametli insanların dünyası bazen Dostoyevski'nin bakış açısıyla görülür, asil sınıf üyelerininse edebi yanları daha baskındır. Yazar, kişileri çok belirgin özelliklerle, realist bakış açısıyla anlatmaz, onlar daha çok, dış görünümlerinin ardında, aslında zor psikolojik sorunların gizlendiği kişilerdir.

Zweig'ın sayısız öyküsü yirmili yıllarda okuyucular tarafından çok beğenilir ve yazar mutluluk içinde geriye baktığında bu üretken ve mutlu yıllar hakkında şöyle bir saptamada bulunur: *O yıllarda bir konuğun evime gelip huzur içinde oturması, özel yaşamımdaki en çarpıcı şeydi, hiç beklemediğim bir konuktu bu başarı.*[128]

İnsel Kitaplık'tan çıkan ince bir kitap *Sternstunden der Menschheit* (İnsanlık Tarihinde Yıldızın Parladığı Anlar), denemeler ve öyküler içeren bir kitap olarak daha büyük bir yankı uyandırır. Yazar kitabın önsözünde başlığın anlamını açıklar. Amacı, insanlık tarihinde, sonuçları gelecek yüzyılların durumunu belirleyecek olan bir kararın verildiği bazı gerilimli zaman dilimlerini anlatabilmektir. Yılların birbirine hayli benzeyen akışını bozan bu nadir anlarda, Zweig'ın görüşüne göre olaylar hızlı gelişir, uzun süren olaylar kısa bir zaman dilimi içine sıkışır ve birçok insanın hayatı beklenmeyen bir yöne doğru yeni bir anlam kazanır. Yıldızların *geçip giden geceyi aydınlatması gibi bu anlar da parlak ve değiştirilemez olduğu...*[129] için, Zweig o anlara şiirsel bir isim verir, *Yıldızın Parladığı Anlar.* 1927'de tarihle ilgili çalışmalarından beş tanesini yayımlar. *Die Weltminute von Waterloo* (Waterloo: Dünyanın Yazgısını Belirleyen An), yedek ordusu ile zamanında Napoleon'a yardıma gelemeyen ve bu nedenle imparatorun kesin yenilgisin-

den sorumlu tutulan General Grouchy'nin hatasını anlatır. *Die Marienbader Elegie* (Marienbad Şiirleri), yaşlı Goethe'nin 19 yaşındaki Ulrike von Luvetzow'a duyduğu karşılıksız aşkı ve Goethe'nin ünlü şiirinin oluşumunu anlatır. Konusunu tarihten alan bir öykü, *Die Entdeckung Eldorados* (Eldorado'nun Keşfi), yasalara karşı gelen altın arayıcıları yüzünden Sutter'ın Amerika'nın batısındaki geniş topraklarının mahvolmasını ve hakkı olan şeyi kendisine sağlayamayan Amerikan hukukunun güçsüzlüğünü işler. Coşkulu bir şiir olan *Heroischer Augenblick* (Bir Yiğitlik Anı), infaz komandolarının silahlarının üzerine çevrildiği Dostoyevski'nin son anda çıkan affını konu alır; *Der Kampf um den Südpol* (Güney Kutbu İçin Mücadele), Scott ve adamlarının yenilgilerindeki etik zaferi anlatır. 1940 yılında *Yıldızın Parladığı Anlar*'ın İngilizce çevirisi *Tide of Fortune* başlığıyla çıkar. Bu baskıda iki yeni öykü daha vardır: *The Head on the Rostrum* (Cicero) ve *Wilson's Failure.* Ancak Zweig'ın ölümünden üç yıl sonra, 1927'de yapılan baskıya yedi metin daha eklenir: *Zwölf historische Miniaturen* (On İki Tarihsel Minyatür). Bunların dışında yayımlanan eserler şunlardır: *Flucht in die Unsterblichkeit* (Ölümsüzlüğe Sığınış); Vasco Núñez de Balboa Tarafından Pasifiğin Keşfi), *Die Eroberung von Byzanz* (Bizans'ın Fethi); Zweig'ın tarihsel belge olarak değerlendirdiği bir söylentiye göre Türkler, 1453'te yanlışlıkla açık unutulmuş kale kapısından geçerek kente girmiş ve İstanbul'u fethetmişlerdir), *Georg Friedrich Händels Auferstehung* (G. F. Händel'in Yeniden Doğuşu); ümitsizliğe düşen besteci, bir esinlenmeyle "Messias" oratoryosunda müziğinin ana temasını bulur), *Das Genie einer Nacht (Bir Gecelik Dahi);* Rouget de Lisle "Marseillaise"i besteler), *Okyanusu Aşan İlk Söz* (Cyros W. Field ilk transatlantik kabloyu döşer), *Die Flucht zu Gott (Tanrı'ya Sığınış);* Tolstoy'un iki öğrenci karşısında şiddetin ilke olarak reddini bir esasa dayandıran dramatik bir önsöz) ve *Der versiegelte Zug* (Mühürlü Tren); Lenin'in 1917 yılında İsviçre'den Rusya'ya dönüşü.

Önsözde Zweig, tarihin kimsenin yardımına ihtiyacı olmadığına dikkat çeker. Bu yüzden o, olaylara sadık kalıp kurgusal bir boyut eklemediğini söyler. Ama bu iddiası sınırlı olarak doğrudur. Yazar olayları, uzunöykü türüne uygun bir biçimde

zirveye taşımış, kişileri biyografik açıdan yüceleştirmiştir. Metinlerinde tarihsel olayların analizine rastlanmaz, zaten yazarın amacı da bu değildir, Zweig daha çok tarihsel olaylardan edebi yönden faydalanırken onlara fazla sadık kalmaksızın olayların kolay anlaşılan realist, dramatik profillerini gözler önüne serer. Tüm öykülerin merkezinde, davranışları ve ihmalleri uzun vadeye yayılan sonuçlar doğuran kişiler bulunmaktadır.

Hippolyte Taine'nin düşüncesine göre, aslında Napoleon değil, "zaman" ve "ilişkilerin baskısı", Fransa'nın geleceğini belirlemiştir ve büyük kişilikleri salt aktörlere dönüştürmüştür. Doktora çalışmasında Zweig, onun ifade ettiği buna benzer yanlış görüşleri ortaya koyar. Taine'nin ciddi hatası, *bireyselliğin küçümsenmesidir*[130] ona göre. Tarihin hedefine ulaşabilmesi ve *tüm fikirlerin fikrine*[131], yani psikolojik olarak özgürlük fikrinin gerçekleştirilebilmesi için bireye ihtiyaç vardır. Bu fikir sonsuza dek vardır ve ona zarar verilemez, çünkü o dünyanın ruhunun dünyevi kopyasından başka bir şey değildir. Zweig tarihi, felsefi bir temele dayandırır ve tarihi, insanları hizmetine alan ve onlara hükmeden ve doğal gelişimi içinde geleceği belirleyen bir güç olarak ele alır. Tarihin adil olup olmadığından söz edilemez, çünkü etik bir ölçütü yoktur.[132] Ama adalet üzerine değil şiddet üzerine kurulduğu için, zaferi elinde bulunduranlarla işbirliği içindedir. Doğa gibi tarih de, ara sıra kusursuz oluşumlar ortaya koyar, çünkü o da, küçük sebeplerden büyük sonuçlar ortaya çıkaran ve izleyicinin gözleri önüne örnek oluşturabilecek tiyatro oyunları, romanlar ve hatta polisiye romanlar, baladlar seren bir sanatçı, bir şairdir.[133] Sanatçı olarak insanın yaratıcı zekası ile ilinti kurar. Zeka, tüm olayların çekirdeğidir, tarihsel süreçlerin akışında gerekli bir etkendir.

Gizemli bir havaya sokulmuş, estetize edilmiş, kişiselleştirilmiş olan gelecekle ilgili güç olarak tarih, insanın dolaysız etkisinden kaçınır. İnsanlar tarihin akışını ve yönünü kendi güçlerinin üstünlükleriyle belirleyemezler, onların görevi onun hizmetinde olmaktır. Tarihsel gelişimlerin nedenlerini de tam anlamıyla kavradıkları söylenemez. Sadece gözlemci olarak sonuçları kayıtlara geçirebilirler ve tarihin görevlendirdiği kişilerin davranışlarını izleyebilirler.[134]

İnsanın, kendi tarihine karşı sorumluluğunu yanlış değerlendiren bir görüş. Tarihsel gelişimlerin, çok nedenli itici güçleri olduğunu öne sürerken teknik, sosyal ve politik yapıların önemini görmezlikten geliyor ve kültür alanı ile politik güç ilişkileri arasındaki bağıntıyı dikkate almıyor. Bu çözümü zor tarihsel paradigma, Zweig'ın düşüncelerini şekillendirmiş ve konularını tarihten alan edebi yapıtlarını biçimlendirmiştir, öncelikle de çok sayıdaki özyaşam öykülerini.

19. yüzyıl, tarihle ilgili araştırmalara bilimsel nitelik kazandırmıştır. Birinci Dünya Savaşı tarihsel değişim fenomenine net bir bakış açısı getirir. Spengler, Toynbee gibi önemli tarih filozofları, ortaya koydukları tezlerle, dünya çapında dikkatleri üzerlerine çekerler ve psikoloji en çok ilgi gören bilim dalı haline gelir. Dönemin içinde bulunduğu şartlar, yaygın bilimsel ve tarihsel anlatıların oluşumu için ideal bir ortam yaratır. Birinci Dünya Savaşı'nın sonrasındaki yıllarda biyografik denemeler, tarihi kişiliklerin yaşam öyküleri, Fransa, İtalya ve İngiltere'de de çok sayıda okuyucu bulur. 1916-1930 yılları arasında sadece Amerika'da 4800 biyografi yayımlanmış.[135] Burjuva sınıfı, savaş sonrasındaki politik ve sosyal değişimleri, kendi durumu için bir tehlike ve kendi değerlerine yönelik bir tehdit olarak duyumsar. Birey kendini kolektif güçlere itilmiş hisseder ve gidecek bir yön, dayanacak bir destek arar. Sanat ve tarih alanında örnek kişileri bulma arayışı, tarihsel güvence ve dengeye kavuşma çabasına uygun düşer. Diğer yandan yön arayışı, tehlikeli gelişmelerden sorumlu tutulabilecek güçleri tanımak, yaptıklarıyla felaketlere yol açmış, güçlerini kişisel çıkarları için kullanmış ve hedeflerine ikiyüzlülük, terör, adam öldürerek ulaşmaya çalışmış tarihi kişilikler hakkında bilgi sahibi olmak anlamına da gelmektedir. Joseph Fouché de böylesi vicdansız bir iktidar adamıydı. Daha sonraları Napoleon yönetiminde ve şaşırtıcı bir şekilde yine XVIII. Louis'nin idaresinde 1816 yılına kadar güvenlik bakanı olmasına rağmen, Fransız devrimine katılan önderler arasındaydı. Zweig'ın yazdığı biyografi Joseph Fouché, insanı kolayca yanıltabilecek bir alt başlık taşımaktadır, *Bildnis eines politischen Menschen* (Bir Politikacının Portresi). Bununla anlatılmak istenen insan, sadece aklı ve iradesinin kontrolündeki salt-politikacı, makyave-

list, mesleğinde gözü kara, her tür etik ilkenin yoksunluğuna karşı gösterebildiği şaşırtıcı uyum yeteneğine dayanan ve iktidar zevklerini, değişebilen ideolojileriyle maskeleyen iktidardaki vicdansız politikacı tipidir. Sadece ölürken bu insanda tavır ve onur belirtilerine rastlanır.

Fouché olayında da Zweig, tipik ve her zaman var olanı vurgulamak istemiştir. Yazdığı biyografi, ile *Politik İnsanın Tipolojisine*[136] katkıda bulunmak istemiştir. Bukalemuna benzer güvenlik bakanı, Zweig için alabildiğine itici bir kişidir. Bu kitabı, tarihsel yönden ilginç bir kişiliği benimsemiş olmasından dolayı değil, sadece *içinde bulundukları psikolojik durumları*[137] bilimsel olarak anlaşılır kılma zevki nedeniyle yazdığını söyler ve ekler: *Hoşlanmadığım bir insanın biyografisi...*[138] Buna rağmen, belki de sırf bu yüzden sansasyonel bir başarı elde eder, olayları kısa ve özlü bir şekilde vurgulayan kurgusuyla, karşı olduğunu belli etmeden zekice tırmandırdığı iyi konuşma yeteneğiyle ve ana kişi betimlemesindeki psikolojik olasılıklarıyla bu çalışmanın Zweig'ın en inandırıcı biyografilerinden, en iyi yazınsal ürünlerinden biri olduğu tartışma götürmez.

Zweig biyografilerinin başarısı, dönemin çarpıcı değişimlerinin yanı sıra, belli ölçüde edebi koşullara ve kişisel tarzına da dayanır. Bir keresinde kendisini sabırsız bir okuyucu olarak tanımlamıştır. Roman kişilerinin tüm ayrıntılı ve gereksiz, bitmek bilmeyen kültür sohbetleri, bir bakışta algılanamayan bir araya gelişleri, onun roman ve öykü okuma zevkini yitirmesine yol açmıştır. Bu nedenden ötürü de kendi eserlerini kurgularken bu hataları yapmamaya çalışmıştır. Kütüphanelerde bir konu hakkında ulaşabildiği tüm kaynakları değerlendirdikten sonra –sık sık arkadaşı Erwin Rieger'i araştırma yapmakla görevlendirirdi– olayın hareketli akışıyla ilgili hatlarını belirginleştirinceye kadar, gittikçe daha çok önemli olana yoğunlaşır ve anlatılan olayları hızlı bir tempoyla sıraladığı yapıtının kapsamlı ham nüshasını yazar öncelikle. Uyguladığı yöntem sayesinde fazlalıkları atarak 1000 sayfalık bir metni 200 sayfaya indirdiği çok görülmüştür.[139] Ancak bu teknik, tek başına kitaplarının elde ettiği başarıları açıklamaya yetmez. Yazar Zweig, Joseph Fouché'de olduğu gibi, okuyucusuna, akıllıca kullandığı etkileme gücünden emin bir anlatım tarzı sayesinde inandırıcı gelir.

Zweig, 1920'li yıllarda.

Anlatıda geçen olaylara, o dönemin yaşam tarzı ile ilgili, anlatıyı gerçek kılan bilgiler de eklenir (moda, mimari, dekorasyon, görgü kuralları, ulaşım araçları gibi). Olayın geçtiği yerlerin sıkça ve hızla değişmesi, okuyucuda hafiflik ve olaylara hakim olduğu duygusunu uyandırır. Sonraları yüz ifadelerinden karakter okuyan Johann Kaspar Lavater'in ardılı olarak yazar, biyografilerinde asla yüz hatlarını betimlemeyi ihmal etmez ve ana figürün psikolojik dünyasını anlayarak yansıtmaya çalışır. Zweig, canlandırma sanatının ustasıdır. Sonuçları süreçler içinde çözer, geniş hayal gücüyle bulunmuş ayrıntılar, psikolojik yönden anlaşılır toplu resimlere dönüşür, görsel ve işitsel sinyallerle ama aynı zamanda da somut karşılaştırmalar ve duygusal olarak vurgulanmış ifadelerle, okuyucunun duyumlarına seslenen, okuyucunun, kendisini ana kişinin çağdaşı ve anlatılan olayların tanığı zannedecek kadar hayal dünyasını harekete geçiren "tablolar" oluşturur. Zweig yazdığı biyografilerde Thomas Mann'ın "insanı uyutan şimdiki zamanın hikayesini" değil, kronolojik bir üslubu anımsatan, hem anlatılanla –okuyu-

cu hem de anlatıcıyla– okuyucu arasındaki mesafeyi gözle görülür biçimde azaltan şimdiki zamanı kullanır. Şimdiki zaman formu, belli bir mantık dizgesi ve saklı tarihsel kurallara uygunluk nedeniyle olayları sanki art arda sıralanmış gibi göstererek hayal gücünü harekete geçirir. Sık sık "yavan" diye bilinen tarihsel konuyu, insana ilginç gelecek ve onu psikolojik açıdan benimsenebilir kılacak, özellikle uygun olan en önemli anlatım aracı belki de "yaşanmış ifade"dir. Tanıtılan kişilerin tepkisi, sözcük seçimleri ve tümce yapıları, bakış açılarından, yani isteklerinden, kişiliklerinden, o anki ruh hallerinden etkilenir. Yazar, adeta kişilerin içinden geçenleri dışarıya vurur. Zweig'ın anlatılarında kullandığı ve biraz zor bir dille ifade ettiği tarihin *ruhbilimsel nüfuzu*, okuyucuyu psikolojik olarak etkileyecek ve saracak şekilde kurgulanan figürlerin iç yaşamlarını, olabilir ve anlaşılır kılmaktan başka bir şeyi anlatmamaktadır.

Fouché üzerine yazdığı özyaşam öyküsüyle Zweig, sadece ilginç bir karakter incelemesi yapmak arzusunda değildir. Amacı, kamuoyunu, savaşın geride bıraktığı etkilere, cesareti kırılmış, dengesi bozulmuş Orta Avrupa ülkelerinde gittikçe daha belirginleşmeye başlayan güncel tehlikelere karşı uyarmakdır. Her şeyi tepkiyle karşılayan milliyetçi ruha sahip gruplar, İtalya ve Almanya'da güçlenip, her şeyi deneyerek iktidarı zorlamaktadırlar, politik açıdan bir o kadar kötü durumda olan Avusturya'da da iktidarı elinde bulunduran bu acımasız radikal sağcı politikacıların propagandası etkili olmaya başlamıştır.

St. Germain Anlaşması, feodal Habsburg hanedanının sonunu getirmiştir. Çok uluslu, devlet egemen etnik azınlıkların oluşturduğu parçalara bölünmüştür. Sadece iki milyonunun Viyana'da yaşadığı, 6,5 milyon nüfuslu Alman-Avusturya devletini yaşanılır bulmayanların sayısı hiç de az değildir. Ama Zweig, anayurdunun kendini yenileme yeteneğine güvenmektedir. Gerçi partilerin politikalarından, günlük politikanın başarılı olacağından pek ümitli değildir. Dünya vatandaşı olarak milliyetçi duygular ve ülke sınırları ona, ikinci dereceden önemli gelmektedir. Bir hayalin başarılı olması, gerçekleşmesi durumunda, tüm milliyetçi çatışmaları çözebilecek olan ulusları birleştirme tezine, Avrupa Topluluğu fikrine olan inancını yitirmemiştir. Onun için büyük savaş, barbar dönem-

Anton Kippenberg'le, 1930.

lere geçici bir dönüş, üzüntü veren uğursuz bir gerilemedir. İsviçre'de bulunduğu sırada, Avrupalı aydınların dayanışmasını görmüştür, bu deneyi şimdi onu, Avrupa birliği üzerinde çalışmaya devam etmesi konusunda cesaretlendirmektedir. Uluslа-

rın, birlikte, Avrupa kültürü dünyasını oluşturabilecekleri uluslar üstü bir alan vardır.

Daha 1919'da Zweig, yayımcı Kippenberg'le görüşmüş ve ona İnsel Yayınevi'nin bir "Bibliotheca Mundi" çıkararak kültürün evrensel olduğunu belgelemesi önerisinde bulunmuştu. Dünya edebiyatının klasik eserleri, yazıldıkları orijinal dilde basılmalıydı, Kippenberg, bu projeden çok hoşlanır ve sonraki yıllar içinde bu diziden toplam on dört kitap çıkarır. Gerçi Zweig, bu edebi girişimi sadece doğru yolda atılan ilk adım olarak değerlendirir. Yirmili yıllarda yazar olarak uluslar arası bir üne sahiptir, ama şimdi kendini kişisel olarak Avrupa Birliği düşüncesinin propagandasını desteklemekle sorumlu hisseder. Onun, önce Münih, Frankfurt a.M., Darmstadt, Bremen, Hamburg, Leipzig, Breslau'ya, sonra İsviçre, Hollanda, Belçika, Fransa ve Avrupa dışındaki ülkelere yaptığı gezilerde verdiği konferanslarda, dinleyicilerine Romain Rolland ve Tolstoy gibi büyük Avrupa hümanistlerini, şiddet karşıtı peygamberleri tanıtır, eserlerinden bölümler okur ve yüreğinde özel bir yeri olan bu konu üzerinde konuşur: Avrupa. Konuşma sanatının inceliklerini kullanarak düşüncelerini etkili bir biçimde ve ikna edecek şekilde sunmayı bilen, coşku yaratan bir konuşmacıdır. Sesi kalın ve anlamlıdır[140] ve konferanslarında izdiham oluşturan yüzlerce dinleyiciye, onun kişisel çıkarların sözcüsü olmadığını, aksine uluslar üstü bir milliyetçilik bilincinin uyandırılması sayesinde politikanın hümanistleşmesini söz konusu ettiğini hissettirir. Ağır hasta Avrupa, –hep böyle vurgular sözlerini– iyileşmeden önce saldırgan milliyetçilik mikrobundan kurtulmalıdır. *Avrupa'nın Etik Yönden Kurtulması* konulu konferansında, bunun nasıl gerçekleşeceğine dair çok somut önerilerde bulunur. Bütün uluslarda ortak olan etkinlikler ve kazanımlarla uğraşarak genç Avrupalıların kendine güven duygularını ve gelecekle ilgili iyimser düşüncelerini güçlendirmek için, okullarda askerlik tarihi yerine kültür tarihi dersleri verilmelidir. Bunun dışında bazı ülkeler arasında gençlik değişim programının uygulanmasını ve Avrupa Akademisi'nin kurulmasını ve günlük Avrupa Gazetesi'nin çıkarılmasını ister. Ulusların onurunu savunan, itiraflara ve yalanlara şiddetle karşı çıkan uluslar üstü bir merciden, Avrupa dü-

şüncesinin güçlenmesinin devamını bekler.[141] Savaşın, yani *trajik olayın*[142] sonuçlarının zamanla, akıl, adalet ve coşku yoluyla aşılabilmesi için, onun düşüncesine göre, bütün alınan önlemler ve yapılan düzenlemeler uygulanabilmelidir.

Gezileri sırasında Zweig, birçok ülke tanımıştır, ama şimdiye kadar, 1918'den beri içinde büyük sosyal ve politik deneyimlerin yaşandığı ülke Sovyet-Rusya'ya gitme fırsatını bir türlü yakalayamamıştır. 1927'de *toplu eserlerinin* on ciltlik baskısı, Leningrad'daki Wremya Yayınevi'nde Maxim Gorki'nin önsözü ile çıkar. Bir sonraki yıl Tolstoy'un 100. doğum yıldönümü nedeniyle Moskova'da yapılacak olan şenliğe katılması için bir davet alır. Ondan önce Shaw, Barbusse, Gide, Wells ve uluslararası düzeyde tanınmış yazarlar Bolşevik devletine gitmişlerdir, onların Rusya hakkındaki görüşleri, eleştiri içermeyen hayranlık duyguları ile kesin red duyguları arasında gidip gelmektedir. Zweig merak içindedir, propaganda ve karşı pro-

Maksim Gorki ile Sorrent'te, 1930.

pagandadan bağımsız olarak, Rusya'daki durum hakkında bizzat kendisi düşünce sahibi olmak istemektedir. Bir seyyahın on dört günlük bir geziden sonra, Sovyetler Birliği hakkında esaslı bilgilere sahip olamayacağı, onun tarafından bilinen bir şeydir. "Neue Freie Presse"de yayımlanan, yaptığı gezi hakkında yazdığı bir yazı dizisinde amacı ve nedenleriyle ilgili bilgiler verir. İstediği *sadece izlenimlerini aktarmaktır, herhangi bir değer yargısı veya iddiayı dikkate almaksızın, tamamen Rusya ile ilgili en önemli şeyleri aynen oldukları gibi, kısaca renkli bir biçimde aktarmak: Abartmadan, değiştirmeden ve hepsinden önemlisi yalan söylemeden*[143].

Galiçya'ya yaptığı tren yolculuğunda, mahvolmuş bir ülkenin yeniden yapılandığını memnuniyetle görür. Varşova'daki cafelerde birçok şık kadın ve zarif subayı görünce, gururlu ve hayat dolu yeni Polonya Cumhuriyetiyle ilgili coşkulu bir izlenim edinir. Bir zamanlar Çar'a ait olan trenin görkemli salonunda yaptığı yolculuk , önce Nyegorolye yakınındaki Rus sınırına kadar, oradan da ovalık ve kumlu topraklara sahip ülkenin içinden geçerek devam eder. Bol gömlekler giymiş uzun şapkalı köylüler, renkli eşarplı, beyaz önlüklü kadınlar, tren istasyonlarında Kwas*, yumurta ve salatalık satmaktadırlar. İçinden geçtikleri sonu gelmeyen Rus steplerine, uzaklardan fark edilen soğan şeklindeki kubbeleri olan kentlere ve Rus halkının çocuksu ve doğal davranışlara sahip temsilcileri olarak ona ilk gördüğü anda sempatik gelen trendeki genç işçilere Tolstoy'un, Dostoyevski'nin ve Gorki'nin gözleriyle bakar.[144] Moskova'da eski ve yeni dönemin bir arada olması aniden dikkatini çeker. Rusya'nın tarihi Bizans döneminden kalma duvarları ve soğan şeklindeki kubbeleri, çok modern gökdelenlerin yanında yer almaktadır. Batıdan gelen gezgin, insanların telaşlı halini, nüfus fazlalığını, katlanılmaz hale gelen konut sorununu, aşırı organizasyonu ve bürokrasinin boş yere çalışmasını eleştirel bir gözle not eder. Elit kesim, büyük bir özveriyle benimsediği ilkel, baskı dolu bir yaşama itilirken, okuma yazma bilmeyen Rus halkını, neredeyse bir gecede birdenbire kültür toplumuna dönüştürmek isteyen partilerin gös-

* Kwas: Hafif alkollü biraya benzer Rus içkisi. (Ç.N.).

terdikleri çabaları kuşkuyla izler.[145] Ona tipik gelen şey, on iki yaşlarındaki çocukların okul sıralarının üzerinde Hegel'in ve Marx'ın kitaplarının bulunmasıdır, çünkü eğitim, genç ve yaşlı proleterlerin namus borcudur. Oraya varışından hemen sonra –varıncaya kadar elli dört saatlik bir tren yolculuğu yapmıştır– Zweig'dan aynı günün akşamı Moskova'daki büyük opera binasında "Tolstoy ve Yabancı Ülkeler" konulu bir konuşma yapması istenir. *Aslında hiçbir şey hazırlamamıştım, ama biraz düşündükten sonra hazırlıksız konuşmaya karar verdim. Doğal olarak büyük opera binası (400 koltuğu ile gördüğüm en görkemli binaydı), flaşlar, kameraya alınırken parlayan elektrikli projektörler biraz cesaret kırıcıydı, ama sonunda... her şey iyi gitti.*[146] Dünya edebiyatının en dahi yazarlarından Rus yazarı Maxim Gorki ile, yazarın yabancı dil bilmemesine rağmen, Moskova'da karşılaşır karşılaşmaz gayet iyi anlaşır. Gorki, ona küçük pantomim gösterileriyle derdini anlatır.

Rusya'nın başkentinden yola çıkan Zweig, gördüğünde kendisini derinden etkileyen, bir hac yeri olan Tolstoy'un mezarının bulunduğu yer Yasnaya Polyana'ya gider, sonra da Leningrad'a geçer. Karşılaştığı insanların canlılıkları, sıcaklıkları, içten gelen konukseverlikleri, o ana kadar gerçekleşen şeylerden duydukları çocuksu gurur, edebiyata ve sanata karşı duydukları hayranlık, kendini her yerde olumlu olan bir şeyi yüceltmeye pek zorunlu ve hazır hissetmemiş bir konuğu, belki de yeni Rusya'ya ve ilk işçi-köylü devletine karşı eleştiri içermeyen bir övgüde bulunmaya zorlayabilirdi. Ama bir akşam çantasında bulduğu bir mektup, Zweig'a düşünme fırsatı verip onu dikkatli olma yolunda uyarır. Adı bilinmeyen kişi şöyle yazmaktadır: *Size söylenen her şeye inanmayınız. Size bir şeyleri gösterirken birçok şeyi de gizlediklerini unutmayınız. Sizinle konuşan insanların genellikle, size gerçekten söylemek istediklerini değil, size söylemeye izinli oldukları şeyleri dile getirdiklerini unutmayınız. Biz hepimiz gözetleniyoruz, siz de aynı şekilde. Çevirmeniniz her sözünüzü aktarıyor. Telefonunuz dinleniyor ve attığınız her adım kontrol ediliyor.*[147]

Birbiriyle çelişen izlenimler ve deneyimlerle dolu olarak Rusya gezgini işine, ailesine, arkadaşlarına ve Salzburg'a geri döner.

Küçük taşra kenti Salzburg, düzenlenen festivallerle, sanatçıların Mekke'sine dönüşmüştür. Prensler, starlar, gazeteciler, milyarderler, züppeler, sanatçılar, sanatseverler kentin sokaklarında ve meydanlarında görünmektedirler. Zweig'ların Kapuzinerberg'deki evine çıkan yüz merdiveni soluk soluğa tırmanan seçkinlerin sayısı hiç de az değildir. Thomas Mann ve Romain Rolland orada yatıya kalır, Wells, Hofmannsthal, Wassermann, Joyce, Werfel, Valéry, Schalom Asch, Carossa, Zuckmayer ve Schnitzler gibi yazarlar ziyaretine gelirler, Ravel, Richard Strauss, Alban Berg, Béla Bartok, Bruno Walter, Toscanini gibi müzik ustalarıyla, Zweig müzik tutkunu ve müzik meraklısı biri olarak dostça ilişkiler kurar. Ama onu evinde ziyarete gelenler sadece uluslar arası üne sahip seçkin sanatçılar değildir. Zweig, eserlerini yazarken kendilerini cesaretlendirdiği, anlayış dolu takdirlerini belirtip, eleştiri yazılarıyla eserlerini tanıttığı, yayınevlerine önerip büyük bir cömertlikle desteklediği genç yazarları da evine davet eder. Eserlerinde işçi dünyasının sosyal eleştirilerine yer veren yazarlar arasında, bir işçinin oğlu olan yazar Walter Bauer, 1931 yılında Stefan Zweig'a yaptığı bir ziyaretten ayrıntılı bir şekilde şöyle söz eder: "Beni karşıladı, zayıf, koyu renk saçlı, Avusturya ürünü bir dünya insanı... Şöhretli bir insan ama özgür ruhlu ve alçak gönüllü, başarı onu değiştirmemiş... Üstünlüğü hissediliyor. Kimseyi rahatsız etmeden çizdiği sınırlara saygı duyulmasını bekliyor; ama kendisi tüm sınırları aşıp işçi mutfağının havasını solumuş genç insana elini uzatabiliyor. Onun yanında insan kendini iyi hissediyor."[148]

Yaşamının en dolu, en mutlu yıllarını geçirdiği o sıralarda Zweig, yeni bir biyografi üzerine çalışmaktadır: *Marie Antoinette. Bildnis eines mittleren Charakters* (Marie Antoinette. Sıradan Bir Karakterin Portresi) Maria Theresias'ın kızını, ne krala bağlılığını gösteren fikirlerin kahramanı ne de Fransız devriminin yüce şehidi olarak görür. Onu, ait olduğu sınıfın ve içinde yaşadığı dönemin sıradan bir temsilcisi olarak anlatır, düşüncesiz, aklı hep eğlencede, sefa düşkünü fakat iyi huylu dürüst bir aristokrat olarak betimler. Sıradan bir karakter olarak kaderinde yazılı karmaşalardan korkar, ruhsal sarsıntılardan kaçınmaya çalışır. Çektiği acılar, olayların akışı sayesinde

ona kabul ettirilir, ama terk edilmişliği ve büyük sıkıntısı içinde sıradan kişiliğinin ötesine geçer, erdem sahibi olup ruhsal yönden yücelik kazanır. Fouché üzerine yazdığı kitaptan farkı, bu biyografinin belirgin bir biçimde roman türüne yakın özellikler taşıyor olmasıdır. Gerçi, gerçek olanla kurgusal olan bilerek birbirine karışmamıştır, ama her kaynağın eleştirisinden kaçınılarak psikolojinin de yardımıyla tarihi olayların yorumu, kurgusal ve öznel bir ögeyi devreye sokar. Yazar, her şeyi bilen olarak ortaya çıkar; yarattığı kişilerin düşüncelerini, sezgilerini ve hatta rüyalarını bile bilir, genişletilmiş, kurgulanmış sahnelerdeki tarihsel olayları canlı kılar ve sözde salt olayların gerçekliğine üstün gelen bir olasılığın, nesnelere bakış açısını belirlediğini iddia eder. Stefan Zweig, sadece, "aslında nasıl olduğunu göstermek" değil (Ranke), "nasıl olabilirdi"yi göstermek istemiştir. Yazdığı edebi biyografiler, bilimsel-tarihsel betimlemeler değildir, *büyük insanların ve büyük olayların, tarihin acımasız mantığından yola çıkarak değil de, özel bir psikolojiden yola çıkarak aydınlatıldığı*[149] bu karışık edebi türü yazar, açık olarak reddetmesine rağmen, onlar "biographie romancée" türüne dahildirler.

Bu yapıtı da çağdaşları tarafından hayranlıkla karşılanır ve çok satar, Zweig son yıllardaki başarılarının keyfini sürmektedir. Kalabalıktan kaçınmak için, 50. doğum gününü arkadaşı Zuckmayer'le Münih'te küçük bir Yahudi restoranında füme kaz butu ve mavi sazan balığı ile kutlarken, birden şunları söyler: *Esasında hayatla ilgili çok şey yaşandı. Bundan sonrasının inişten başka bir şey olmayacağı kesin.*[150]

Politik ufuklar gittikçe kararmaya başlar. Almanya'da nasyonal sosyalistler iktidarı ele geçirir. Kısa bir süre sonra da gözden düşen "Alman olmayan" yazarların eserleri kamuoyunun gözleri önünde yakılır ve Stefan Zweig'ın kitapları da alevlerin içine atılır. Avusturya'da Dollfuß'un otoriter idaresi parlamentoyu fesheder. Sosyalist Cumhuriyetçi Savunma Birliği, iktidarın kötü kullanılmasına karşı baş kaldırır. Ayaklanma, polis kuvvetlerinin yardımıyla hükümet tarafından ve ordu birlikleri sayesinde kanlı bir şekilde bastırılır. Sosyalistlerin silah depolarını ararken jandarmalar, dünyaca tanınan savaş karşıtı Zweig'ın villasını da, *çamaşır dolabına kadar,* ararlar.

Polisin bu baskınını yazar, *ölçü tanımaz bir hakaret ve aşağılama* olarak değerlendirir... *Jurnalci haberlerle hırsız gibi takip edildim*[151], der. Kurumların keyfi tutumları ve özgürlüğünün tehlikeye girmesi onu öylesine çileden çıkarır, öylesine öfkelendirir ki, Avusturya'yı olabildiğince çabuk terk etme kararı alır. Friderike boşuna onu engellemeye uğraşır.

"KANALİZASYONLAR AÇIKTA AKIYOR"

Nasyonal sosyalistler 14 Eylül 1930 tarihinde yapılan meclis seçimlerinde, aldıkları 6.409.000 oyla şaşkınlık yaratan bir seçim sonucu elde ettiklerinde ve 107 milletvekili ile (daha önce sayıları on ikiydi) mecliste ikinci büyük politik güç haline geldiklerinde, Zweig tehdit edici boyuttaki bu gelişmelere, politik açıdan oldukça saf bir yorumla, tehlike içermeyen bir anlam yükleme hatasına düşer. Nazilerin seçim zaferini, *gençliğin, ulaşılmaz politikaya karşı, belki akıllıca değil ama özünde doğal ve tamamen hoş görünebilir bir başkaldırısı*[152] olarak yorumlar. "Gençlik ve Radikalizm" başlıklı açık mektubunda, onun bu sözlerini, o zamanlar 24 yaşında olan Klaus Mann öfkeyle şöyle cevaplar: "Gençliğe karşı hissettiğiniz güzel hoşgörü, aslında sizi bu başkaldırının iç yüzünü görmekten alıkoyuyor. Nasyonal sosyalistler ne istiyorlar? Köktencilikleri hangi yönde gelişiyor?... Radikalizm, bugün de tek başına olumlu bir şey değildir ve eğer kendisini biraz olsun dizginlemez, kavgacılığını ve dar görüşlülüğünü de aynı bizim gamalı haç taşıyan şövalyeler gibi sürdürürmeye devam ederse, hiçbir zaman da olamayacaktır."[153] Stefan Zweig, yine de, can düşmanına haksızlık etmemek için ve de kendini "Viyana'ya özgü nazal, kadife gibi yumuşak sesiyle, tüm varlığıyla savaş karşıtı" biri olarak ortaya koyan tavrı nedeniyle, hoş görüsünü ve anlayışını sürdürmeye çalıştığını ifade eder.[154]

Bundan kısa bir süre sonra, nasyonal sosyalistlerin "iktidarı ele geçirmelerinden" kısa bir süre sonra, Richard von Schaukel, Alman radyosunda Yahudi Zweig'a sözlü saldırılarda bulunur, ırkçılık üzerine teorileri bulunan Günther de bir makalesinde, Stefan Zweig'ı tipik bir Yahudi olarak gösteren

bir fotoğrafı basar. Bütün Almanya'da Yahudi düşmanlığı ile ilgili nefret psikozu yaygınlaşır ve Yahudilere karşı gelişen bir kargaşa ortamı doğar. Ancak o zaman Zweig, durumun ciddiyetini kavrar. Sıkça vurguladığı politik ilgisizliğine hiç de uygun düşmeyecek şaşırtıcı bir netlikle, uğursuz gelişmeleri önceden sezer: *Olanlar anlatılamayacak kadar kötü, her türlü hak ve özgürlük Almanya'da silinmiştir, çok geçmeyecek Avusturya'da da aynı şeyler başımıza gelecektir.*[155] Thomas Mann'a yazdığı bir mektupta politik durumu daha canlı bir biçimde değerlendirir: *... Gerçek dışı ne varsa yüzsüzce kanatlarını açmış havalanıyor, gerçeğin kendisi ise yasa dışı; Kanalizasyonlar açıkta akıyor ve insanlara onun kokusu çok güzelmiş gibi geliyor.*[156] Yine de o, açıkça faşist ideolojiye karşı tavır aldığını açıklamaz. Çünkü, fikir mücadelesi ona her ne kadar gerekli ve zorunlu görünse de, her tür saldırganlık ve polemik onun yumuşak, insanlarla iyi geçinen doğasına yabancıdır. Hans Carossa'ya Londra'dan yazdığı bir mektupta, nefrete nefretle

İkinci Dünya Savaşı Yılları...

karşılık vermek durumunda olmadığını, Almanya'daki üzücü politik olayları sadece *şaşkınlıkla* karşıladığını yazmıştır.[157]

Klaus Mann ondan, kendisinin yayımladığı mülteci dergisi "Die Sammlung"a katkıda bulunması için ricada bulunur. Ama Zweig, ilk sayıyı eline aldığında, aylık derginin açıklanan politik çizgisinden öyle dehşete düşer ki, dergiye katkıda bulunmaya hazır olduğunu bildiren sözünü derhal geri alır. Faşizme meydan okumanın tek bir yolu vardır ona göre: Yazınsal etkinlik, asla güncel politik çatışmalar değil. İyi niyetle söylenmiş, ama pek de inandırıcı olmayan bu görüşünü Zweig, arkadaşı ve yayımcısı Kippenberg'e yazdığı özel bir mektupta ifade etmiştir. Nasıl olduğu anlaşılmadan mektubu 14 Ekim 1933 tarihli "Börsenblatt für den Deutschen Buchhandel" da basılır.[158] Bu kez de sonuç, antifaşist yazar meslektaşları tarafından Nazilerle işbirliği yapan biri olarak hakarete uğramak olmuştur. Kamuoyunu, takındığı tavır konusunda aydınlatmak, politik konulardaki belirsizliğinin ve kararsızlığının nedenini açıklamak, kendini savunmak için Zweig, yeni bir kitap *örtülü bir otoportre*[159]*: Rotterdam'lı Erasmus'un Zaferi ve Trajedisi* üzerine çalışmaya başlar. Bu arada Kippenberg'e de, antisemitizm bulaştığı için, Erasmus artık İnsel Yayınevi'nde basılmayacaktır. Eski yayınevinden ve yayımcısından zorunlu ayrılığı Zweig'a doğduğu kentten kovulmak gibi gelir. Bu onun için insani açıdan acı bir hayal kırıklığı olur. Zweig, Avusturya'nın sürgün yazarları için kurulan yayınevinin kurucusu Herbert Reichner'le yeni bir çalışma ortamına girer.

Erasmus von Rotterdam, geç dönem ortaçağ hümanisti, yenilikler ve geleneksel kilise öğretisi arasında çıkan savaşta, aklın yanında yer almaktan başka bir yan tutmamakla kendini yükümlü hisseden, ölçülü olmanın ve ılımlılığın savunucusu, "homo pro se", Ulrich vo Hutten'ın 1515'te ifade ettiği gibi sadece kendisinden sorumlu olan bir adamdır, bu sıra dışı insanı Zweig, büyük bir örnek olarak ve öteki beni olarak görmektedir. Zweig'la dostluğu olan yazar ve yayımcı Benno Geiger, Zweig'la Erasmus arasındaki ruhsal benzerliği görünce, bu durum kendisine iyi niyetli-ironik bir şiir yazmak için esin kaynağı olur: "Evet, Erasmus'un içine / öyle işler ki / o yalnızca bir fazlalık / gibidir artık;/ şu hastalıklı dünyada / güneş ışığı kendisidir yalnızca."[160]

Zweig'ın gözünde Erasmus, ilk Avrupalı, çok yönlü ilgilerinin ırk, din, ulus, sınırlarını aşmış aristokrat bir ruhtu. Bu dünya yurttaşının ünü, onun sadece zeka ürünü çalışmalarından kaynaklanmaktaydı. O, daha 1515'te üzerinde düşünülmesi gereken şu sözü söyleyen savaş karşıtı görüşün önemli bir teorisyeniydi: "dulce bellum inexpertis" [savaş, ancak onu kendi bedeniyle yaşamamış olanlara güzel gelir]. Bu tümce savaş karşıtı Zweig'ın duygularına tercüman olur. Erasmus kiliseyi, iktidarları uğruna "Hıristiyanlığın dünya barışı" görüşünü kötüye kullanmakla suçlamıştı. Zweig, örnek aldığı kişinin olumsuz yanlarını güzelleştirmeye çalışmaz, Erasmus'u eleştirirken hem kendisine hem de okuyucularına, kendi hümanizm anlayışının ve öz varlığının sınırlarını açıklamış olur. Kendini ona çok yakın hisseden yazarın, Erasmus'un derin bir düşünür olmaktan çok yelpazesi geniş bir düşünür olduğu konusundaki saptaması hiç de yanlış değildir. Onun gerçekleri, realitenin özüne yeni ve özgün bakış açıları getirmemiştir, daha çok net ve doğru olana yöneliktirler. Yazar olarak da geniş bir etkinlik alanı vardı, Avrupa ruhu taşıyan bir kurumdu. Fakat etkileme olanaklarını dikkatlice kullanmış, Zweig'a benzer bir şekilde, yerleşik olmaktan nefret etmişti, onun bulunmak istediği yer de "kalabalığın üstünde" bir yerdi. Geç dönem ortaçağ bilgininin bağımsız bir filozof olarak günlük politikayı küçümsemesinde şaşılacak bir şey yoktu. Döneminin birçok hümanisti gibi, o da bireyle halk arasındaki ilişkiyi görmezlikten gelmişti. Sonuçta aklın gücüne inanan bir aydınlanmacı olarak, insanın mantık dışı acılarını, içgüdüsel nefret ve şiddet duygularını görmek istememişti. İnsancıl ve barışsever dünya kültürü düşünü çökerten yıkıcı güçlere karşı çaresizdi. Erasmus eylem insanı değildi, bir kahraman, bir halk önderi değildi; Worms ve Augsburg meclislerinde elçilik rolünü üstlenmekten kaçınırken kendinden bekleneni yapmamıştı. *O sırada Erasmus neredeydi? Onun trajik suçu, dünya tarihi açısından önemli bir anda çalışma odasına kapanmış olmasıydı.*[161] Ağır hasta Ulrich von Hutten'ı Basel'daki evine almadığında da kendinden bekleneni yapmamıştı.[162] Zweig bunu açıkça yazar. Yani Georg Lukács'ın iddia ettiği gibi, bu hümanistin zayıflıklarını idealize etmesi söz konusu bile değildir.[163]

Erasmus'un muhalifi Martin Luther'in portresi, ne Kutsal Kitap'ın öğreticisi olarak ne de, büyük din bilgini ve din konusunda deha birisi olarak çizilmiştir. Başlangıçta yeni bir inanç birliği kurmak değil, sadece yaşlı kiliseyi ıslah etmek isteyen, suçu kendinde arayarak kendini savunmaya çalışan Alman dilinin ustasından Zweig anlatısında söz etmez. Uyumlu, korkak bilginin ve zeki insanın dünya tarihi açısından karşı oyuncusu olan Martin Luther, hayat dolu bir organizatör, bir devrimci, doğaüstü güçlere sahip, dahi bir adam, Zweig aynen böyle tanımlıyor onu, *ama dünyada isim yapmış bütün dahi insanlar arsında Luther, belki de en fanatiği, en dik kafalısı, en baş kaldıranı, en barış karşıtı olanıydı*[164]. Zweig Erasmus'la Luther arasındaki karşıtlığı kullanarak, *hümanist Almanların* Hitler'e karşı yürüttükleri mücadele arasında ilgi kurmak istediği için, belki de salt bu nedenle, tarihsel yönden değerlendirildiğinde bunun sınırlı ve tartışmaya açık bir yorum olduğu kesin.[165] Dünya yurttaşı Erasmus ile *nasyonalizmin*[166] sözde temsilcisi arasındaki tartışma, birbirine zıt iki dünya görüşünün mücadelesi olarak verilir. Erasmus'un portresi tarihsel açıdan sağlam kanıtlara dayandırılıp hassas bir ruhla biçimlenirken, reformcunun karakter betimlemesi, bu konuda Herder'in gerekli gördüğü genetik açıdan tarihin yorumunu yazarın bilinçli olarak bir yana bıraktığını ortaya koymaktadır. Zaten yazarın amacı, daha sonra Calvin'de de olduğu gibi, Luther'i döneminden yola çıkarak anlamak değil, bu iki tarihi kişiliği 20. yüzyılın insanlık dışı fanatik diktatörlerinin sembollerine dönüştürmektir. Bu yüzden yazar, Calvin tiplemesinde, *Calvin'e Karşı Castellio ya da Zorbalığa Karşı Özgür Düşünce* öncelikle belli bir bakış açısını ön plana çıkarmış, Calvin'in şüpheye yer bırakmayacak şekilde üzerine aldığı suçu açıklığa kavuşturmuştur. Ama Calvin, elinde çelik sopası olan bir terbiyeci, iflah olmaz bir tutucu, elleri kanlı bir fanatik değildir, Protestan kiliselerine mensup olanların birliğini kuran Batı Avrupa'nın tanınmış bir yenilikçisidir. Dünyalı olarak Luthercilerle hatta tüm Roma ile birlik kurma arayışına girmiştir. Evrensel boyutta bir zeka olarak modern dünyanın gelişimine ve modern demokrasinin oluşumuna katkıda bulunmuştur.Zweig anlatısının belli bir amacı olduğuna inanır, bu, nasyonal sosyalist Almanya'da özgür be-

yinlerin köleleştirilmesine karşı, yazın yoluyla ifade ettiği suçlamanın yaygınlaşmasına hizmet etmektir.

Kendi sözlerine göre Erasmus'la, *bir ölçüde bir iç yolculuğu yansıtmak* isterken[167], Castellio tiplemesinde bir insanı olduğu gibi değil de, *kendisinin olmak istediği*[168] adamı anlatır. Erasmus'un aksine, Sebastian Castellio (1515-63) dilenecek kadar yoksul, neredeyse hiç tanınmayan bir bilgin, üstelik Calvin gibi bir despota karşı çıkabilecek kahramanca cesarete sahip bir göçmendir. Hiç de tarafsız değildir, rüzgâra karşı savaşmaz, taktiklerle hareket etmez, daha çok dürüstçe yanlı davranır. İnsanlık ve hukuk adına Calvin'i, Michael Servet'in katili olarak suçlarken, kendi hayatını tehlikeye atar. Calvin'in emriyle Servet, 1553'te Tanrıyı inkâr ettiği için Cenevre'de yakılmıştır. Kararlı bir şekilde vicdanının sesini dinleyen Castellio, fanatik bir biçimde her zaman haklı olan ve vicdan özgürlüğünü baskı altına alan, otoriter ideolog Calvin'le karşılaşır. Cenevre'deki din devletini terörün gücüyle yönetir ve *tüm halkı tam olarak tek bir düşünce yapısı etrafında toplama* yolunda ilk adımları atar[169]. İdeoloji, totaliter, tek bir düşünce tarzını dikte etme, diktatörlük gibi kavramlar Calvin'i – bir ölçüde şiddet kullanarak – nasyonal sosyalist öndere yaklaştırmıştır.

İlginç olan, Zweig'ın, modern diktatörün psikolojik köklerini incelemeye kalkışmasıdır. Onun görüşüne göre diktatörlerin iktidarı, insanların sorunsuz ve problemsiz bir yaşama duydukları özlem esası üzerine kuruludur. Halkın kurtarıcısı, insanlar gönüllü olarak kendi özgürlüklerinden vazgeçinceye kadar onları yeni bir ideoloji ile besleyerek bu özlem duygusundan yararlanır. Ama giderek idealizm şiddete, çok seslilik tek sesliliğe dönüşür.[170]

Stefan Zweig'ın Castellio'su antifaşist mücadele için bir dayanışma bildirisi olarak algılanır. Lion Feuchtwanger, yazara "Açıkça bizim tarafımızda yer aldığınız için sevinçliyim."[171], diye yazar.

İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasından önceki yıllarda Zweig, yine büyük yolculuklara çıkar. Konferans vermek üzere ilk kez gittiği Güney Amerika gezisini, Paris'e, Salzburg'a, Viyana'ya yaptığı yolculuklar izler. Paris'te, bir çatı katında büyük yoksulluk içinde yaşayan göçmen yazar, doktor Ernst Weiß'ı zi-

yarete gider, onun yeni romanından bir şeyler okumasını ister ve ona 8000 Frank verir. Joseph Roth'un "Eyüp Peygamber" ("Hiob") ve "Radetzky Yürüyüşü" ("Radetzkymarsch") adlı romanlarını, kendi eserlerinden üstün gören Zweig, onunla Nis'te karşılaşır, –umutsuz da olsa– onu içkiden vazgeçirmeye çalışarak sürekli tehlikede olan yazarla şefkatle ilgilenir. Tıpkı bir yayınevi sahibi gibi, büyük maddi sıkıntılar içinde yaşayan her iki dostu ve meslektaşı Ernst Weiß ve Joseph Roth'a düzenli olarak aylık maaş bağlar ve zor durumda kalıp acil yardıma ihtiyacı olduğunu öğrendiği başka tanıdıklarını da destekler. Zweig, sadece hümanizm teorisyeni olmakla kalmayıp, aynı zamanda daha başka olumlu niteliklere de sahip birisidir: İyi ve yardımsever bir insandır. Hermann Kesten onunla ilgili olarak "o, tam anlamıyla birçok insanın hayatını kurtarmıştır", der.[172]

1934 sonbaharında Nis'te bulunduğu günler Zweig için, bir başka açıdan da önemlidir. O, sekreteriyle Londra'dan hareket ettiğinde, Friderike de onların arkasından Riviera'ya gelmiştir. Londra'da, 1935 yılının aralık ayma kadar oturacağı möbleli bir daire kiralamıştır (Portland Place 11). Salzburg'da yaşamını cehenneme çeviren huzursuzluklar ve sıkıntılardan sonra, İngiltere'deki günlerinin tadını çıkarır. Çevrelerindeki insanların özel yaşamlarına özen gösterip saygı duyan İngilizlerin soğuk ve mesafeli tavırlarını, İngiliz kütüphanelerinde rahatsız edilmeden çalışma olanaklarını çok beğenir. Salzburg'la bağlantısı şimdilik kopmamıştır. Ara sıra oraya, Kapuzinerberg'deki güzel evde artık yalnız kalan Friderike ve üvey kızlarını ziyarete gider. Londra'da sürekli onu görmeye gelen karısı da, onun kendisini iyi hissetmesi için ilgisini esirgemez. Kapsamlı yazınsal çalışmaları için acilen bir sekretere ihtiyaç duyduğunda, Friderike Yahudi mültecilerinin örgütü Woburnhouse'da kendi seçtiği Lotte Altmann isminde genç bir kadını işe almıştır. Kattowitz'li bir demir tüccarının kızı ve bir hahamın torunu olan Lotte, kültürlü, düşünceli, sessiz ve yetenekli biri olarak tanınır. Friderike'nin tersine, kendini tamamen Zweig'a adamıştır. Doğal olarak Friderike, daha sonraki rakibini daha eleştirel bir değerlendirmeden geçirir. Ona göre Lotte, "gençlikle ilgisi olmayan" bir kişidir, aşırı ağırbaşlı, hüzünlü ve ciddi, kendi ayakları üzerinde duramayan, ürkek biri-

dir. Friderike, astım hastası genç kızın "kırılganlığına", uygun biçimde dikkatleri çekmekten geri durmaz. Hatta Lotte Altmann'ın, felçli Edith von Kekesfalva tiplemesinin modeli olduğunu iddia eder. "Genç kızın bu acısı, Stefan Zweig'ın üç yıl sonra yazacağı, içindeki koruma ve acıma duyguları arasında kalan isteksiz aşığın kararsız kalmasını ve sonunda kararsızlığı yüzünden genç hastanın intiharına neden olmasını anlattığı romanı *Merhamet*'e esin kaynağı olacaktır."[173]

Zweig'ın, Folkestone-Boulogne arasında çalışan geminin güvertesinde, gönlünü kazanmak için sekreterine yazdığı mektuba esin kaynağı olan şeyler, belki de merhametten çok daha başka duygulardır ve onu korumakla da pek ilgili değildir: *Sizin gibi genç bir kıza, böyle bir özveriyle istekleri anlayan ve hatta hisseden birine rastlamak hiç de kolay bir şey değil; genç bir insanla gerçek bir evlilik ümidine kapılmak, hatta bunu isteyebilmek için sanki çok yaşlıymışım, zamanın çok gerisindeymişim gibi bir korku var hep içimde...*[174]

Nis'te, bir ay boyunca üçü, Stefan, Lotte ve Friderike bir arada yaşarlar, kısa bir süre sonra Lotte Altmann'm istekleri anlama ve hissetme yeteneği gerçekten gözlenir. Bir keresinde Friderike, uygun olmadığı kadar beklenmedik bir zamanda, birlikte kaldıkları otele geri döndüğünde, kocasını yirmi altı yaşındaki sekreteriyle samimi bir şekilde sarılmış olarak yakalar. Friderike anılarında, "Ben, derin bir uyuşukluktan korkuyla ayılmış onun gibi genç bir kız, böylesine şaşırmış bir insan hayatımda hiç görmemiştim.", diye yazar.[175] Zweig, Lotte Altmann'la ilişkisini bitireceğine söz verir, ama sözünü tutamaz ya da tutmak istemez. Londra ve Salzburg arasında öfkeli mektuplar gider gelir. Stefan karısının suçlamaları karşısında, sert bir ifadeyle karısının kendi yüzünü bir daha göremeyeceğini yazar: *Bu yıl içinde ve diğer zamanlarda kaç hafta, kaç ay beraber olduğumuzu gösteren hesap defterinin kapağını açmasan daha iyi olur. İşimi ve özgürlüğümü savunma kararlılığıma karşın hiçbir şeye başlamaman ve durumu rahatça bana bırakman en iyisi.*[176] Bu arada Zweig'ın yeni bir biyografi çalışması yayımlanır: *Maria Stuart.* Aslında artık biyografi yazmak istememektedir. O sırada rastlantı sonucu British Museum'un sergi salonunda İskoç kraliçesinin asılması ile ilgili, o döneme ait birkaç belge ile kar-

şılaşır. Merakı yeniden uyanır ve Maria Stuart'ın gerçekte nasıl bir insan olduğunu, başına gelenlerin ve işlediği suçun iç yüzünün ne olduğunu öğrenmek için kaynakları incelemeye koyulur. Maria Stuart'ın, ikinci kocası Henry Darnley'in öldürülmesinde ne gibi bir rolü olmuştur? Neden onun katili ile evlenmiştir? Kraliçe Elizabeth'in yaşamına karşı düzenlenmiş Babington komplosu ile ilgili olarak neler bilmektedir? Bu önemli sorulara eldeki tarihsel kaynaklar net yanıtlar vermemektedir. Ama "biographie romancée" yazarı, bazı tartışmalı olayları açığa çıkarmaktan kendini alıkoyamaz; anlatılan öykülerden birini seçmelidir. Zweig, Maria Stuart'ı kesinlikle suçsuz görmez, ama iyi ve kötü olayların, sonuçlarını düşünmeden kendini kaptırdığı aşk acılarından ortaya çıktığı kraliyet misyonunun bilincindeki bu cesur kadına karşı duyarlık göstermeden de edemez.

Aynı yıl içinde Zweig, kendini çok mutlu eden bir başka türdeki çalışmasını da bitirmiştir. Besteci Richard Strauss, uzun zamandır bir operet için libretto aramaktadır. Hofmannsthal'le uzun yıllar süren verimli işbirliği, ("Elektra", "Güllü Şövalye", "Ariadne Naxos'ta", Gölgesi Olmayan Kadın", "Mısırlı Helena", "Arabella"), yazarın 1929'da ölmesiyle son bulmuştur. Strauss, Zweig'dan bir taslak hazırlamasını ister, yazar tasarıyı okuduğunda hayranlık içinde kalır: " büyüleyici –doğuştan operet– türünün en iyilerini geride bırakabilecek bir komedi projesi."[177] Gerilim açısından zengin komik opera librettosu *Suskun Kadın*, Ben Johnson'ın "Epicoene or The Silent Woman" başlıklı yapıtına dayanmaktadır. Gemisinde meydana gelen barut patlamasından sonra gürültüye karşı aşırı hassasiyetten dertli olan eski amiral, ana kişi Morosus, Zweig'ın ironik bir otoportresidir. Onun gibi Morosus da, yani "huysuz adam" da iç huzuru ve sessiz bir ortamın peşindedir. Morosus, şarkıcı bir kadınla evli ve kendisi de şarkıcı olduğundan çok gürültü yapan yeğenini mirasından mahrum etmeye ve kendisi de olabildiğince sessiz bir kadınla evlenmeye karar verir. Gerçekte yeğeninin karısı olan suskun Aminta, huysuz bir kadın olarak ortaya çıkar. Yeğeni, gürültü yapan bu kadından onu kurtardığında Morosus artık mutluluğu yakalamıştır. Neşe dolu karışıklıklardan sonra insanlardan nefret eden Morosus, sonunda iyi huylu bir insan dostuna dönüşür.

Suskun Kadın'ın prömiyeri 24 Haziran 1935 tarihinde Dresden'de yapılır. Dresden operasının müdürü, prömiyerden kısa bir süre önce, Yahudi libretto yazarının ismini afişlerde ve program broşürlerinde yazdırmak istemez, ama Richard Strauss, Bavyera'ya özgü kabalığıyla, şiddetle buna karşı çıkar. Müzik şefliğini Karl Böhm'ün yaptığı temsil başarıya ulaşır; ancak üç gösteriden sonra partinin baskısıyla zorunlu olarak kaldırılır. Cesur bir müzik eleştirmeni de kurnazca bir imada bulunarak dikkatleri librettonun yazarı üzerine çekme cesaretini gösterir. Şöyle yazar: "Libretto, Alman edebiyatının bu türünün* şimdi adının anılmaması gereken bir üyesi tarafından yazıldı".[178] Strauss, Zweig'la yürüyen başarılı işbirliğini mutlaka sürdürmek ister, ama Yahudi düşmanı rejim nedeniyle çıkabilecek zorluklardan korkan Zweig "Arî" bir yazarı kendi ardılı olarak önerir. İnsanların Arî olanlar ve olmayanlar şeklindeki saçma ayırımına şiddetle karşı çıkan besteci, bu yüzden ona öfke dolu bir mektup yazar: "15 tarihli mektubunuz beni çaresizliğe sürükledi! Ah şu Yahudi inadı! ...şu ırkından duyulan gurur, şu dayanışma duygusu... Benim herhangi bir olayda sadece Alman... olduğumu düşünerek davrandığıma mı inanıyorsunuz? Benim için iki tür insan vardır: Yeteneği olanlar ve olmayanlar, benim için halk seyirci olabildiği yerde vardır. Çinli olmuş, Yukarı Bavyeralı olmuş, Yeni Zelandalı ya da Berlinli olmuş, eğer insanlar bilet parasının tamamını ödemişlerse, benim için hepsi bir."[179] Kendisine yazılmış mektup Stefan Zweig'ın eline geçmez, ama Dresden gizli polisi aracılığıyla ona ait olan mektubu bir başkası alır, o kişi de Adolf Hitler'dir. Saksonya genel valisi Martin Mutschmann, 1 Temmuz 1935 tarihli fotokopiyi Hitler'e gönderir: "Önderim! Saksonya'da gizli servis dairesinin eline geçen Dr. Strauss'un Yahudi Stefan Zweig'a yazmış olduğu mektubun fotokopisini ilişikte değerli bilgilerinize sunuyorum."[180] Sonuç: Devlet Müzik Dairesi başkanı Strauss "bozulan sağlığını" dikkate alarak görevinden ayrılmak zorunda kalır.

Elbette Zweig, prömiyer için Dresden'e gidemez. Orada bulunmasının, nasyonal sosyalizme taviz olarak algılanabile-

---

* Alman dilinde dal, tür sözcüğünün karşılığı Zweig'dır.

ceğinden haklı olarak çekindiği için Londra'da kalmayı yeğler. Almanya'dan ve Avusturya'dan ürkütücü haberler gelmektedir. İngiltere'ye göç etmek isteyen tehdit altındaki Yahudiler, ondan mektupla, oturma izni almalarına ve iş bulmalarına yardımcı olmasını rica ederler. Zweig, elinden geldiğince yardımcı olmaya çalışır, hatta zaman zaman bu yolda fiziksel ve zihinsel yeteneklerinin sınırlarını bile zorlar. Gazeteler, Almanya'da Yahudilere karşı alınan ve gittikçe artan önlemleri yazarlar. Daha 1933 yılının martında, NSDAP'nin parti yönetimi, Yahudilerin işyerlerinin, Yahudi doktor ve avukatların boykot edilmesi için çağrıda bulunur. İki yıl sonra Nürnberg'de çıkarılan yasalar, Yahudi vatandaşların haklarını kısıtlar ve Almanlarla Yahudilerin evlenmeleri yasaklanır. Zweig, kendisiyle yaşlı "Jeremias" diye alay eden arkadaşlarından daha net olarak, Hitler'in en başından beri büyük bir savaşa kararlı olduğunu sezer. Her zamanki gibi hassas ve kırılgan

Lotte Altmann ve Erich Ebermayer'le,

adam, sevdiği işi yaparak tehdit altındaki dünyanın gidişinden, evlilik krizinden ama aynı zamanda bizzat kendisini sorumlu tuttuğu ağır bunalımlarından kurtulmayı başarır. Uğraşı onun için *kloroformdur*[181], *bütün özel ve genel üzüntülere karşı (benim için) evrensel ilaçtır*[182]. Şimdi de yeniden yazınsal çalışmalarına yönelir ve konusu İ.S. 5./6. yüzyılda geçen değişik ve coşkulu bir üslupla yazılmış *Gömülmüş Şamdan* isimli etkileyici bir İncil söylencesi üzerine çalışmaya başlar. Musa Peygamberin yedi kollu şamdanının kaderi, olayın merkezini oluşturur. Aynı zamanda Yahudi topluluğunun sembolü olan ve gözle görülmeyen Tanrının bu kutsal simgesi, bir zamanlar Titus tarafından Kudüs'teki mabetten çalınmış, Roma'ya getirilmiş sonra da Bizans'a taşınmıştır. Yahudi Benjamin, aklı ve kurnazlığıyla şamdanı Kudüs'e geri getirmeyi başarır. Orada Yahudiler, onu gizli ve güvenli bir yere gömerler. Şamdan toprağın altında, *halkı onu yeniden bulacağı* güne kadar orada dinlenecektir. Eğer seçilmiş halk yurduna geri dönerse, şamdan *kurtarılmışları barış mabedinde aydınlatacaktır.*[183] Bu söylence, konusunu İncil'den alan oyun *Jeremias*'la ve yazarın daha önceki Yahudilikle ilgili açıklamalarıyla karşılaştırılacak olursa, yazarın tavrında önemli değişiklikler olduğu açıkça görülür. Hitler'in Almanya'daki Yahudi avının etkisiyle şimdi Zweig, Theodor Herzl ve siyonist hareketin tasarılarına yaklaşmış gibidir. Kutsal ülkeye kurtarıcı dönüş, yabancı ülkelerde yüzyıllar süren acılı göçün sonu demektir. Halkının kaderine kendini sıkı sıkıya bağlı hisseden Zweig, acı çektirilmiş, baskı altına alınmış Yahudilerin, diasporadan atalarının yaşadığı yurda geri dönme ümidini dile getirmeyi görev bilir.

Uğraşılarının dışında Zweig'ı hüzünlü ruh halinden uzaklaştıran etkili diğer bir yol da yolculuğa çıkmaktır. O sırada Brezilya hükümetinin ve uluslararası PEN kulübünün onu, Brezilya'yı görmek ve PEN kongresine katılmak üzere Buenos Aires'e davet etmesi iyi bir rastlantı olur. Zweig daveti çok sevinerek kabul eder, *Brezilya'ya yapılan bu yolculuk benim için ruhsal yönden adeta bir tedaviydi*[184], *der.*

7 Ağustos 1936 tarihinde Southampton'da, Rio de Janeiro'ya giden "Alcantara" isimli gemiye biner. İlk uğradıkları liman İspanya'daki Vigo'dur. Temmuz ayında İspanya iç savaşı

başlamıştır ve Zweig, karaya çıktığı anda Franco'nun halkının savaş hazırlıklarını izlemek için eline geçen fırsatı değerlendirir. Daha sonra otobiyografisinde orada gördüklerinin kendisini *sıkıntılı düşüncelere sürüklediğini*[185] söyler. Güncesine ise şunları yazar: *10 Ağustos Pazartesi 1936. Korkunç ilginç bir gün.*[186] Caddelerde faşist milisler izdiham oluşturmaktadırlar. Disiplinli görünümleriyle Zweig'da *Alman* izlenimi uyandırırlar. Faşistlerin kırmızı rozetini taşıyan gençler, tabancalarıyla meşguldürler. İçlerinde *çok yakışıklı delikanlıların* da bulunduğu gönüllüler, belediyenin önünde beklemektedirler. Devrime rağmen yaşamın sıradan akışı sürmektedir. *Yunanlılara benzer* kadınlar *Murillo'nun çocuklarına benzer yaramaz ve sevimli çocuklar* onları izleyen Zweig'ın gözüne hoş görünür. Yaklaşan felaketin hüznünden ve önsezisinden eser yoktur. Gezgin, politik sıkıntılarını ve korkularını bastırmayı, Avrupa'nın sefilliğinden kaçmayı ve her gün güneş batarken yeni bir dönemin başlayacağını ümit etmeyi aklına koyar. En azından yolculuğu boyunca pis kokulu kanalizasyonların kapatılmış olduğunu düşünmek ister. Kassandra tatile çıkmıştır.

21 Ağustosta "Alcantara", Rio de Janeiro limanına girer. Farkına varılmadan hava değişir, nemli ve hoş bir hal alır; ülkenin güzel kokusu teneffüs edilir. Sıradağlar ve çok sayıda kayalık ada, sisler arasından görünmektedir. Güzel koyları ve yumuşak renkleri, palmiye korulukları, evleri ve bahçeleriyle çok çeşitlilik gösteren sevimli kent görünür ve sonra Rio'nun sembolü koni şeklindeki şeker, sisle kolayca örtülerek gökyüzüne doğru yükselir. Ünlü konuk, Alman dili edebiyatının büyük ustası ve Avrupa ruhunun temsilcisi, neredeyse bir devlet başkanı gibi karşılanır. Bakanlığın üç adamı ve Avusturya'nın diplomatik temsilcileri ona hoş geldin derler, her yerde gazeteciler ve fotoğrafçılar onu beklemektedir. "Copacabana Palace Hotel"in süitinden sahil ve yemyeşil parlayan deniz görülebilmektedir. Sabırla durmadan fotoğraflarını çektirir, röportajlar yapar, Brezilyalı yayımcısı Abrão Koogan'la tanışır ve kitaplarının bu ülkede önemli kişiler tarafından olduğu kadar, sıradan insanlar tarafından da okunduğunu memnuniyetle öğrenir. "Jockey Club"deki resmi karşılama için *aralarında büyüleyici güzellikte kadınların da olduğu*[187] 60 kişi toplanır. Uyanık ba-

kışlara sahip kısa boylu, hareketli bir adam olan diktatör Getúlio Vargas'la tanışır. *Bana çalışmalarımın popülaritesi hakkında güzel şeyler söyleyip Brezilya'nın olanaklarından söz etti.*[188]

Brezilya, Zweig'ı büyüler. Burada bir çeşit somut ütopyanın gerçekleştiğine inanır, ırk ve sınıf çatışması olmadan, tek bir ulusun çatısı altında çeşitli ırkların huzur içindeki ortak yaşamlarıdır burada söz konusu olan. Sadece Avrupalı gibi düşünüp her yerde Avrupa ölçütlerini geçerli kılmaya çalışmanın yeterli olmadığını şimdi anlar. Bu Güney Amerika ülkesi ona, bütün insanların zihinsel ve kültürel beraberlikleri için geleceği gösteren model olarak görünür. Samimi karşılama töreni, insanların olağanüstü konukseverlikleri, ona karşı gösterdikleri saygı ve verdikleri değer gibi birçok şey sayesinde Zweig'ın Brezilya'ya duyduğu yakınlık, her yerde güzel ve sevindirici şeyler yaşamasıyla bir coşkuya dönüşür. Özlemle, olayların olumlu yanlarını gözlemleyen Avrupa yorgunu konuk, Brezilya'ya hem birinci, hem de ikinci gelişinde, görünüşte cenneti andıran ülkenin sosyal ve politik gerçekleri hakkında hiç kafa yormaz. Sonuçta diktatör Vargas, komünistlerin bir ayaklanmasını kanlı bir şekilde bastırmış, ulusal ittifakın üyelerini, liberalleri, sosyalistleri, komünistleri hapse attırarak, işkence yaptırarak sürgüne göndererek acımasızca gözetim altında tutmuştur. Mussolini'yi örnek alarak 1937'de Yeni Devlet'i ("Estado Nuova") kurar, bu onun liderliğinin tartışılamayacağı sert bir diktatörlüktür.[189]

Büyük ve dolu bir salonda gerçekleşen, yazarın kitaplarından bölümler okuduğu bir oturumda dinleyiciler, tahminen 2000 insan, Stefan Zweig'a saygılarını göstermek için ayağa kalkarlar. Çok etkileyici bir şekilde alkışlanan yazar şaşkınlıktan ter içinde kalır, ama gösterilen muhteşem ilginin de keyfini çıkarır. Bu cennet bahçesinde, kuşkuya kapılması için bir neden yoktur. Yoksulların su ve kanalizasyon olmadan, insanlık dışı sefil bir yaşam sürmek zorunda kaldıkları kötü ün yapmış gecekonduları ("favelas") anlatırken bile teselli edici bir yan bulur: *...nemli kira evlerinde oturacaklarına... gözetlenmeden kendi aralarında bu evlerde oturmaktan daha çok hoşlanmaları yadırganacak bir şey değil.*[190] Sosyal sefaleti ve kötü politik koşulları güzelleştirip ılımlı bir ifadeyle dile getirir. São

Paulo'da büyük hapishaneyi görme fırsatını elde eder. Doğal olarak eksiksiz organizasyona ve insana yakışır havasına hayran kalır. İçlerinde katillerin, hırsızların, çocuklara tecavüz etmiş suçluların bulunduğu 1500 tutuklu, onu karşılamak için hapishane avlusunda sıralanmış ve yaşamında ilk kez onun şerefine 30 tutuklu müzisyen tarafından Avusturya milli marşı seslendirilip çalınır.

Tüm bu yaşadıkları onun üzerinde, Buenos Aires'teki PEN kongresinden çok daha büyük bir etki yaratır. Georges Duhamel ve Emil Ludwig'le beraber gemiyle Brezilya'dan Arjantin'e giderler. Küçümseyici bir ifadeyle *kendini beğenmişliğin panayır yeri* olarak tanımladığı kongrede çoğunlukla geri planda kalmayı yeğler. Sadece bir kez, kısa bir konuşma için söz alır. Kendi özel çevresinde Almanya'dan gelmiş mülteciler yararına *Gömülmüş Şamdan* efsanesinden bölümler okur.

1936 Ekiminde, geri döndükten sonra sevimsiz gerçekle yüz yüze gelir. Friderike, Londra'da, Hallam Street 49 numaradaki yeni evinin döşenmesine yardımcı olmaktadır. Friderike konuşma sırasında, Zweig'dan ısrarla nihayet sekreterini işten çıkarmasını ister. Zweig, buna hazır değildir. Gerilim artar. Karısının bağımsız ruhu, eleştirel bakış açısı onu gittikçe daha çok rahatsız etmektedir. Bağımsızlık arayışındaki çabalarında Friderike'nin işgüzarlıkları ve yorgunluk bilmez girişkenlikleri yüzünden Zweig, kendini gittikçe daha çok yıpranmış ve günlük çalışmalarında engellenmiş hisseder. Onun hayal kırıklıklarına hiç de özel bir ilgi göstermeyen üvey kızlarıyla arasında içten bir bağ kurulmamıştır. Bunlara bir de Zweig'ın yaşlanmaya karşı duyduğu neredeyse patolojik korkusu da eklenir. Şimdi 55 yaşında, tamamen *Stefan paşanın* arzularına göre davranmaya hazır genç bir kadınla yeni bir hayata başlamanın kendisi için son şans olduğuna inanmaktadır. Böylece geçmişe uzanan tüm köprüleri ansızın yıkmaya karar verir. Zweig, önerisinden doğal olarak pek de hoşlanmayan Friderike'yi Kapuzinerberg'deki evi olabildiğince çabuk ve maddi kayıplar düşünülmeksizin satışa çıkarmakla görevlendirir. Kendisi de el yazmalarının bir bölümünü bir koleksiyonere satar, diğer bir bölümünü de Viyana Ulusal Kütüphanesi'ne bağışlar. Yaşadığı dönemdeki çağdaş yazarların ona yazdıkları mektuplardan

1936'da Rio'da yemekten sonra Brezilya dışişleri bakanı ile.

yaptığı seçmeleri ise, Kudüs'teki kütüphaneye yollar. 1937 Mayısında Zweig, kısa bir süre için Avusturya'ya geri döner. Stefan ve Friderike ayrılmaya karar verirler. Friderike'ye Viyana'dan, bazı bölümlerinde sanki verdiği karardan pişmanmış gibi göründüğü hüzünlü bir veda mektubu yazar: *Sevgili Fritzi, bu durumun benim için hoş bir an olduğunu düşünmeni istemem – aksine, sana gecenin bir vaktinde uykusuz bir halde ve geçmişteki güzel günlerin anılarıyla dolu olarak yazıyorum. İkimiz de hata yaptık, başka türlü olmasını isterdim – Tanrı biliyorya, içimden bana hiç de öyle gelmeyen, bu dış görünüşteki ayrılık hakkında, yüreğimde acıdan başka bir şey hissetmiyorum...*[191] Bunun sonsuza kadar sürecek bir veda olmadığı doğrudur. Bir yıl sonra kesinleşen resmi boşanmaya rağmen, Zweig ve ilk karısı arasında samimi ve dostça bir ilişki hep varlığını korur.

Daha Brezilya'ya yaptığı gezi sırasında, dünyayı ilk kez yelkenli ile dolaşarak adını ölümsüzleştiren bir adam hakkında bir biyografi yazıp yazmamayı düşünmüştür. Kitap 1938'de *Magellan. Der Mann und seine Tat* (Macellan. Kişiliği ve Başarısı) başlığıyla yayımlanır. Zweig'ın görüşüne göre Macellan, bütün insanlığın hizmetindeki o barışçıl kahramanlardan ve açık görüşlü insancıl önderlerdendir. O zamanlar Macellan, çok az tanınmaktadır ve biyografi yazarı bu cesur adamın hakkını vermek istemiştir.

Seyahatname heyecanlı bir anlatım tarzıyla yazılmıştır. Daha sonra Macellan Boğazı diye adlandırılacak yerdeki yolculuğun betimlemesi özellikle etkileyici bir "tablo" oluşturur. Okuyucu, açık denize açılan yolun aranırken çekilen zorlukları, denizcilerin umutlarını ve çaresizliklerini kahramanın ağzından öğrenir. Anlatıcı, anlatının önünde gitmediği için, bu bölümde tehlikeli girişimin sonucunu belirsiz bırakan yazarın bilinen tekniği heyecanı artırır. Güney Amerika'ya yaptığı geziye benzer bir şekilde, Zweig'ın *biyografi üretimine*[192] tekrar yönelmesi, aslında içinde bulunduğu zaman diliminden gizli bir kaçış, İngiltere'deki günlük politik konuşmaları da belirleyen Avrupa'daki uğursuz olaylarla ilgilenmekten uzaklaşmak arzusudur. 1938 şubatında Hitler'in ültimatomu, Avusturya Cumhurbaşkanı Schuschnigg'i istifaya zorlar ve 12 Mart günü Alman ordusu, Avusturya'ya girer. Hitler, ülkenin Alman İmparatorluğu'na bağlanmasını istemektedir. Olaylar Zweig'ı çok derinden etkilemiş, iç dünyasını zedelemiştir, anayurdu Avusturya'nın kesin yenilgisinden üzüntü duymaktadır. O ana kadar yarı sürgündü, çünkü ne zaman istese Salzburg'a ya da Viyana'ya gidebilmişti, şimdiyse bir mültecinin kaderinin ağır sorumluluğunu çok daha zor taşımaktaydı. Gerçi o, yazdığı *Fouché* biyografisinde, *çöküş içindeki insanı yücelten ve sarsıntıya uğramış güçlerini zorunlu yalnızlık içinde değişik bir düzende yeniden toplayan, insanın kaderini belirleyen gücün, göçmen olmanın övgüsünü*[193] coşkulu bir şekilde dile getirmiştir, ama gerçek çok başkadır. Mülteci olmayı *dengeleri bozan bir tür rahatsızlık*[194], tehdit edici bir kimlik kaybı olarak değerlendirmektedir şimdi.

Yazarın yaşadığı dönemde yayımlanan tek romanı –aslında romandan çok kapsamlı bir öykü olduğu söylenebilir–, *Unge-*

duld des Herzens (Merhamet), çökmüş Habsburg Monarşisi'ne duyulan özlemi işler. Stefan Zweig, bu yapıtında eski Avusturya'nın genel havasını vermek istememiştir, onu asıl ilgilendiren şey, tipik bir Avusturyalının psikolojik yapısıdır. Tüm özellikleriyle donatılmış "kahraman" aslında antikahramandır. Felaketlerle dolu geçmişinden kurtulmak için savaşa gitme cesaretini gösterir. Bu subay örneğiyle anlatılmak istenen, kahramanlıkların, kendini beğenmişlik, kitle ruhuna sahip olmak, toplum dışına itilme korkusu gibi nedenlerle ortaya çıktığıdır. Hofmiller, sevimli "Avusturyah" özelliklerine sahip bir biçimde şekillendirilmiştir. Kibar, nazik, yumuşaktır; hoşsohbet ve şen gönüllüdür ama özünde kararsız ve sinirlidir. Genç teğmen, iyi bir insan olmaya çalışır, ama Edith von Kekesfalva'ya karşı davranışları, zayıflığı ve kaypaklığı ile aslında iyi bir insan olmadığını sadece yumuşak başlı olduğunu ortaya koyar. Felçli kız –onu intihara sürükleyen kişisel trajedisi de bu durumundan kaynaklanır– onun acıma duygusunu aşk zanneder. Yazar, yanındaki birinin başına gelen felaketten başarabildiğince uzak durmaya çalışan, sadece *yüreğinin sabırsızlığından* ileri gelen Hofmiller'ın zayıf kişiliğinden ve hassas ruhundan kaynaklanan acıma duygusunu, gerçek ve yaratıcı acıma duygularından ayırır. Bu tutumu, Hofmiller'in karşıt tipini, azimli ve sabırlı sevgisiyle çevresindeki insanlara kendini feda eden Dr. Condor canlandırır.

Londra'da Zweig, yaşamı boyunca el yazmalarını bitiremeyeceği, kendisini yıllarca meşgul edecek olan bir konunun ön çalışmalarını not etmeye başlar: Balzac'ın yaşamöyküsü. O, daha 1907'de, İnsel Yayınevi'ne Balzac eserlerinin on beş ciltlik baskısı nedeniyle danışmanlık yapmıştır. Lothar Brieger-Wasservogel'in "Büyük Beyinlerin Düşünce Dünyasından" (Aus der Gedankenwelt großer Geister – 1908) başlıklı kitap dizisine Zweig, roman yazarıyla ilgili yazdığı bir deneme ile katkıda bulunmuş, on iki yıl sonra da bu deneme Zweig Antolojisi *Üç Büyük Usta'da* yeniden basılmıştır, şimdi ise yıllar süren yoğun çalışmaları tamamlamak, edebi ağırlığı olan baş yapıt sayılabilecek bir biyografi yazmak istemektedir. Zweig'ın ölümünden sonra, ilk kez 1946'da basılacak olan yapıtın son bölümünün taslak olması nedeniyle, Richard Friedenthal bu bölümde düzenlemeler yapar.

Balzac'ın zayıf yanlarını – gülünç züppeliğini, asil sınıfa karşı duyduğu abartılı saygıyı, bedeli ne olursa olsun sınıf atlama merakını – asla güzel göstermeye çalışmaz. Onda hayran olduğu şey, çalışmaya olan tutkusu, yazınsal yönden yaratıcılığı, sanatçı coşkusu, sosyal dünyanın kanunlarına ve döneminin olaylarına karşı takındığı anlayışlı tavır ve özellikle de Balzac'ın felaket durumlarında gösterdiği cesaret ve sabırdır.

Annesine yazdığı bir mektubun ilk sayfası

10. August 1938

49, HALLAM STREET,
LONDON, W. 1.
LANGHAM 3000.

Liebe Mama, ich hoffe Dich in Ihrem
Zimmer wieder einigermassen erholt; was
gäbe ich darum, wenn ich ein paar Tage
zu Dir könnte, aber es ist ja aus verschiedenen Gründen nicht möglich. Der Gedanke,
dass Du so allein bist, bedrückt mich beide
sehr: solche Zeiten hat der arme Papa wie
erlebt und dabei muss heute der noch Gott
danken, der zu Essen und ein Dach über dem
Kopf hat. Wir haben glücklicherweise hier
in London zurzeit kühles Wetter und
es gruselt mir recht gut, käme nicht
ununterbrochen von allen Seiten Hilferufe,
man sollte sich verschaffen wie feuer — die
Menschen sind so wirklich alle verzweifelt

Hitler'in neden olduğu uluslararası kriz bu arada tehlikeli bir biçimde artmış, daha 1 Ekim 1938'de Almanlar, Almanların çoğunlukta olduğu Südet bölgesine girmiştir. Bir sonraki yılın martında ise Naziler, Çekoslovakya'nın geriye kalan bölgelerini yakıp yıkmayı başarırlar ve 1 Eylülde, 1,5 milyon Alman askeri Polonya sınırını geçer. İkinci Dünya Savaşı başlamıştır. Zweig güncesine şunları yazar: *Eski Kassandra duyguları yeniden hortladı.*[195] İngiltere'nin savaşa girmesinden sonra Zweig ve Lotte Altmann düşman yabancılar, "enemy aliens" olarak, büyük bürokratik sınırlamalara maruz kalırlar. Zweig kendini dışlanmış, özgürlüğü kısıtlanmış, yabancı bir ulus tarafından sadece tahammül edilen biri gibi hisseder. Onun yüreğini asıl acıtan şey, Almanca konuşulan bölgelere gidemeyecek olmasıdır. Artık hangi okuyucuya seslenecektir? Şimdi artık kimin için yazacaktır? Lotte, eskiden Alman vatandaşı olduğu için bir kampta gözaltına alınmaktan korkmaktadır, bu yüzden, Zweig hemen onunla evlenmeye karar verir. 6 Eylül 1939 tarihinde ikinci evliliğini yapar. Bir sonraki yıl, her ikisi de, verdikleri birçok dilekçeden sonra ve H.G.Wells'in bıkmak bilmez desteğiyle İngiliz vatandaşlığına geçerler. Çift, 1939'da satın aldıkları, Bath'deki Yyncombe tepesinde, Rosemont adlı evde oturmaya başlar. Ama orada sadece birkaç ay kalabilirler. Daha sonra, Hitler'in Polonya, Danimarka, Norveç, Hollanda, Belçika ve Fransa'da elde ettiği zaferlerden etkilenip istila tehdidi altında bulunan Büyük Britanya'dan ayrılmaya karar verirler. Zweig'ın konferans vermek üzere Güney Amerika'ya davet edilmesi, beklenen fırsatı sağlar. 1940 yılının başında Stefan ve Lotte Zweig, "Scythia" isimli gemiyle Avrupa'dan ayrılırlar. Bu onlar için dönüşü olmayan bir yolculuk olur.

"ÖZGÜR İRADEMLE"

Stefan Zweig, Chamberlain'ın "appeasement" politikasının başarılı olacağına inanır. Birçok Avrupalı arkadaşıyla birlikte "Sürekli Barış"ın, ancak Tolstoy'un öğretisine göre, şiddetin şiddet karşıtı davranışlarla aşılmasıyla olanaklı olabileceği düşüncesini paylaşır. Ancak Nazilerin acımasız, fakat zaferlerle sonuçlanan yayılmacı politikaları, ümitlerinin kırıldığını açıkça gösterir. Özgür dünya ancak tüm politik ve askeri güçler devreye sokularak kendini Hitler'e karşı koruyabilir. Kendisinin tehdit altında olduğu, tek bir düşüncenin hakim olduğu bu ortamda, *bu faşistlerin eline düşmemek için*[196] vazgeçemeyeceği pasifizmine sıkı sıkıya sarılır. Bu savaşta demokratik devletlerin özgürlüğünün, bu arada doğal olarak kendi özgürlüğünün de söz konusu olduğunun tümüyle bilincindedir, ama *başkaları karnından vurulup gaz odalarında zehirlenerek bedel öderken, ben kendim için hiçbir şey istemiyorum.*[197]

Şiddete karşı olma düşüncesinin onun için trajik bir boyutu vardır, çünkü her zaman için, içinde bulunulan durumla uyumsuzdur: Pasifizm, *barışta gereksiz, savaşta çılgınlık, barış zamanında güçsüzlük, savaş zamanında ise çaresizlik.*[198] İnsanların şiddete karşı tavır almalarını bekleyen kişinin, kendisini savaşa çağıran insanlarla büyük sorunları olur, çünkü savaş karşıtı eğitim, insana *yumuşak başlı olmanın ve uzlaşmanın*[199] unutulmuş tadını anımsatıp onu ütopyanın belirsiz gücüne inanmak durumunda bırakırken, savaşma arzusu insanda unutulmuş içgüdüleri, kuvvet duygusunu, özgüveni ve acıları harekete geçirir. Hayatı en büyük hazine olarak kabul eden kişi, *yaşamın her şey olduğuna, eşi benzeri olmayan, en son şey olduğuna, insanın iç dünyasına aykırı en son günah ve yaşama ait*

tek şey[200] olduğuna inanan kişi için, milyonlarca insanı yok eden savaş kesinlikle kökten nefret edilecek bir şeydir. Eğer savaş önlenebilseydi bu acımasız ve insanlık dışı yönetime Zweig en azından bir süre için katlanabilirdi, bu onun için gerçekten acı uyandıran bir sonuç olur. İnanmış bir pasifist olarak, ABD'de, Amerika'nın savaşa girmesine taraftar olduğunu ima eden kamuoyuna yönelik her tür açıklamadan kaçınır ve politik fikir tartışmalarına girmeyi kesinlikle reddeder.

1918'den sonraki yıllar içinde hâlâ barışın ve uluslararası uzlaşmanın gerçekleşebileceğine inanır, hatta ulusların barış içinde yaşamalarını desteklemek ona anlamlı görünür. Ama İkinci Dünya Savaşı'nın daha başlangıcında çok karamsardır ve cesaretini çoktan yitirmiştir, çünkü *insel alanda aklın alamayacağı dahiyane yapıtlar ortaya koyanların, binlerce binlerce yıldan beri hiç de kolay olmayan gizlerin üstesinden gelmeyi öğrenenlerin, yine aynı bu insanlık olduğunu* anlayamıyordu: *Böyle geçici olmayan şeyleri paylaşacak ve hoşgörü zihniyetini canlı tutacak insanlar ve insanlar arasında olmak*[201].

Brezilya'ya yaptıkları yolculuk sırasında uğradıkları ilk liman New York'tur. Burada, Friderike ile kızlarının Güney Fransa'da sabırsızlıkla Amerika'ya gidecek gemiyi beklediklerini, yaklaşan Alman askeri birliklerine karşı kendilerini ancak geçici bir süre için güvence altına alabildiklerini öğrenirler. Zweig, hemen onlar için ve Avrupa'dan gelecek diğer mülteciler için Amerikan makamlarına başvurularda bulunur. Bıkmadan usanmadan referanslar temin eder, seyahat şirketlerinden bilgi toplar ve ülkeye giriş vizeleri için dilekçeler verir. 13 Ekim günü, içinde Friderike ve kızlarının bulunduğu gemi, New York limanına yanaşır. Onlarla birlikte ünlü mülteciler de gelmişlerdir, Franz Werfel, Alfred Polgar, Heinrich ve Golo Mann.

Friderike ve kızları ile beraber New York'ta geçirdikleri dört haftadan sonra, Zweig ve Lotte, Rio'ya geçerler. Bu kez gelişleri sınırlı bir ilgi uyandırır, Zweig, otobiyografisi *Dünün Dünyası* üzerine çalışmaya devam etmek için, bulabildiği ölçüde sakin ortamı değerlendirir. Daha önce hep ses getiren konferanslar vermek üzere geldiği Buenos Aires'de, Arjantin dışişleri bakanı tarafından karşılanır. Zweig her tür resmi

ödülü reddeder, onun yerine bakandan üç Alman mültecisi için vize ister. İsteği yerine getirilir. Konferansılar vermek üzere, onu Uruguay'a, Şili'ye kadar götüren yolculuklar yapar. On dört günde sayısı onu geçen konferansı Almanca, İspanyolca, İngilizce ve Fransızca olarak verir. Stefan, Lotte ve Friderike 1941 yılının başında, Zweig'ın Friderike, Hermann Kesten ve Erika Mann'la birlikte yardım kuruluşu Emergency Rescue Commitee'nin çalışmalarını desteklediği New York'ta buluşurlar. Friderike, genel politik güvensizlikten ötürü üzüntü duyan Zweig'ın, moral bozukluğundan endişelenir. Eski anayurdunda kalan insanların korkunç kaderleri ile ilgili haberler onu bezdirmiş, felce uğratmıştır, hayal gücü, karamsarlığı ve politik sezgisi ona gelecek tehlikeleri hissettirmiş, savaşın korkunçluğunu doğal olarak zihninde yaşamaya zorlamıştır: *Kader beni dürüst ve keskin gözlerimle, yumuşak yüreğimle cezalandırdı.*[202]

Her zamanki gibi, yaşama içgüdüsüyle çalışmalarına sığınır. 1944'te Connecticut'ta Yale Üniversitesi'nin kütüphanesinde *Amerigo. Die Geschichte eines historischen Irrtums* (Amerigo. Tarihi Bir Yanılgının Öyküsü) başlığı ile çıkacak olan küçük bir kitap üzerine çalışır. Amerikalı filozof Emerson'un iddia ettiği gibi, Amerigo Vespucci sahtekârın biri değildir. Cesur bilgin, kıta Amerika'sına adını verecek eli kanlı herhangi bir istilacıdan daha olumlu biridir. Onun tartıştığı konunun özü budur.

Zweig'lar 1941 yılının haziran ayının sonunda Ossining'de küçük bir villa kiralarlar, N.Y. Friderike hemen yanlarında oturmaktadır, Stefan anıları üzerine çalışırken ona akıl danışır. Oraḍa Jules Romains ve Viyana'daki günlerinden tanıdığı yazar ve sanat tarihçisi René Fülöp-Miller'la görüşür. Aynı yıl içinde yeni bir kitap yazar, bu çok şey borçlu olduğu ülkeye, konuk olarak sunduğu bir armağandır: *Brasilien. Ein Land der Zukunft* (*Brezilya. Geleceğin Ülkesi*). Bu kitapla ilgili olarak Brezilyalıların gösterdikleri tepkiler birbiriyle çelişkilidir. Olaya iyimser yaklaşanlar, anlatılmak istendiği gibi, bunu ülkelerine bağlılığın bir göstergesi olarak değerlendirirler. Ancak özellikle milliyetçi bakış açısına sahip bazı eleştirmenler, teknik ve mimarlık alanında ülkelerinin zenginliklerinin harcana-

rak, süslü, kendine özgü, fakat çağdışı ve geri kalmış şeylerin yüceltildiği, tarihi hatalar içeren aceleye gelmiş, eksiklikleri olan anlatımdan yakınırlar. Aslında Brezilya hakkında yazılmış, aynı özenle hazırlanmamış sekiz denemeyi bir araya getiren bu kitabın, Zweig'ın en başarılı yapıtlarından biri olduğu söylenemez.

Stefan Zweig'ın Brezilyalı yayımcısı Koogan, Petropolis'te küçük bir villa arayıp bulur, Stefan ve Lotte Zweig bu küçük evi kiralamaya karar verirler. Yıllardır göçebe hayatı sürmektedirler ve kendilerini hiçbir yerde evlerinde hissetmemişlerdir. Şimdiyse nihayet, *yerleşik bir hayatın gölgesini*[203] bulmuş olduklarını düşünürler. Rua Gonçalves Dias 34 adresinde, şiir gibi bir yerde bulunan bungalovun, sadece küçük bir oturma odası ve iki küçük yatak odası vardır, ama teras geniştir, Zweig orada rahatsız edilmeden okuyup çalışabilir. Ruhsal durumu biraz olsun düzelir. Yeni çevrede doğal güzelliklerin tadını çıkarır, muz yüklü eşekleriyle evinin önünden geçen köylüleri seyreder, yoğun bitki örtüsünü ve tropik bölgelerin bol yıldızlı gökyüzünü sever. Ünlü dinlenme yerlerinden Petropolis ona Avusturya'daki yaz serinliğini anımsatır. Kendini Küçük-İschl'deymiş gibi hisseder. Friderike'ye, *her şeyin rengarenk göründüğü, insanların çocuksu bir sevgiye sahip oldukları doğada nasıl avutucu bir güç bulunduğunu tahmin edemezsin*[204], diye yazar. Altı hafta sonra Lotte'nin, kocasının eski arkadaşı, Amerika'ya göçmüş Viyanalı rejisör ve yazar Berthold Viertel'a yazdığı mektuba eklediği satırlar, keyiflerini kaçıran hiçbir şeyin olmadığını gösterir: "Burada iyi olduğumuzu ve her defasında koşullar elverdiği ölçüde neşeli ya da kederli olduğumuzu yazmak istiyorum sadece."[205] Friderike'nin neşeli ve canlı kişiliğinin tersine, Lotte'nin başkasına muhtaç yapısı, koşulsuz bağlılığı, yeniden bunalıma düşen Zweig'a pek yardımcı olmaz. Başlangıçta Petropolis'e karşı duyduğu coşku yatıştıktan sonra, onun hareketli ve canlı kişiliği, alışkın olduğu heyecanları arar. Gerçi hemen yakınında "Berliner Tageblatt"ın eski şef redaktörü Ernst Feder oturmaktadır, ama yine de eski arkadaşları Beer-Hofmann, Broch, Werfel, Felix Braun'la yaptığı ilginç sohbetleri özler. Çok seyrek mektup almaktadır, çünkü posta bağlantıları kötüdür, ayrıca iyi bir kütüpha-

nenin yakınında olmaktan uzaktır ve yolculuğa çıkamamaktadır, Avrupa'daki gibi özgürlüğün tadını çıkaramamaktadır. Keyifsiz bir biçimde 60. doğum gününde şunları düşünür: *...altmış yaşında biri olarak zaten sarsıntıya uğramış ve yarı yarıya tükenmişsinizdir. Artık istemiyorum, sadece bu kararı uygulamakta tereddüt ediyorum... başkalarının hiç tahmin edemeyecekleri zor bir şeyin yaklaştığını görüyorum.*[206] 1941 Ekiminde son şiirini yazar, asil birine yakışacak kederlerle dolu hüzünlü dizelerdir bunlar. Felsefi bir yaklaşımla soğukkanlılığını koruyan Zweig, yaşamının sonuna geldiğini hisseder, yaşlanmakta olan adam, ölümün yakınındaki yaşam duygusunun ulaştığı son zirveyi görür:

Altmış Yaşındaki Adam Teşekkür Ediyor

Döner saatler gibi
Ağarmış saçlarında,
Hayatın kendisi
Gerçek tortularda.

Yaklaşan gece
Ürkütmez rahatlatır,
Yaşamanın keyfine
Artık istemeyen varır.

Sormaz olanları
Hissetmez yokluğunu,
Bilir ayrılığın yaşlı
Kolay olduğunu.

Daha özgür değil gelecek
Ayrılığın ışığında,
Yaşam sevilmeyecek
Vazgeçmenin loşluğunda.[207]

Doğum günü, o uğursuz gün allahtan büyük bir kutlama yapılmadan geçer, Zweig hüzünlü ruh haline rağmen, kendinde yeni bir edebi proje hazırlama gücünü bulur. Salzburg'da

bulunduğu günlerde rahatlamak için satranç oynamaktan hoşlanırdı, Petropolis'te de oyun arkadaşı bazen Ernst Feder'dir. Kendine bir satranç kitabı satın almış ve Lotte ile birlikte büyük ustaların turnuvalarını oynamaya başlamıştır. *Satranç* adlı bir uzunöykü yazma fikri bu uğraşılardan sonra doğmuştur onda. Stefan Zweig, son düzyazı çalışmasının, az rastlanan bir konusu olduğunu ve *büyük okuyucu kitlesi için fazla soyut* bir kitap olduğunu düşünür.[208] Bu eser, ne denirse densin yazarın en başarılı uzunöykülerinden biridir.

Konu o günler için çok günceldir, bugün de hâlâ öyle: Acımasız şiddetin baskısı karşısında zeki bir insan, özgürlüğünü nasıl savunabilir? Kültürlü ve hassas biri olan Avusturyalı göçmen Dr.B., bir yolcu gemisinde rastlantı sonucu ilkel, kendini beğenmiş, düşmanca duygular taşıyan satranç otomatı ve dünya satranç şampiyonu Mirko Czentovic ile karşılaşır. Dr.B., Gestapo'nun tecrit odasında "gözleri kapalı" olarak kendine karşı oynadığı satranç partileriyle, kendini ruhsal çöküntüden kurtarabilmiştir, şimdi de Czentovic'e karşı gerçekte bir zeka savaşı olan oyunu oynaması için ikna edilir. Duyulmamış bir şey olur ve Dr.B., dünya satranç şampiyonunu yener; ama sadece ilk partide. Daha çok bilgiye sahip olmasına karşın Avusturyalının yapmak istemediği rövanş, hapisteyken sıklıkla başına gelen bir sinir krizi geçirmesine neden olur. Kötü bir şaşkınlık içinde oyunu yarıda kesip yenilgiyi kabul eder. Öykü, durumu kabullenme ile son bulur, sonuç olarak zekanın, acımasız şiddete karşı mücadelede çok da etkili bir silah olmadığı görülür. Anlatının kurgusu, dengeli unsurları ve bağlantı zenginlikleriyle oldukça ikna edicidir. Çerçeve anlatı ve iç anlatı, üç kurgu öğesiyle iç içe geçmiştir: Bunlar, anlatıcının figürleri, satranç ustası ve ana motiftir – Dr.B., Gestapo'yu alt eder ve "minyatür Hitler"[209] satranç şampiyonunu yener. Üslup yönünden eksik ve yetersiz olan uzunöykü, biçim yönünden de zayıftır, ana sembol satranç oyunu ise birlik ve dayanışmayı sağlamıştır.

"Satranç"ın sonu bölümü, yazarın 1942 yılı başlarındaki psikolojik durumu hakkında önemli ipuçları verir. Ümitsizlik içinde kıvranan Zweig, sevdiği yazarlar Goethe, Homeros ve Shakespeare'de teselli arar. Okumak için bir şeyler ararken te-

sadüfen Montaigne'in Denemeler'ine ("Essais") rastlar ve bu özgür, bağımsız zekanın, deneme türünde bir biyografisini yazmaya karar verir. Erasmus'un tersine bu Fransız soylusu, *bir başka Erasmus*[210], geç yaşlarında toplumsal yaşamdan tümüyle uzaklaşmış ve kendi *iç kalesine*, kendi öz benine yönelmiştir. Ölüm karşısında da özgür olmak istemiştir, Montaigne için en güzel ölüm gönüllü ölümdür. Zweig'ın düşünceleri, gittikçe daha çok bu son özgürlük, bu son kurtuluş etrafında dönmeye başlar. Montaigne'in ölüm hakkındaki düşüncelerini şu tümce ile şöyle yorumlar: *Yaşam başkalarının, ölümse bizim istencimize bağlıdır.*[211]

Zweig çifti, 14 Şubatta Feder'le beraber Rio'ya giderler; meşhur karnavalı görmek istemişlerdir. Zweig rahatlamış ve neşeli görünür, inanılmaz kalabalıktan hoşlanmış gibidir. Karnavalın salı gününe denk gelen sabah kahvaltısında da, Singapur'un düşüşü ile ilgili gazete manşetlerini okur: "Direnmeye Devam Etmek Olanaksız. Britanya İmparatorluğu'nun Derin Yası" Başka bir sayfada da şu haber başlığı vardır: "Süveyş Kanalı'nı Hedefleyen Almanların Saldırısı".[212] Geçirdiği sarsıntıyı gizlemeye boşuna uğraşır. Karnavalla ilgili hiçbir şey duymak ve görmek istemez, derhal Lotte'yle birlikte Petropolis'e geri dönerler.

23 Şubat sabahı rua Gonçalves Dias 34 – Petropolis adresindeki evin yatak odasının kapısı, öğleden sonraya kadar kapalı kalır. Sonunda evin çalışanları endişelenir ve hemen gelmesi için polise haber verirler. "Polisler, kestane rengi gömlek giymiş, siyah kravat takmış, kahverengili-siyahlı külot pantolonuyla spor giysili, tepeden tırnağa şık giyimli erkeği sırt üstü yatmış olarak bulurlar. Kadını ise 'çiçekli kombinezon giymiş, sol koluyla erkeğin göğsüne sarılmış' diye not ederler. Erkek ceset, yazar Stefan Zweig'dır, Avusturya doğumludur, birkaç ay önce İngiliz vatandaşlığına geçmiştir ve tam altmış yaşındadır; kadın ceset, onun otuz üç yaşındaki karısı, Elisabeth Charlotte, kızlık soyadı Altmann... Ağır uyku hapları almışlar."[213] Özenle düzenlenmiş masanın üzerinde pulları yapıştırılmış veda mektupları, uçları sivriltilmiş kurşun kalemler, üzerlerine ödünç alındıkları kişilerin ismi yazılı kitaplar durmaktadır. Masanın üzerinde Petropolis be-

lediye başkanına hitaben yazılmış aşağıdaki başlığı taşıyan bir mektup bulunur:

Declaraçao

Özgür irademve açık bilincimle yaşama veda etmeden önce, son bir görevi mutlaka yerine getirmek istiyorum. Bana ve çalışmalarıma oldukça iyi ve konuksever bir dinlenme ortamı sunan bu harika ülke Brezilya'ya içten teşekkürler. Her geçen gün bu ülkeyi sevmeyi daha çok öğrendim, dilini konuştuğum ülkenin dünyası çöktükten, manevi yurdum Avrupa kendini yok ettikten sonra, yaşamımı yeniden başka hiçbir yerde kuramazdım.

Ama altmış yaşından sonra, yeni bir hayata başlamak için, özel güçlere gereksinim duyuluyor. Bendeki güçlerse yıllardır yersiz yurtsuz dolaşmaktan dolayı tükendi. Tam zamanında ve elim ayağım tutarken, zihinsel faaliyetleri, her zaman için yeryüzünün en hissedilir sevinci, kişisel özgürlüğü ve en değerli serveti olarak gören bir yaşama son vermeyi, daha doğru buluyorum.

Bütün dostlara selam gönderiyorum! Uzun bir geceden sonra, yeni bir günün doğduğunu da görecekler! Fazlasıyla sabırsız olan ben, onlardan önce gidiyorum.[214]

Stefan Zweig'ın intiharı, büyük bir yankı uyandırır. Uluslararası kamuoyu, dünyaca ünlü yazarın attığı beklenmeyen adımdan şaşkındır. Dış ülkelere göç etmiş meslektaşlarından birçoğu, kader arkadaşlarına karşı sorumluluğunun bilincinde olmayan ve yaşamını tamamen şahsi malı olarak gören "isyankâr adama" kırılırlar: Thomas Mann, "yine bizden biri, şiddet yoluyla 'dünyayı değiştirenlere karşı' direnmekten vazgeçerek, pes ederek, intihar ederek amansız düşmanı onurlandırma hakkına sahip miydi? ...O, tüm bunlarla ilgilenemeyecek kadar güçlü bir bireydi."[215] diye yazar.

Franz Werfel, dostunun ölümü üzerine oldukça özenli ve anlayış dolu ifadeler kullanır. Los Angeles'ta yaptığı bir anma konuşmasında şunları söyler: "Bizler savaş karşıtı değiliz. İnsanın kötülüğe karşı sürdürdüğü mücadele büyük ve kutsaldır. Ama bu kutsal mücadele, insana ancak öleceği odanın kapısına kadar eşlik etmelidir, kapının eşiğini geçmemelidir. Dünya işleri birey ve Tanrı arasındaki son karara karışmamalıdır."[216]

Maddi güvencesi olan, edebiyat alanında başarı kazanmış bir adam neden yaşamdan kopmuştur? Avrupa'nın yıkılışının, anayurdu Avusturya'nın çöküşünün, Almanca konuşan okuyucularını kaybetmiş olmasının yarattığı üzüntülerin üstesinden gelememiş midir? Yaklaşan yaşlılıktan mı korkmuştur, yoksa bir defasında hayli sert eleştirdiği gibi, *üst düzeyde değerlendirildiğinde kalıcı olmaktan oldukça uzak yapıtlarının*[217] edebi değerinden şüpheye mi düşmüştür? Bütün bu sebepler verdiği kararda belirleyici olmuş olabilir, ama Zweig'ın daha gençlik yıllarında bile düzenli tekrarlayan *iç sıkıntılarından şikayetçi* olduğu unutulmamalıdır: *Benim psikolojik bunalımlarımın hiçbir gerçek nedeni yok.*[218] Savaşın korkunçluğunun, Hitler Almanya'sının ve onun müttefiklerinin tehdit edici başarılarıyla ilgili haberlerin etkisiyle, zaten karamsar olan ruh hali, derin bir ümitsizlik içine düşmüştür. Ama onun için en büyük felaket, son yıllarda *insanlığa olan inancını*[219] yitirmiş

1942 tarihli biyografinin, ölümünden sonra yayımlanan ilk baskısının, koruyucu kapağı.

olmasıdır. İdealist, insan merkezli hümanizminin, tarihin akışıyla ve İkinci Dünya Savaşı'nda yaşanan olaylarla çürütüldüğünü anlamak zorunda kalmasıdır. Cenneti yeryüzünde kurma düşü ve özgür bireylerin uluslar üstünde oluşturacakları topluluk içinde, bizzat kendi kaderlerini tayin edip böylelikle tanrılarla eşit olacak insanlara ilişkin rüyası bir yanılsamadan öteye geçememiştir. Yarattığı edebi kişiler, özellikle de uzunöykülerinde intiharı düşünür veya gerçekten intihar ederler. Bu varoluşsal kriz içinde, sınırlamalardan tam özgürlüğe giden yolda elinde tutmak istediği çözümü anımsamıştır. Yapıtlarındaki kişilerin birçoğu, özellikle de uzunöyklerindekiler yaşamlarına son vermeyi düşünürler veya gerçekten kendilerini öldürürler. Hassas kişilikleri nedeniyle ruhsal yönden tehdit altındadırlar ve kendilerini yaşama sıkı sıkıya bağlı hissetmezler. Hiçbir şeyden haberi olmayan tutkuyla sevdiği kontes Ostrowska onun için ulaşılmaz olduğundan, garson François kendini trenin altına atar *(Ormanın Üzerindeki Yıldız; Der Stern über dem Walde). Mürebbiyeler* başlıklı uzunöyküsünde, mürebbiye, ailenin yeğeninden hamile kalıp işinden de olunca intihar eder. *Der Flüchtling, Episode vom Genfer See* (Mülteci. Leman Gölü Epizotu) öyküsündeki Rus asker, özlediği vatanına geri dönmek istediği için gölün kıyısına geçmek ister. Kimse ona yardım etmek istemeyince, o da kendisini suya atar. *Amok Koşucusu*'ndaki doktor da, boğularak ölür. Bir bayan hastasının ölümünden sorumlu olmasının üstesinden gelemez. Hizmetçi kız Crescentia Finkenhuber, çok sevdiği evin efendisi onu işten çıkarmak isteyince kendini öldürür *(Leporella). Vierundzwanzig Stunden aus dem Leben einer Frau* (Bir Kadının Yirmi Dört Saati) başlıklı uzunöyküsündeki Mrs.C. kocasının ölümünden sonra yaşamından bezmiştir, sevgisi sayesinde kumar tutkusundan vazgeçirmek istediği genç kumarbaz kendini Monte Carlo'da vurur. Kleist'ın intiharını Zweig, biyografik denemesi *Kendileri İle Savaşanlar*'da coşkulu sözler ve içten duygularla olağanüstü özgürce bir eylem olarak değerlendirir, romanı *Merhamet*'te felçli kız, teğmenin kendisini sevmediğini öğrenince, kendini kuleden aşağıya atar. Knut Beck'in, yazarın geride bıraktığı yapıtlar arasında bulduğu ve yazarın mevcut notları nedeniyle de düzeltme gereği duyduğu Zweig'ın frag-

man romanı *Rausch der Verwandlung* (Değişim Rüzgârı)'nda, Christine ve Ferdinand, son olarak ümitsiz bir eyleme, posta paralarını zimmetlerine geçirmeye karar vermeden önce, yaşam şartları savaş sonrası dönemde çok kötüleştiği için intihar etmeyi düşünürler. Tüm bu intihar adaylarının hemen hepsinde kişiler, arkalarında herhangi bir dünya görüşüne ya da dinsel bir kuşkuya yer vermeksizin ölümü seçerler. Dinsel bir inançta tutunamazlar. Sadece, *Bir Kadının Yirmi Dört Saati* başlıklı uzunöyküsündeki Polonyalı soylu adam, Katolik-Hıristiyan dinine inanır ama kilisede ettiği yemini tutamaz: Ölünceye kadar kumar oynamaya devam eder.

Zweig'ın düzyazılarındaki anlatı kişileri arasında, *Bir Yüreğin Çöküşü* isimli öyküdeki yaşlı Yahudi Salomonsohn'un, özel bir yeri vardır. Sevgili kızının düşüncesizliğinden ümitsizliğe düşen Salomonsohn ölür. Ölümünden kısa bir süre önce ona huzur veren, atalarının dinine döner: *Çok nadir rastlanan ve bütün kent için çok şaşırtıcı olan şey şudur: Hiçbir zaman inananlar sınıfına ait olmayan yaşlı adam, birdenbire dindar kesilir. Her şeye karşı ilgisiz olmasına, ne yemek saatlerinde ne de randevularında hiçbir zaman dakik olmamasına rağmen, istenilen saatte mabede gitmeyi asla ihmal etmez: Orada, başında siyah ipek başlığı, omuzlarında dua cübbesiyle bir zamanlar babasının yaptığı gibi, her zaman aynı yerde durur, ilahi okuyarak kafasını sağa sola sallardı.*[220]

Stefan Zweig'ın kendisinin, Ortodoks-Yahudi diniyle bir ilişkisi olmamıştır. 1 Ekim 1941 tarihinde kendisinden Yom Kippur'la ilgili bir okuma yapması istendiğinde, haham Dr. Lemle'ye, özür dileyerek *ben de – birçok Avusturyalı gibi – inanç konusunda çok rahat yetiştirildiğimi, gerçekten inançlı bir topluluk içinde güvensizlik duyguma hakim olamayacağımı*[221] şeklindeki mahcubiyetini belirttiği bir mektup yazmıştır. Bu yüzden de dinî ayine katılmamakla sorumluluğunu yerine getirdiğini düşünmüştür. Aslında Zweig'ın metafizik sorulara karşı hiç ilgi duymamıştır: *Ben metafizikle ilgili merakı olmayan biriyim, tamamen bugüne demir atmışım.*[222] Dinin yanılsama yoluyla, arzuların yerine getirildiği bir model olduğunu düşünen Freud gibi o da, yoksun kalmanın, acı çekmenin ve hastalıkların, dinle ilgili tasarımların kökü olduğuna inanmıştı.

Öncelikle hastalık, *hastaya soru sormayı, düşünmeyi, dua etmeyi, boşluğa yönelttiği ürkütücü bakışına son vermeyi ve korkusunu aktaracağı bir varlık bulmayı öğretir. İlk olarak, din duygusunu, Tanrı düşüncesini insana var ettiren şey, acı duymaktır.*[223]

Onun dini insana inanmaktı. İnsana yakışır iyimser düşüncelerle inşa ettiği *Düşlerdeki Saray* yıkıntıların arasında kalınca, Stefan Zweig en son barınağı olan ölüme sığınmıştır.

1881 28 Kasım günü Stefan Zweig, Bohemyalı tekstil fabrikatörü Moritz Zweig (1845-1926) ve eşi Ida'nın, kızlık soyadı Brettauer (1854-1938), ikinci oğlu olarak Viyana'da, Schottenring 14 adresinde doğar.

1887-1892 Werdertorgasse'deki ilkokula başlar

1892-1900 Maximilian Lisesi (daha sonra Wasa Lisesi)

1900 Viyana Üniversitesi'nde yüksek öğrenim (felsefe ve edebiyat bilimi)

1901 İlk kitabının yayımlanışı: *Gümüş Teller,* Şiirler (Schuster & Löffler Yayınevi, Berlin)

1902 Viyana'da "Neue Freie Presse"yle yıllarca sürecek işbirliğinin başlangıcı. Theodor Herzl ile tanışma. "Paul Verlaine'in Şiirleri: En İyi Çeviriler Antolojisi"nin yayımlanışı (Schuster & Löffler, Berlin). Baudelaire'in "Şiir ve Düzyazı Formunda Şiirler"i ("Gedichte in Vers und Prosa"), (Zweig ve Camill Hoffmann tarafından çevrilmiştir) Zweig'ın bir giriş yazısıyla Leipzig'de Hermann Seemann Nachf.'de yayımlanmıştır.
Yaz aylarında Belçika'ya yolculuk, Émile Verhaeren'le ilk karşılaşma

1902/03 Berlin'de bir sömestr. Edebiyat çevresi "Gelenler"le yakınlık

1903 "E.M. Lilien, Eserleri" ("E.M. Lilien, sein Werk") adlı kitabın giriş bölümü, Schuster & Löffler, Berlin. Paris'e ve Bretagne'ye yapılan yolculuklar

1904 Üniversite öğrenimini *Hippolyte Taine'nin Felsefesi* başlıklı doktora tezi ile tamamlar.
İlk uzunöyküsü *Erika Ewald'in Aşkı* (Egon Fleischel, Berlin). Zweig'ın çevirisiyle Verhaeren'in

"Seçilmiş Şiirler"i ("Ausgewählte Gedichte") Berlin'de Schuster & Löffler Yayınevi'nden çıkar. Paris'e ve Londra'ya yapılan yolculuklar

1905 *Paul Verlaine* monografisi (Schuster & Löffler, Berlin)

1906 *Erken Dönem Çelenkleri*, Leipzig'de İnsel Yayınevi'nden çıkar. İngiltere'de geçirilen dört ay "William Blake'in İlerici Sanat Felsefesi. İngilizcesi Archibald B. G. Russel. Almancası Stefan Zweig" ("Die visionäre Kunstphilosophie des William Blake") (Julius Zeitler Yayınevi, Leipzig)

1907 Kochgasse 8, Viyana adresine, ilk kez kendine ait bir daireye taşınma, şiir formunda yazılmış tiyatro oyunu *Tersites* ve "Rimbaud: Yaşamı ve Edebiyatı" (Karl Klammer'in çevirisi, Zweig'ın giriş yazısıyla) Leipzig'de İnsel Yayınevi'nden çıkar.

1908 "Balzac. Eserlerinden Yola Çıkarak Dünya Görüşü" isimli kitap Zweig tarafından hazırlanıp giriş bölümü yazılır, Stuttgart'ta Robert Lutz Yaymevi'nden çıkar. 26 Kasım günü *Tersites* oyunu Dresden ve Kassel'da ilk kez sahnelenir.

1908/09 Kasım: Seylan'a, Gwalior'a, Kalküta'ya, Benares'e, Rangun'a ve Hindistan'ın iç bölgelerine yaptığı aylar süren yolculuklar

1910 *Émile Verhaeren* monografisi ve yazarın iki yapıtının çevirisi: "Seçilmiş Şiirler" ve "Üç Oyun" Leipzig, İnsel Yaymevi'nden çıkar. Aynı yayınevinde basılan Dickens'ın toplu yapıtlarına *Dickens* başlıklı bir giriş bölümü yazar.

1911 Amerika yolculuğu: New York, Kanada, Panama Kanalı, Küba, Porto Riko.*İlk Deneyim. Çocukluk Ülkesinden Dört Öykü* ve Verhaeren'in "Yaşama Övgü Şiirleri" adlı yapıtının çevirisi İnsel Yaymevi'nden çıkar.

1912 Zweig, Verhaeren adına konferanslar düzenler ve ona Hamburg, Berlin, Viyana ve Münih yolculuklarında eşlik eder.

5 Mayıs: Bir perdelik oyun *Dönüşmüş Komedyen*, Breslau Lobe Tiyatro'sunda ilk kez sahnelenir.

26 Ekim: *Deniz Kenarındaki Ev*'in Viyana Burg Tiyatrosu'nda ilk sahnelenişi.

Friderike von Winternitz'le (1882-1971) tanışma

1913 *Dönüşmüş Komedyen*, Verhaeren'in "Rubens" çevirileri ve *Yanan Sır* noveli İnsel Yayınevi'nden çıkar.

1914 Émile Verhaeren'i görmek üzere Belçika'ya yapılan yolculuk. Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması üzerine Viyana'ya dönüş. 1 Aralıktan itibaren Savunma Bakanlığı'nın arşivinde çalıştırılmak üzere yapılan celp

Yabancı Ülkelerdeki Dostlara başlıklı açık mektup

1915 Kısa bir süre önce kurtarılan Galiçya'ya temmuz ayında yapılan bir iş gezisi

1916 Friderike ile Rodaun yakınlarındaki Kalksburg'a taşınma

1916/17 Savaş karşıtı bir konusu olan *Jeremias* adlı oyun İnsel Yayınevi'nden çıkar. 5 Kasımda Zweig, İsviçre'de bir konferans vermek için savaş arşivindeki görevinden iki ay izin alır. Friderike ile Zürich Şehir Tiyatrosu'nda *Jeremias*'ın sahne provalarını izler. Leman Gölü kenarında Villeneuve'de ve Kızıl Haç'ın Cenevre merkezinde Romain Rolland'ı ziyaret eder.

1917/18 Hermann Hesse, Fritz von Unruh, James Joyce, Ferruccio Busoni ve Annette Kolb ile buluşma. Savaş karşıtı aydınlar ve sanatçılarla yakın dostluklar (Baudouin, Arcos, Jouve, Masereel). Rolland'ın tiyatro oyunu "Zaman Gelecek"i ("Die Zeit wird kommen") ve romanı "Clerambault"u çevirir.

1918 27 Şubat: *Jeremias* adlı oyunun Zürich Şehir Tiyatrosu'nda ilk sahnelenişi. Mart ayında Friderike ile Zürich gölü kenarındaki Rüschlikon'da Hotel Belvoir'e taşınma

25 Aralık: Hamburg'da *Bir Yaşam Söylencesi adlı* oyunun ilk sahnelenişi

1919 Mart: Avusturya'ya dönüş ve Salzburg'da Kapuzinerberg'deki eve taşınma. Rousseaus'nun "Emil ya da Eğitim" adlı eserinin Zweig'ın giriş yazısı ve çeviri düzeltisiyle Potsdam'da Kippenhauer tarafından yayımlanışı

1920 Viyana belediyesinde Friderike von Winternitz ile evlilik. Daha sonra İnsel Yayınevi'nden çıkan yapıtları: *Marceline Desbordes-Valmore* (biyografik taslak), Masereel'in ahşap oymalarının illustrasyon olarak kullanıldığı *Zorlama* isimli öykü, denemeler:*Dünya Fikir Mimarları* dizisinin ilk bölümü olarak *Üç Büyük Usta* (Balzac, Dickens, Dostoyevski)

1921 *Romain Rolland, Kişiliği* ve *Eserleri (Romain Rolland. Der Mann und das Werk)* başlıklı biyografi (Rütten & Loening, Frankfurt a.M.)
Dostoyevski: Toplu Romanlar ve Uzunöyküler, Stefan Zweig'ın giriş yazısıyla (İnsel Yayınevi)

1922 *Amok Koşucusu. Bir Acının Öyküleri* (İnsel Yayınevi). "Paul Verlaine. Toplu Eserleri, yayıma hazırlayan Stefan Zweig" (İnsel Yayınevi). Söylence: *Ölümsüz Kardeşin Gözleri* (İnsel Kitaplık No. 349)

1923 Monografi: *Frans Masereel. Kişiliği ve Heykeltıraşlığı (Frans Masereel. Der Mann und Bildner;* Arthur Hollitscher'in katkılarıyla, Axel Juncker Yayınevi, Berlin). "Sainte- Beuve; Edebi Portreler", 2 cilt, Stefan Zweig tarafından yayıma hazırlanıp, giriş yazısı yazılır (Frankfurter Verlagsanstalt, Frankfurt a.M.)

1924 *Toplu Şiirler (Die gesammelten Gedichte,* İnsel Yayınevi); Chateaubriand'ın "Romantik Öyküler"ine (Rikola Yayınevi, Viyana-Leipzig-München) giriş yazısı

1925 Renan'ın "Gençlik Anıları"na (Frankfurter Verlagsanstalt) giriş yazısı. *Kendileri ile Savaşanlar* (Hölderlin, Kleist, Nietzsche), *Dünya Fikir Mimarları* dizisinin ikinci bölümü olarak İnsel Yayınevi'nden çıkar.

1926 Ben Johnson'ın "Valpone" adlı komedisini aslına bağlı kalmadan yeniden yorumlar (Kiepenheuer, Potsdam). Zürich'te Rotapfel yayınevine, Zweig, Gorki ve Duhamel ile birlikte "Liber amicorum Romain Rolland"ı yayımlatır.
6 Kasım günü: *Valpone*'nun Viyana Burg Tiyatrosu'nda ilk sahnelenişi

1927 20 Şubat: Münih Devlet Tiyatrosu'nda *Rilke'ye Veda (Abschied von Rilke)* başlıklı anma konuşması. *Karışık Duygular* başlıklı uzunöyküsü (İnsel Yayınevi). *Yıldızın Parladığı Anlar. Beş Tarihsel Minyatür* (İnsel Kitaplık No. 165)

1928 *Dünya Fikir Mimarları* dizisinin üçüncü cildi olarak *Kendi Hayatının Şiirini Yazanlar* (Casanova, Stendal, Tolstoy) İnsel Yayınevi'nden çıkar. Eylül ayında Tolstoy'un yüzüncü doğum günü nedeniyle Sovyetler Birliği'ne yapılan yolculuk

1929 *Fouché. Bir Politikacının Portresi; Yoksulun Kuzusu (*trajik komedi); *Küçük Tarihçe (Kleine Chronik,* dört öykü), hepsi İnsel Yayınevi'nden çıkar. Viyana Burg Tiyatrosu'nda yapılan cenaze töreni nedeniyle Hugo von Hofmannsthal'i anma konuşması

1930 Friderike ile birlikte Capo di Sorrento'da, Maxim Gorki'yi ziyaret.
15 Mart: *Yoksul'un Kuzusu*'nun Breslau, Hannover, Lübeck, Prag kentlerinde ilk kez sahnelenişi; 12 Nisanda da Viyana Burg Tiyatrosu'nda. İncil'den alınmış bir söylence *Rahel Tanrıdan Hakkını İstiyor (Rahel rechtet mit Gott;* bibliophile Ausgabe, Berlin)

1931 Fransa'ya yolculuk, Cap d'antibes'de Joseph Roth'la buluşma. İnsel Yayınevi'nden çıkan yayımlar: *Ruh Sayesinde İyileşme (Die Heilung durch den Geist;* Mesmer, Mary Baker-Eddy, Freud Üzerine Denemeler); *Seçilmiş Şiirler (Ausgewählte Gedichte)*

1932 Paris'te ikamet, Floransa ve Milano'da verilen konferanslar. *Suskun Kadın*'ın librettosu üzerine

çalışma. *Marie Antoinette. Sıradan Bir Karakterin Portresi.* Biyografi İnsel Yayınevi)

1933 Nasyonal sosyalistlerin kitap yakma eylemi, Zweig'ın yapıtları da yakılır. 20 Ekimden sonra Londra'da daha uzun süre kalmaya başlar.

1934 Viyana'da sosyalistler ve Yurt Savunma Birlikleri arasındaki çatışmalar. Kapuzinerberg'deki eve baskın yapılıp silah aranması. Bu olay Zweig'ın ülkesini terk etmesine neden olur, ailesini yanma almadan kesin olarak Londra'ya yerleşir. *Rotterdam'lı Erasmus'un Zaferi ve Trajedisi* Viyana'da Herbert Reichner Yayınevi'nden çıkar. Sekreteri Lotte Altmann'la İskoçya'ya yolculuk: Maria Stuart hakkında yazılacak özyaşam öyküsü için ön çalışmalar

1935 Pirandello'nun oyunu "Non si sa come"nin çevirisi (Reichner Yayınevi).
24 Haziranda, Dresden'de "Suskun Kadın" adlı operetin ilk sahnelenişi (besteci: Richard Strauss, libretto: Stefan Zweig). Özyaşam öyküsü *Maria Stuart* Reichner'den (Viyana) çıkar.

1936 Londra'da yeni daire, Hallam Street 49. *Calvin'e Karşı Castellio ya da Zorbalığa Karşı Özgür Düşünce* (Reichner). Ağustos ayında Brezilya'ya yapılan ilk yolculuk, görkemli karşılanma; sonra Buenos Aires'te yapılacak PEN kongresi için Arjantin'e yolculuk

1937 *İnsanlarla, Kitaplarla ve Kentlerle Tanışma (Begegnungen mit Menschen, Büchern, Städten)* (Makaleler ve Anılar) ve *Gömülmüş Şamdan* söylence Reichner tarafından yayımlanır. Salzburg'daki evin satılması; Friderike'den kesin ayrılma

1938 Lotte Altmann'la Portekiz yolculuğu: Yazacağı Macellan biyografisinin ön çalışmaları. Aynı yıl, *Macellan. Kişiliği ve Başarısı* (Reichner). Aralık sonu Friderike'den boşanma. Avusturya'nın Almanya ile "Birleşme"si. Zweig İngiliz vatandaşı olmak için başvuruda bulunur.

1939 *Merhamet* adlı roman İngilizce olarak Londra'da Cassells yayınevinden "Beware of Pity" başlığı ile çıkar, Almancası ise Amsterdam'da Albert de Lange'dan, Stockholm'de Bermann Fischer Yayınevi'nden çıkar. Temmuz ayında Bath'de kendi evine taşınma; Lotte Altmann'la evlilik
26 Eylül: Londra'da *Sigmund Freud'un Mezarının Başında Konuşma (Worte am Sarge Sigmund Freuds)*

1940 Paris'te verilen konferans: *Dünün Viyana'sı (Das Wien von gestern)*; Temmuz ayında Lotte ile birlikte New York'a, oradan da konferans vermek üzere Brezilya, Arjantin, Uruguay'a yapılan yolculuklar. Aralık ayında New York'a dönüş

1941 New Haven'da daire, *Amerigo-Tarihi Bir Yanılgının Öyküsü* üzerine çalışma (1944'te Stockholm'de Bermann Fischer'den çıkar). *Brezilya (Geleceğin Ülkesi),* Almancası Bermann Fischer'den, İngilizcesi ise New York'ta Viking tarafından yayımlanır. Portekizcesi, İspanyolcası, İsveççesi, Fransızcası da basılır. Petropolis'e taşınma. Zweig orada *Satranç*'ı yazar, *Montaigne* üzerine çalışmaya başlar ve kendi özyaşam öyküsü *Dünün Dünyası. Bir Avrupalının Anılar*'nı bitirir.

1942 22 Şubatta Lotte Zweig'la intihar. Devlet töreni ile Petropolis mezarlığında yapılan cenaze töreni.

Maxim Gorki

Sanıyorum, ondan önce başka hiç kimse, böylesine etkili, böylesine şaşırtıcı bir yumuşaklıkla insana sevgiyi anlatmadı.

Stefan Zweig öykülerinin Rusça baskısına önsöz (1927)

Friderike Zweig

Senin yapıtların senin sadece üçte birin kadardır.

Stefan Zweig'a yazdığı mektup (Temmuz 1930)

Sigmund Freud

Yapıtlarınız içinde severek okuduğum *Jeremias* ve *Karışık Duygular*'da üstün güçlere sahip insanın iç dünyasının derinliğini nasıl zevkle okuduğumu, bazı antik heykellerin gövdelerini saran şeffaf elbiseler gibi düşünceye şekil veren ustalıklı dilinize nasıl hayran olduğumu size söylemek... benim için bir gereksinim.

Stefan Zweig'a yazdığı mektup (1931)

Thomas Mann

Dünya çapında ünlü olmayı hak etmişti ve bu çok yetenekli insanın, dönemin ağır baskısı altında psikolojik yönden direnme gücünün kırılmış olması üzücü bir şey. Onda beğendiğim şey, tarihsel dönem ve kişilikleri anlatma yeteneğidir.

Stefan Zweig'ı anma konuşması, "Aufbau", New York (27 Şubat 1942)

Hermann Hesse

Ayrıca ben, ne edebi yapıtlarını, ne de diğer birçok kitabını aktüel yazılardan daha değerli görmüyorum: Dünya görüşünü ayrı tutarsak, dergilerde çıkan iyi ve özenli sanat-kültür yazılarından daha iyi olması gereken yapıtlarında hiçbir şey bulamıyorum.

Felix Lützkendorf'a yazdığı mektup (Ağustos 1947)

Arnold Zweig

Avusturya burjuva toplumunun, Hitler'in bu kurbanından, yaşamına son veren sanatçı Stefan Zweig'dan daha zarif bir temsilcisi, yeteneklerini, zayıflıklarını, çekiciliğini ve ümitsizliğini daha iyi anlatan bir yazarı olmadı hiç.

"Über Schriftsteller" (1967)

Hermann Kesten

Zweig'ın otobiyografisinin okuyucusu, yazarın renksiz bir insan olduğunu düşünebilir. Aksine o, sıra dışı, zor bir insan, huysuz ama ilginç, meraklı ve kurnaz, hep düşünceli, hesabını kitabını bilen, duyarlı, yardımsever fakat soğuk, eğlendirici ama çelişkileri çok, davranışlarıyla büyük burjuva, konuşmalarıyla sıradan biri, eğlenceli ve çalışkan, her zaman düşünceleriyle ilgi çeken, yüzeysel ama psikolojiyle ilgili tüm konularda bilgili, çabuk heyecanlanıp çabuk yorulan biri...

"Meine Freunde, die Poeten" (1980)

Volker Michels

Stefan Zweig, tüm partilerin politik ilkelerini içeren programlarını, insanların yararına partiler üstü tutumu ile küçümseyen, baskı altına alınmış, şiddete maruz kalmış... insanları her yerde söz ve de eylemle... savunan bir mücadele insanı.

Sonsöz: "Stefan Zweig. Leben und Werk im Bild" (1981)

Max von der Grün

Stefan Zweig'ın tarafsızlık ve ödün vermeyen pasifizm gibi Yahudi özelliklerinin nasıl da derinlere kök saldığı, etkili bir biçimde kitaplarında ve öncelikle de, bugün benim için hâlâ Alman dilinin en trajik öyküleri olan "Söylenceler"de ifadesini bulur.

Sonsöz "Das Stefan Zweig Buch" (1981)

Donald G. Daviau

Güçlü zıtlıkları vurgulayan, farklı anlatım tarzıyla ilgi uyandıran sezgisi ile yazan usta bir anlatıcıydı. Coşku uyandırmayı ve okuyucunun duygularına dolaysız olarak seslenen, onu sürükleyen ve büyüleyen dramatik efektleri severdi... Biçim ya da dil arayışına gerek duymadan dünyaca ün kazanmıştı.

"Die Freundschaft zwischen Stefan Zweig und Paul Zech" (1986)

Stefan Zweig'ın yazılarının toplu baskısı elde mevcut değildir. Alıntılar – eğer aksi belirtilmemişse – şimdiye dek (1987 baskıları) Fischer Taschenbuch Yayınevi'nden çıkan yapıtlardan yapılmıştır. Aşağıdaki kısaltmalar kullanılmıştır:

BF Stefan Zweig: Briefe an Freunde. Hg. v. Richard Friedenthal. Frankfurt a.M. 1984

BI Prater, Donald A., und Volker Michels: Stefan Zweig. Leben und Werk im Bild.Frankfurt a.M. 1981

BW Stefan Zweig, Friderike Zweig: Unrast der Liebe. Ihr Leben und ihre Zeit im Spiegel ihres Briefwechsels. Hg. v. Petra Eisele. Bern-München 1981

PR Prater, Donald A.: Stefan Zweig. Das Leben eines Ungeduldigen. München-Wien 1981

SO Sonnenfeld, Marion (ed.): Stefan Zweig. The World of Yesterday's Humanist Today. Proceedings of the Stefan Zweig Symposium. State University of New York 1983

SZI Daviau, Donald G., und Harvey J. Dunkle (ed.): Modern Austrian Literature. Journal of the International Research Association. Special Stefan Zweig Issue. University of California at Riverside. Vol. 14, Nos 3/4, 1981

TA Stefan Zweig: *Tagebücher*. Hg. v. Knut Beck. Gesammelte Werke in Einzelbänden. Frankfurt a.M. 1984

WVG Stefan Zweig:*Die Welt von Gestern. Erinnerungen eines Europäers.* Frankfurt a.M. 1986

1 Bkz. PR, S. 452; BI, S. 320
2 Jacob, Heinrich Eduard: Aus den Polizeiakten von Petropolis. BW, S.297 f
3 WVG, S. 367 f
4 Klawiter, Zweig'ın çeşitli yapıtlarını baskı ve çeviri sayılarına göre guruplandırmıştır. En başta tahmin edileceği gibi *Yıldızın Parladığı Anlar* geliyor. (62 baskı, 1965'ten beri 30 baskı, 35 kez çevirisi yapılmış, 1965'ten beri 18 kez çevrilmiş; bunu *Fouché, Maria Stuart, Macellan, Marie Antoinette, Satranç, Amok Koşucusu, Tanınmayan Bir Kadının Mektubu, Fantastik gece, Gömülmüş Şamdan, Görünmeyen Koleksiyon* izliyor. Bkz. Klawiter, Randolph J.: The State of Stefan Zweig Reserch. An Update, SO, S. 324-340
5 Mann, Thomas: Stefan Zweig. Zum zehnten Todestag 1952. In: Hanns Arens, Der große Europäer Stefan Zweig. Frankfurt a.M. 1981. S. 187 f
6 Bauer, Arnold: Stefan Zweig. Berlin 1961. S. 67
7 Scheuer, Helmut: Biographie. Studien zur Funktion und zum Wandel einer literarischen Gattung vom 18. Jahrhundert bis zur Gegenwart. Stuttgart 1979. S. 181 f
8 Jakob Wassermann. In: Europäisches Erbe. Frankfurt a.M. 1982. S. 164
9 WVG, S. 363
10 Alıntı PR, S. 9
11 Bkz. Jonas, Klaus W.: Stefan Zweig und Thomas Mann: Versuch einer Dokumentation. In: SZI, S. 99
12 PR, S. 291
13 BI, S. 23
14 WVG, S. 19
15 WVG, S. 20 f
16 TA, S. 242 f
17 PR, S. 20 f
18 WVG, S. 24
19 WVG, S. 52
20 WVG, S. 50
21 BI, S. 33
22 WVG, S. 59
23 WVG, S. 60
24 WVG, S. 62
25 WVG, S. 63
26 Hugo von Hofmannsthal. Gedächtnisrede zur Trauerfeier im Wiener Burgtheater. In: Das Geheimnis des künstlerischen Schaffens. Frankfurt a.M. 1986. S. 198 f
27 WVG, S. 66 f

28 *Das Wien von gestern.* In: *Länder, Städte, Landschaften.* Frankfurt
29 Briefe an Otto Heuschele, Salzburg am 10. Dezember 1930, in: BF, S. 210 f
30 PR, S. 235 f
31 Scheible, Hartmut: Literarischer Jugendstil in Wien. München-Zürich 1984. S. 18 f
32 WVG, S. 80
33 WVG, S. 82
34 Arendt, Hannah: Juden in der Welt von Gestern. Sechs Essays. Heidelberg 1948. S. 116
35 Pazi, Margarita: Stefan Zweig. Europäer und Jude. In: SZI, S. 293
36 WVG, S. 320
37 WVG, S. 376
38 WVG, S. 441
39 Leppmann, Wolfgang: Gerhart Hauptmann. Leben, Werk und Zeit. Bern-München- Wien 1986. S. 360
40 Strelka, Joseph: Stefan Zweig. Freier Geist der Menschlichkeit. Wien 1981. S. 10
41 WVG, S. 84
42 *Das Wien von gestern,* belirtilen yerde., S. 84
43 WVG, S. 19
44 Bkz. Zweigs Briefe an Max Herrmann Neiße vom 18. Mai 1940, in: BF, S. 312; Brief an Berthold Viertel vom 28. Oktober 1941, in: BF, S. 336; Brief an Paul Zech vom 5. Juni 1941, in: Stefan Zweig, Paul Zech. Briefe 1910-1942. Hg. v. Donald G. Daviau. Frankfurt a.M. 1986. S. 111
45 Bkz. Iggers, Georg: Introductory Observations on Stefan Zweigs World of Yesterday. In: SO, S. 4
46 Kesten, Hermann: Stefan Zweig, der Freund. In: Arens (Hg.), belirtilen yerde, S. 88
47 PR, S. 30
48 WVG, S. 128. Herzl ile karşılaşmasını Zweig şu yapıtında da anlatmaktadır: *Erinnerung an Theodor Herzl.* İlk kez *König der Juden* başlığı altında: "Theodor Herzl. A. Memorial". Ed. Meyer W. Weisgal. New York 1929. Daha sonraki baskısı: Stefan Zweig, *Menschen und Schicksale. Frankfurt a.M. 1985. S. 213-220*
49 WVG, S. 129
50 WVG, S. 134
51 Rilke, Rainer Maria: Briefe aus den Jahren 1906-1907. Leipzig 1930. S. 188 f
52 WVG, S. 143
53 Brief an Hermann Hesse, Wien, '. Februar 1903, in: BF, S.6
54 Brief an Hermann Hesse, Wien, 2 März 1903, in: BF, S. 7
55 WVG, S. 144

56 Zohn, Harry: Stefan Zweig und Émile Verhaeren. In: Erich Fitzbauer (Hg.), Stefan Zweig. Spiegelungen einer schöpferischen Persönlichkeit. Wien 1959. S. 30
57 *Erinnerungen an Émile.Verhaeren.* In*: Menschen und Schicksale*, belirtilen yerde. S. 165
58 Aynı yapıt: S. 148
59 Aynı yapıt: S. 175
60 Brief an Richard Dehmel, Wien 13. Januar 1910, in: BF, S. 21
61 Müller-Einigen, Hans: Jugend in Wien, Alıntı: BI, S. 46
62 *Die Philosophie des Hippolyte Taine.* Phil. Diss. (Masch.), Wien, 7. April 1904
63 *Der Amokläufer.* Erzählungen. *Gesammelte Werke in Einzälbänden.* Hg. v. Knut Beck. Frankfurt a.M. 1984. S. 77
64 Brief an Friderike Zweig. Palast Hotel, Hamburg 29/X (1919), in: BW, S. 102
65 WVG, S. 152 f
66 WVG, S. 189
67 Braun, Felix: Das Licht der Welt. Geschichte eines Versuches als Dichter zu leben. Wien 1949. S. 457
68 Aynı yapıt: S. 458
69 PR, S. 61
70 WVG, S. 202
71 WVG, S. 208
72 *Benares: Die Stadt der tausend Tempel.* İlk basım: Neue Freie Presse, Wien, 23. März 1909, sonraki basım: In: *Länder, Städte, Landschaften,* belirtilen yerde. S. 60
73 *Gwalior.* İlk kez *Gwalior, die indische Residenz* başlığı ile: In: Berliner Tageblatt, 20. März 1909, sonraki basım: In: *Länder, Städte, Landschaften*, belirtilen yerde. S. 68
74 *Der Rhythmus von New York.* İlk basım: Dresdener Anzeiger, 7. Dezember 1913, sonraki basım: *Länder, Städte, Landschaften*, belirtilen yerde. S. 19
75 *Die Stunde zwischen zwei Ozeanen. Der Panamakanal vor seiner Beendigung 1912.* İlk basımı: *Die Stunde zwischen zwei Ozeanen – der Panama-Kanal*: In: Neue Freie Presse, Wien, 6. Juli 1911, sonraki basım: *Länder, Städte, Landschaften,* belirtilen yerde. S. 14
76 Aynı yapıt: S. 12
77 *Die Philosophie des Hippolyte Taine*, belirtilen yerde. S.2
78 WVG, S. 235
79 *Das Geheimnis des künstlerischen Schaffens.* In: Das Geheimnis des künstlerischen Schaffens, Frankfurt a.M. 1986. S. 227
80 *Romain Rolland. Der Mann und das Werk.* Frankfurt a.M. 1921 S. 259
81 *Émile Verhaeren.* Leipzig 1913. S. 16

82 *Romain Rolland,* bellirtilen yerde. S. 259
83 Émile Verhaeren, belirtilen yerde. S. 180
84 Zweig, Friderike: Stefan Zweig. Wie ich ihn erlebte. Berlin 1948. S. 42
85 TA, S. 15
86 TA, S. 41
87 TA, S. 17
88 TA, S. 68
89 *Erinnerungen an Émile Verhaeren.*Wien 1917. In: *Menschen und Schicksale,* belirtilen yerde, S. 193
90 *Die Gärten im Kriege.* In: *Länder, Städte, Landschaften*, belirtilen yerde. S. 142
91 Brief an Eberhard Buschbeck in Wien (Innsbruck, Anfang November 1912). In: George Trakl: Gedichte, Dramenfragmente, Briefe. Hg. v. Franz Fühmann. Wiesbaden 1983. S. 188
92 Franz Kafka: Tagebücher 1910-1923. Hg. v. Max Brod. Frankfurt a.M. 1951. S. 419 f
93 Bir kısmı basıldı: In: BI, S. 106
94 TA, S. 85
95 TA, S. 92
96 Brief an Kippenberg, tarihi yok (sonbahar 1914?), Zweig-Briefe im Deutschen Literaturarchiv Marbach. Alıntı: PR, S. 113
97 "Berliner Tageblatt" Jg. 43 vom 29. September 1914. Sonraki baskı: In: Erwin Rieger, Stefan Zweig. Der Mann und das Werk. Berlin 1928. S. 65 f
98 Rolland, Romain: Zwischen den Völkern. Stuttgart 1954. S. 46
99 TA, S. 203 f. Bkz. WVG, S. 286 f
100 TA, S. 155
101 Steiman, Lionel B.: The Eclipse of Humanism: Zweig Between the Wars. In: SZI, S. 135
102 *Der Zwang. Eine Novelle.* Mit sechs Holzschnitten von Frans Masereel. Leipzig 1920. S. 58
103 *Der Turm zu Babel.* In: Europäisches Erbe, belirtilen yerde. S. 219
104 WVG, S. 291
105 *Tersites. Jeremias.* Zwei Dramen. *Gesammelte Werke in Einzelbänden.* Hg. v. Knut Beck. Frankfurt a.M. 1982. S. 327
106 Brief an Martin Buber, VIII. Kochgasse 8 Wien, 24.Januar 1917, in: BF, S. 68
107 Brief an Martin Buber, 8.Mai 1916, in: BF, S. 66
108 Carmely, Klara: The Ideal of Eternal Homelesness: Stefan Zweig and Judaism. In: SO, S. 114; Botstein, Leon: Stefan Zweig and the Illusion of the Jewish European. In: SO, S. 96 f
109 Brief an René Schickele vom 27.August 1934; Zweig-Briefe im Deutschen Literaturarchiv Marbach. Alıntı: PR, S. 318

110 "Journal de Genève" vom 22.September 1914. Bkz. *Romain Rolland. Der Mann und das Werk,* belirtilen yerde. S. 214 f
111 WVG, S. 304
112 TA, S. 271
113 *Das Herz Europas. Ein Besuch im Genfer Roten Kreuz.* İlk basım: "Neue Freie Presse", Wien, Dezember 1917. Sonraki basım: *Zeit und Welt.* Frankfurt a.M. 1982. S. 40
114 Rolland, Zwischen den Völkern. belirtilen yerde. Bd. II, S. 490 f
115 *Romain Rolland. Der Mann und das Werk,* belirtilen yerde. S. 259
116 Rolland, Zwischen den Völkern, belirtilen yerde. Bd. II, S. 487
117 Friedenswarte XX, 1918: Bkz. BI, S. 121
118 TA, S. 571
119 Brief an Friderike, Wels, 29.März 19, in: BW, S. 87
120 Brief an Friderike, Wien, April 1919, in: BW, S. 88
121 *Sinn und Schönheit der Autographen.* "Sunday Times"ın kitap sergisinde verilen konferans, Londra, 1935. Sonraki basımı: *Das Geheimnis des künstlerischen Schaffens,* belirtilen yerde. S. 218
122 *Die Heilung durch den Geist.* Frankfurt a.M. 1986. S. 288
123 Aynı yapıt: S. 393 f
124 Brief an Binding, BF, S. 191
125 *Verhaeren*, belirtilen yerde. S. 185 f
126 Romains, Jules: Stefan Zweig. Great European. New York 1941. S. 60 (Çeviriler kitabın yazarı tarafından yapılmıştır)
127 TA, S. 67
128 WVG, S. 362
129 *Sternstunden der Menschheit.* Zwölf historische Miniaturen. Frankfurt a.M. 1985. S. 8
130 *Die Philosophie des Hippolyte Taine.* Belirtilen yerde. S. 65
131 *Castellio gegen Calvin oder Ein Gewissen gegen die Gewalt.* Frankfurt a.M. 1985. S. 230
132 Aynı yapıt. S. 21
133 *Die Geschichte als Dichterin.* In: *Zeit und Welt.* Frankfurt a.M. 1982. S. 168 f
134 Steiman, Lionel B.: The Worm in the Rose: Historical Destiny and Individual Action in Stefan Zweig's Vision of History. In: SO, S. 138
135 Scheuer, Biographie. Belirtilen yerde. S. 152 f
136 *Joseph Fouché. Bildnis eines politischen Menschen.* Frankfurt a.M. 1986. S. 13
137 Aynı yapıt. S. 12
138 Brief an Emil Ludwig, Salzburg, 2.Mai 1928, in: BF, S. 193
139 WVG, S. 365 f
140 Zweig'ın sesi, 1933'te şiiri *Der Bildner'i* okuduğu radyo programında plağa alınmıştır. *("Die gesammelten Gedichte"* [1924] Stimmen der Dichter. Deutsche Autoren lesen aus ihren Werken: 1907-1977. Eine

Dokumentation des Zeit Magazin exklusiv, hg. v. Eckart Kleßmann, 1977

141 *Die moralische Entgiftung Europas.* Vortrag bei der Europatagung der Accademia di Roma 1932. In: *Zeit und Welt.* Belirtilen yerde. S. 103 f

142 *Der europäische Gedanke in seiner historischen Entwicklung.* Vortrag, gehalten 1932 in Florenz. In: *Zeit und Welt.* Belirtilen yerde. S. 130

143 *Reise nach Rußland.* İlk basım: "Neue Freie Presse", Wien, 23. Oktober, 26. Oktober, 28. Oktober 1928. Sonraki basım: *Länder, Städte, Landschaften.* Belirtilen yerde. S. 100

144 WVG, S. 376 f

145 *Reise nach Rußland.* Belirtilen yerde. S. 114

146 Brief an Friderike, Moskau 11. September (1928). Grand Hôtel, in, BF, S. 197

147 WVG, S. 385 f

148 Bauer, Walter: Der Europäer Stefan Zweig. In: Arens. Belirtilen yerde. S. 134 f

149 *Die Geschichte als Dichterin.* In: *Zeit und Welt.* Belirtilen yerde. S. 176

150 Zuckmayer, Carl: Als wär's ein Stück von mir. Horen der Freundschaft. Stuttgart-Hamburg 1966. S. 62

151 Brief an Joseph Roth (tarihi yok, tahminen Mayıs 1974), in: BF, S. 247

152 Mann, Klaus: Der Wendepunkt. München 1969. S. 249

153 Aynı yapıt. S. 267

154 Aynı yapıt. S. 266

155 Brief an Frans Masereel, Salzburg, Kapuzinerberg 5, am 15. April 1933, in: BF, S. 227

156 Brief an Thomas Mann, Salzburg, 18. April 1933, in: Klaus W. Jonas, Stefan Zweig und Thomas Mann: Versuch einer Dokumentation. In: SZI, S. 111

157 Brief an Hans Carossa, 11 Portland Place, London, 13. November 1933, in: BF, S. 238

158 BI, S. 214

159 WVG, S. 434

160 PR, S. 302

161 *Triumph und Tragik des Erasmus von Rotterdam.* Frankfurt a.M. 1985. S. 130

162 Aynı yapıt. S. 145 f

163 Lukács, Georg: The Historical Novel. Harmondsworth 1962. S. 320 f

164 *Triumph und Tragik des Erasmus von Rotterdam.* Belirtilen yerde. S. 106 f

165 Brief an Klaus Mann. Salzburg am 15. Mai 1933, in: BF, S. 228

166 *Triumph und Tragik des Erasmus von Rotterdam.* Belirtilen yerde. S. 103
167 Brief an Rudolf Kayser, London, 30. November 1933. In: Fitzbauer (Hg.), Stefan Zweig. Belirtilen yerde. S. 75
168 Brief an Joseph Roth (tarihi yok, tahminen sonbahar 1937), in: BF, S. 286
169 *Castellio gegen Calvin oder Ein Gewissen gegen die Gewalt.* Frankfurt a.M. 1985. S. 45
170 Aynı yapıt. S. 15
171 Brief Lion Feuchtwangers an Stefan Zweig vom 29. Mai 1936. Alıntı: Steiman. Belirtilen yerde. In: SO, S. 153
172 Kesten, Hermann: Stefan Zweig, der Freund. In: Arens. Belirtilen yerde. S. 93
173 Zweig, Friderike, Stefan Zweig. Wie ich ihn erlebte. Belirtilen yerde. S. 217
174 Brief an Lotte Altmann (tarihi yok, tahminen 1934), in: BF, S. 255
175 Zweig, Friderike, Stefan Zweig. Wie ich ihn erlebte. Belirtilen yerde. S. 220
176 BW, S. 229
177 Brief an Zweig, 24. Juni 1932, Hotel Verenahof, Baden, Schweiz. In: Richard Strauss, Stefan Zweig, Briefwechsel. Hg. v. Willi Schuh. Frankfurt a.M. 1957. S. 18
178 Arens, Hanns: Stefan Zweig. Sein Leben, sein Werk. Esslingen 1949. S. 213
179 Brief an Zweig vom 17. Juni 1935. In: Strauss, Zweig, Briefwechsel. Belirtilen yerde. S. 141
180 Aynı yapıt. S. 169 f
181 Brief an Gisella Selden-Goth, New York, Frühjahr 1940. In: Gisella Selden-Goth (Hg.), Stefan Zweig. Unbekannte Briefe aus der Emigration an eine Freundin. Wien-Stuttgart-Basel 1964. S. 66
182 BW, S. 149
183 *Der begrabene Leuchter.* In: *Legenden.* Stockholm 1948. S. 209
184 *Kleine Reise nach Brasilien.* In: Länder, Städte, Landschaften. Belirtilen yerde. S. 155
185 WVG, S. 451
186 TA, S. 393 f
187 TA, S. 404
188 TA, S. 406
189 Bkz. Dines, Alberto: Death in Paradise. Some Revelations About Stefan Zweig's Presence in Brazil. In: SO, S. 290
190 TA, S. 408 f
191 Brief an Friderike, Hotel Regina, Wien, 12. Mai 1937, in: BW, S. 253
192 Brief an René Schickele, 11 Portland Place, London, den 26. September 1934, in: BF, S. 159

193 *Fouché*. Belirtilen yerde. S. 106
194 WVG, S. 467 f
195 TA, S. 453
196 Brief an Richard Beer-Hofmann. The Wyndham Hotel, New York 11. Juli 1940, in: BF, S. 315
197 Brief an Max Hermann-Neiße vom 29. September 1939, in: BF, S. 303
198 Berta von Suttner. In: *Zeit und Welt*. Belirtilen yerde. S. 29
199 Aynı yapıt. S. 26
200 TA, S. 261
201 *Unvergeßliches Erlebnis. Ein Tag bei Albert Schweitzer*.In: *Menschen und Schicksale*. Belirtilen yerde. S. 230
202 Brief an Felix Braun (tarihi yok, tahminen bahar 1939), in: BF, S. 293
203 Brief an Friderike, 10. September 1941, in: BF, S. 329
204 Brief an Friderike, 17. September 1941, in: BF, S. 330
205 Lotte Zweigs Zusatz zu einem Brief ihres Mannes an Berthold Viertel, Petropolis (Brasil) 34, rua de Gonçalves Dias, 28. Oktober 1941, in: BF, S. 338
106 TA, S. 467
207 Zweig, Friderike, Stefan Zweig. Wie ich ihn erlebte. Belirtilen yerde. S. 295. Bkz. PR, S. 433, BI, 304
208 Brief an Hermann Kesten, Petropolis (Brasil), 15. Januar 1942. In: Hermann Kesten (Hg.), Deutsche Literatur im Exil. Briefe europäischer Autoren 1933-1949. Frankfurt a.M. 1973. S. 155
209 Strelka, Stefan Zweig. Belirtilen yerde. S. 140
210 Briefe an Friderike, Petropolis, 27. Oktober 1941, in: BW, S. 281
211 *Montaigne*. In:*Europäisches Erbe*. Frankfurt a.M. 1982. S. 48
212 PR, S. 444
213 Jacob, Aus den Polizeiakten von Petropolis. Belirtilen yerde. S. 293
214 PR, 456 f. Bkz. BI, S. 318
215 Brief Thomas Manns an Friderike Zweig vom 15. September 1942. In: Thomas Mann, Briefe 1937-1947. Hg. v. Erika Mann. Frankfurt a.M. 1963. S. 208 f. Mann, "Stefan Zweig zum 10. Todestag" başlıklı yazısında oldukça sert olan görüşünü değiştirir. (In: Gesammelte Werke in zwölf Bänden. Frankfurt a.M. 1960. Bd.X, S. 524f): "Onun yaşama veda etmesinden bu yana bu konu hakkında daha anlayışlı ve daha farklı düşünmeyi öğrendim, bu ölüm onun yaşamına ve tüm dünyayı ilgilendiren yapıtlarına karşı beslediğim saygıyı bir an bile etkilemedi..."
216 Franz Werfel: Stefan Zweigs Tod. In: Arens, Der große Europäer Stefan Zweig. Belirtilen yerde. S. 182. Bkz. Jacob. Belirtilen yerde. In: BW, S. 296
217 WVG, S. 370

218 Brief an Friderike (Grand Hotel 3. August 25 Zell am See), in: BW, S. 151

219 Brief an Hermann Kesten, Rosemount, Lyncombe Hill, Bath, England 24. Januar 1940. In: Kesten, Deutsche Literatur im Exil. Belirtilen yerde. S. 101

220 *Untergang eines Herzens.* In: *Verwirrung der Gefühle.* Frankfurt a.M. 1985. S. 177

221 PR, S. 428

222 TA, S. 222

223 *Die Heilung durch den Geist.* Frankfurt a.M. 1986. Einleitung S.9

Adler, Victor 17
Altenberg, Peter (Richard Engländer) 15
Altmann, Lotte, bkz. Lotte Zweig
Amerigo, bkz. Amerigo Vespucci
Arcos, René 67
Asch, Schalom 78

Babington, Antony 89
Bach, Johann Sebastian 79
Bahr, Hermann 16
Baker-Eddy, Mary 62
Balboa, Vasco Núñez de 78
Balzac, Honoré de 58, 60, 64, 98 v.d.
Barbusse, Henri 21, 75
Bartók, Béla 78
Baudelaire, Charles 15, 27
Baudouin, Charles 50
Bauer, Walter 78
Beck, Knut 112
Beer-Hofmann, Richard 16, 105
Beethoven, Ludwig van 38,59
Benn, Gottfried 21
Berg, Alban 78
Berger, Alfred 35 v.d.
Blake, William 32 v.d., 58
Böhm, Karl 90
Brahm, Otto (Otto Abraham) 25
Brahms, Johannes 16
Braun, Felix 20, 33 v.d., 105
Brettauer, Ida; bkz. Ida Zweig
Brettauer, Joseph 10, 12

Brieger-Wasservogel, Lothar 98
Broch, Hermann 19, 104
Brod, Max 51
Buber, Martin 51
Busoni, Ferruccio 57
Byron, George Gordon Noel Lord 38

Calvin, Johann (Jean Cauvin) 53, 85 v.d.
Carneiro 7
Carossa, Hans 78, 82
Casanova de Seingalt, Giacomo Girolamo 61
Castellio, Sebastian (Sébastien Castellion) 53, 86
Chamberlain, Arthur Neville 101
Chamisso, Adelbert von (Louis Charles Adélaide de Chamisso de Boncourt) 59
Cicero, Marcus Tullius 68
Csokor, Franz Theodor 34, 46

Dahn, Felix 16
Darnley, Lord Henry Stuart 89
Dehmel, Richard 25 v.d., 23, 53
Dickens, Charles 60, 61
Dollfuß, Engelbert 80
Dostoyevski, Fyodor M. 16, 25, 59, 60, 61, 66,
Dreyfus, Alfred 22
Duhamel, Georges 20, 95
Dühring, Eugen 18

Ebers, Georg Moritz 16
Ehrenstein, Albert 46
Eichendorff, Joseph Freiherr von 59
Eliot, Thomas Stearns 20
Elizabeth I, İngiltere Kraliçesi 53, 89
Emerson, Ralph Waldo 103
Erasmus von Rotterdam (Desiderius Erasmus) 8, 53, 83 v.d., 107

Feder, Ernst 104 v.d.
Feuchtwanger, Lion 86
Field, Cyros West 68
Flaubert, Gustave 59
Fleischer, Victor 20
Fouché, Joseph 72 v.d., 70 v.d., 79
France, Anatole (Anatole Thibault) 23
Franco y Bahamonde, Francisco 93
Frank, Leonhard 57
Franz Joseph I., Avusturya İmparatoru ve Macaristan Kralı 14, 18
Freud, Sigmund 34, 39, 60 v.d., 112
Fried Oskar 57
Friedenthal, Richard 10, 98
Friedmann, Wilhelm 57
Fülöp-Miller, René 103

Geiger, Benno 83
George, Stefan 16, 26
Gide, André 75
Ginzkey, Franz Karl 46
Girardi, Alexander 40
Goethe, Johann Wolfgang von 16, 26, 33, 38, 59, 66, 67, 106
Gorki, Maxim(Alexej M.Peškov) 20, 39, 60, 75, 77
Grouchy, Emmanuel de 67
Guilbeaux, Henri 57
Günther, Hans F. K. 81

Händel, Georg Friedrich 70
Harden, Maximilian (Maximilian Felix Ernst Witkowski) 36
Hartmann, Eduard von 16
Hauptmann, Gerhart 15, 16, 19, 23
Hegel, Georg Wilhelm Friedrich 77
Heine, Heinrich 26
Herder, Johann Gottfried von 85
Herzl, Theodor 22 v.d., 51, 92
Hesse, Hermann 26, 29, 57
Heuschele, Otto 17

Heyse, Paul von 16
Hille, Peter 25
Hitler, Adolf 85, 91, 97, 100, 101
Hoffmann, Ernst Theodor Amadeus 59
Hofmannsthal, Hugo von 16 v.d., 23, 26, 78
Hölderlin, Friedrich 59, 61
Homeros 33, 106
Hutten, Ulrich von 84 v.d.

İbsen, Henrik 15, 23

Jacobowski, Ludwig 25
Johnson, Ben 35, 89
Jouve, Jean-Pierre 57
Joyce, James 78

Kafka, Franz 44
Kainz, Joseph 28, 34
Karl I., Avusturya İmparatoru ve Macaristan Kralı 54
Keats, John 27
Keller, Gottfried 15
Kesten, Hermann 87, 103
Key, Ellen 36
Kippenberg, Anton 10, 45, 74, 82
Kleist, Heinrich von 59, 61, 110
Klopstock, Friedrich Gottlieb 40
Kolb, Annette 57
Koogan, Abrão 7, 93, 104

Lavater, Johann Kaspar 72
Leibl, Wilhelm 16
Lemonnier, Camille 27
Lenin, Wladimir I. (Vladimir I. Uljanov) 68
Lerberghe, Charles van 27
Levetzow, Ulrike von 67
Lichtenberg, Georg Christoph 59
Lilien, Ephraim Mosche 25 v.d.

Liliencron, Detlev von (Friedrich Adolf Axel Freiherr von Liliencron 25
Louis XVIII., Fransa Kralı 70
Ludwig, Emil (Emil Cohn) 95
Lueger, Karl 18
Lukács, Georg 84
Luther, Martı ı 53, 84 v.d.

Magellan, Fernando de (Fernão de Magalhães) 39, 96
Mahler, Gustav 14
Mallarmé, Stéphane 16
Mann, Erika 103
Mann, Golo 102
Mann, Heinrich 102
Mann, Klaus 81, 82
Mann, Thomas 53, 59, 72, 78, 82, 108
Marcelle 41
Maria Stuart, İskoçya Kraliçesi 53, 89
Maria Theresia, İmparatoriçe 78
Marie-Antoinette, Fransa Kraliçesi 78
Marx, Karl 77
Masereel, Frans 49, 57
Matkowsky, Adalbert 34
Mehring, Sigmar 25
Mesmer, Franz Anton 61
Meunier, Constantin 28
Moissi, Alexander 28, 35
Montaigne, Michel Eyquem de 107 v.d.
Morris, William 27
Musa Peygamber 91
Mozart, Wolfgang Amadé 60
Müller-Einigen, Hans 29
Munch, Edvard 25
Mussolini, Benito 94
Mutschmann, Martin 91

Napoleon I., Fransız İmparator 38, 45, 67, 68, 70
Nietzsche, Friedrich 59, 61
Novalis (Friedrich Leopold Freiherr von Hardenberg) 59

Pedro II. de Alcántara, Dom, Brezilya Kralı 7
Pirandello, Luigi 35
Polgar, Alfred 46, 102
Pound, Ezra 20
Prater, Donald A. 10

Ranke, Leopold von 79
Rathenau, Walter 36 v.d., 53
Ravel, Maurice 78
Reger, Max 26
Reichner, Herbert 83
Reinhardt, Max (Max Goldmann) 25
Renoir, Auguste 31
Rieger, Erwin 20, 71
Rilke, Rainer Maria 16, 26 v.d., 46, 53, 59
Röder, Julius 11
Rodin, Auguste 31
Rolland, Romain 20, 39, 46, 50, 53 v.d., 59, 74, 78
Romains, Jules (Louis Farigoule) 63, 103
Roth, Joseph 87
Rouget de Lisle, Claude 68
Russell, Archibald G.B. 32

Schaukal, Richard von 81
Scheuer, Helmut 8
Schickele, René 57
Schiller, Friedrich 35, 38, 59
Schlaf, Johannes 29
Schlenther, Paul 34
Schnitzler, Arthur 16, 63, 78
Schubert, Franz 60
Schuschnigg, Kurt von 97
Scott, Robert Falcon 67
Servet, Michael 86

Shakespeare, William 32, 106
Shaw, George Bernard 23, 75
Souza, Carauta de 7
Spengler, Oswald 70
Stappen, Charles van der 28
Stefan, Paul 46
Steiner, Hugo 25
Steiner, Rudolf 25
Stendhal (Henri Beyle) 61
Strauss, Richard 15, 78, 89 v.d.
Strindberg, August 16, 23
Sutter, John Augustus (Johann August Suter) 67
Symons, Arthur 32

Taaffe, Eduard Graf von 18
Taine, Hippolyte 29, 68
Talleyrand-Périgord, Charles-Maurice de, Prince de Bénévent 39
Titus Flavius Vespasianus, imparator 92
Tolstoy, Lev N. 61, 68, 74, 75, 101
Toscanini, Arturo 78
Toynbee, Arnold Joseph 70
Trakl, Georg 44
Trebitsch, Siegfried 46

Unruh, Fritz von 57

Valéry, Paul 16,78
Vargas, Getúlio Dornelles 7, 94 v.d.
Verhaeren, Émile 27 v.d., 31, 33, 39, 41, 56, 61
Verlaine, Paul 27, 31, 59
Vespucci, Amerigo 39, 103
Viertel, Berthold 104

Walter, Bruno (Bruno Walter Schlesinger) 78
Wassermann, Jakob 9, 78
Weiß, Ernst 87
Wells, Herbert George 75, 78, 99

Werfel, Franz 78, 102, 104, 108
Whitman, Walt 16, 27, 59
Wilbrandt, Adolf 16
Wilson, Thomas Woodrow 68
Winternitz, Alix Elisabeth von 40, 102
Winternitz, Friderike Maria von, bkz. Friderike Zweig
Winternitz, Susanne Benedictine von 40, 102

Yeats, William Butler 21, 32

Zola, Émile 16, 23
Zuckmayer, Carl 78, 79
Zweig, Alfred 24
Zweig, Friderike 18, 20 v.d, 41 v.d., 49, 50, 54, 57 v.d., 60, 80, 87 v.d., 96, 103, 104
Zweig, Hermann 11
Zweig, İda 12 v.d.
Zweig, Lotte 7, 20, 87 v.d., 99, 103 v.d., 107 v.d.
Zweig, Moritz 12
Zweig, Moses (Josef) 11

1924 Das Haus am Meer: Reji: Fritz Kauffmann. Oyuncular: Asta Nielsen, ve Albert Steinrück

1927 Das Schicksal einer Nacht: Reji: Erich Schönfelder. Oyuncular: Erna Morena ve Harry Liedtke

1927 Amok: Reji: Konstantin Mardschanov

1934 Amok: Reji: Fedor Ozep

1938 "The Burning Secret" (Yanan Sır): Reji: Robert Siodmak. Oyuncu: Joachim Schaufuss

1943 Brief einer Unbekannten: Reji: Hannu Leminen

1946 "Beware of Pity" (Merhamet): Reji: Maurice Elvey. Oyuncular: Lilli Palmer ve Albert Lieven

1948 "Letter from an Unknown Woman" (Tanınmayan Bir Kadının Mektubu): Reji: Max Ophüls. Oyuncular: Joan Fontaine ve Louis Jourdan

1952 "24 Hours of a Woman's Life" (Bir Kadının Yirmi Dört Saati): Reji: Vic Saville. Oyuncular: Merle Oberon ve Richard Todd

1953 Angst: Reji Roberto Rosselini. Oyuncular: Ingrid Bergman, Matthias Wieman, Renate Mannhardt

1960 Schachnovelle: Reji: Gerd Oswald. Oyuncular: Curd Jürgens, Mario Adorf, Claire Blum. Senaryo: Herbert Reinecker, Harold Medford, Gerd Oswald

1977 (ZDF) *Das Lamm des Armen:* Senaryo: Oswald Döpke. Oyuncular: Angelika Bender, Wolf Roth, Günther Strack, Horst Frank

1988 Brennendes Geheimnis: Alman-İngiliz ortak yapımı uzun metrajlı film. Senaryo ve reji: Andrew Birkin. Oyuncular: Klaus Maria Brandauer ve Faye Dunaway

Amok. Çeviren: Ferzan A. Aras. Necmi İstikbal Basımevi. İstanbul 1935.

Amok Yahud Malezya Delisi. Çeviren: Hamdi Varoğlu. Hilmi Kitabevi. İstanbul 1939.

Nietzsche. Çeviren: Hasan Cemil Çambel. Kanaat Kitabevi. İstanbul 1940.

Merhamet. Çeviren: Hamdi Varoğlu. Semih Lütfi Kitabevi. İstanbul 1941.

Marie Antoinette. Çeviren: Rezzan Emin Yalman. A. Halit Kitabevi. İstanbul 1942.

Bir Kadının Yirmi Dört Saati. Çeviren: Hamdi Varoğlu. Hilmi Kitabevi. İstanbul 1942.

Gestapo Mahkemesinde. Çeviren: Selahaddin Güney. Semih Lütfi Kitabevi. İstanbul 1944.

Korku. Çeviren: Ercümend Ekrem Talu. Yüksel Yayınevi. İstanbul 1944.

Yalnızlık Kâbusu. Çeviren: Burhan Arpad. Yokuş Kitabevi. İstanbul 1944.

Meçhul Sevgili. Çeviren: Muazzez Tahsin Berkant. İnkılap Kitabevi. İstanbul 1945.

Perişan Hisler. Çeviren: Ziya Yamaç. İrsel Kitabevi. İstanbul 1945.

Meçhul Kadının Mektupları. Çeviren: Dr. Kemal Bekata. Berkalp Kitabevi. Ankara 1950.

Ölünceye Kadar (Amok). Çeviren: Dr. Kemal Bekata. Yeni Matbaa. Memleket Neşriyatı. 1950.

Amok. Çeviren: Tahsin Yücel. Varlık Cep Kitapları. İstanbul 1954.

Bir Kalbin Ölümü ve Mürebbiye. Çeviren: Salah Birsel. İstanbul Yayınları. İstanbul 1954.

Usta İşi. Çeviren: Tahsin Yücel. Varlık Yayınları. İstanbul 1954.

Bir Kadının Yirmi Dört Saati. Çeviren: Samih Tiryakioğlu. Varlık Yayınları. İstanbul 1957.

Acımak. Çeviren: Semih Tiryakioğlu. Varlık Yayınları. İstanbul 1958.

Korku. Çeviren: Behçet Necatigil. Varlık Yayınları. İstanbul 1960.

Dünün Dünyası. Çeviren: Burhan Arpad. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları. Ankara 1964.

Yakan Sır. Alacakaranlık Öyküsü. İkizler. Çeviren: Ali Avni Öneş. İnanç Yayınevi. İzmir 1964.

Kurşun Mühürlü Tren. Lenin 9 Nisan 1917. Çeviren: Metin Akand. Kovan Kitabevi. 1966.

Frederike'ye Mektuplar. Çeviren: Burhan Arpad. Yankı Yayınları. İstanbul 1967.

Hayatı ve Eserleri. Eserlerinden Seçmeler. Çeviren: Burhan Arpad. Akşam Kulübü. İstanbul 1967.

Yıldızın Parladığı Anlar. Çeviren: Burhan Arpad. Cem Yayınevi. İstanbul 1967.

Karışık Duygular. Çeviren: Ali Avni Öneş. Oluş Yayınları. İstanbul 1969.

O Kadın Kim? Çeviren: Oğuz Alplaçin. Yalçın Ofset. İstanbul 1969.

Merhamet. Çeviren: Burhan Arpad. Altın Kitaplar Yayınevi. İstanbul 1969.

Fransız İhtilalinde Bir Politikacının Portresi. Fouché. Çeviren: Burhan Arpad. Cem Yayınevi. İstanbul 1969.

Yürek Çöküntüsü. Çeviren: Burhan Arpad. Cem Yayınevi. İstanbul 1970.

Acımak. Çeviren: Burhan Arpad. Altın Kitaplar Yayınevi. İstanbul 1973.

Merhamet. Çeviren: Deniz Banoğlu. Altın Kalem Klasik Romanlar. İstanbul 1976.

Amok Koşucusu ve Diğer Öyküler. Çeviren: Burhan Arpad. Cem Yayınevi. İstanbul 1981.

Rotterdam'lı Erasmus'un Zaferi ve Trajedisi. Çeviren: Ahmet Cemal. B/F/S Yayınları. İstanbul 1987.

Kendileri İle Savaşanlar. Kleist, Nietzsche, Hölderlin. Çeviren: Prof.Dr. Gürsel Aytaç Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. Ankara 1989.

Üç Büyük Usta: Balzac, Dickens, Dostoyevski. Dünya Fikir Mimarları Cilt 2. Çeviren: Ayda Yörükan. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. Ankara 1989.

Kendi Hayatının Şiirini Yazanlar: Casanova, Stendhal, Tolstoy. Dünya Fikir Mimarları Cilt 3. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. Ankara 1990.

Yarının Tarihi. Denemeler Çeviren: Ahmet Cemal. Can Yayınları. İstanbul 1991.

Lyon'da Düğün. Çeviren: Arif Gelen. Can Yayınları. İstanbul 1992.

İnsanlık Tarihinde Yıldızın Parladığı Anlar. Çeviren: Kasım Eğit. Can Yayınları. İstanbul 1997.

Günlükler. Çeviren: İlknur Özdemir. Can Yayınları. İstanbul 1997.

Satranç. Ayça Sabuncuoğlu. Can Yayınları. İstanbul 1998.

Değişim Rüzgârı. Çeviren: Kasım Eğit. Can Yayınları. İstanbul 1998.

KAV
RAM

ISBN 975-366-155-X